

EKONOMICKÝ ČASOPIS

33 | 1985 | 7

8.— Kčs

Z OBSAHU

JURIK, Dušan: Dôležité otázky štruktúry národného hospodárstva a štruktúrnej politiky – MAITAN, Michal: Prognostický model nevýrobnej spotreby SSR 1 – HUBKOVÁ, Katarína: Neoklasické chápanie úlohy štátneho sektora v kapitalistických krajinách – BORZOVA, Alžbeta: Zospoločenšenie výroby a realizácia plánovitosti so socializmu – PODKRIVACKÝ, Rudolf: O ekonomických kritériách optimálneho rozsahu a optimálnej kvality prepravy – HERMANNOVA, Lýdia: Hospodársky mechanizmus socializmu v podmienkach intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie a jeho falošný odraz v buržoázných teóriách socializmu – Z novej ekonomickej literatúry – Správy

Ekon. Čas., 33, 1985, č. 7, s. 593–688

ISSN 0013-3035

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markúš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jaroušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščíak, Vladimír Mikuláš, Jan Příklad, Pavel Rapoš, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v marci 1985.

OBSAH

State

JURIK, Dušan: Doktoré otázky štruktúry národného hospodárstva a štruktúrnej politiky	596
MAJTÁN, Michal: Prognostický model nevýrobnej spotreby SSR 1	612
HUBKOVÁ, Katarína: Neoklasické chápanie úlohy štátneho sektora v kapitalistických krajinách	630

Diskusia

BORZOVÁ, Alžbeta: Zospoločnenie výroby a realizácia plánovitosti za socializmu	645
--	-----

Konzultácie

PODKRIVACKÝ, Rudolf: O ekonomických kritériách optimálneho rozsahu a optimálnej kvality prepravy	656
--	-----

Prehľady

HERMANNOVÁ, Lýdia: Hospodársky mechanizmus socializmu v podmienkach intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie a jeho falošný odraz v buržoázných teóriách socializmu	667
---	-----

Z novej ekonomickej literatúry

TOMAN, J.: Jak zlepšit organizaci a techniku duševní práce – K. Rosivalová – VOLKONSKIJ, V. A.: Problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu – M. Horniaček	679
KOROPECKÝ, O.: Stát a osobnost v období rozvinuté socialistické spoločnosti – K. Pavlovská	680
DÉCAILLOT, M. – COMBEAUD, J. L.: Krizis kapitalizma segodnja i zavtra – J. Černá	681
	682

Správy

Za Pavlom Rapošom	684
-------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ЮРИК, Душан: Некоторые вопросы структуры народного хозяйства и структурной политики	596
МАЙТАН, Михал: Прогностическая модель непроизводственного потребления Словакии 1	612

ГУБКОВА, Катарина: Неоклассическая интерпретация роли государственного сектора в капиталистических странах — — — — — — — — — —	630
Дискуссия	
БОРЗОВА, Алжбета: Обобществление производства и осуществление планомерности при социализме — — — — — — — — — —	645
Консультации	
ПОДКРИВАЦКИ, Рудольф: Экономические критерии оптимального размера и оптимального качества перевозки — — — — — — — — — —	656
Обзоры	
ГЕРМАНОВА, Лидия: Хозяйственный механизм социализма при условиях интенсивного типа расширенного воспроизводства и его искаженное отражение в буржуазных теориях социализма — — — — — — — — — —	667
Новая экономическая литература	
ТОМАН, Й.: Как улучшить организацию и технику умственного труда — К. Ровсиналова — — — — — — — — — —	679
ВОЛКОНСКИЙ, В. А.: Проблемы совершенствования хозяйственного механизма — М. Горниачек — — — — — — — — — —	680
КОРОПЕЦКИ, О.: Государство и личность в периоде развитого социалистического общества — К. Павловска — — — — — — — — — —	681
ДЕКАЙОТ, М. — КОМБОД, Й. Л.: Кризис капитализма сегодня и завтра — Я. Черна — — — — — — — — — —	682
Научная жизнь	
Памяти Павла Рапоша — — — — — — — — — —	684

CONTENTS

Articles

JURIK, Dušan: Some Questions of the Structure of National Economy and Structural Policy — — — — — — — — — —	596
MAJTAN, Michal: Forecasting Model of Non-Production Consumption of the Slovakia 1 — — — — — — — — — —	612
HUBKOVÁ, Katarína: Neoclassical Interpretation of the Rôle of the State-Sector in Capitalist Countries — — — — — — — — — —	630

Discussion

BORZOVA, Alžbeta: Socialization of Production and Planning Implementation under Socialism — — — — — — — — — —	645
---	-----

Consultations

PODKRIVACKÝ, Rudolf: Economic Criteria of Optimal Measure and Optimal Quality of Transport — — — — — — — — — —	656
--	-----

Review Articles

HERMANNOVÁ, Lýdia: Economic Mechanism of Socialism under the Conditions of Intensive Type of Enlarged Reproduction and its False Reflexion in the Bourgeois Theories of Socialism — — — — — — — — — —	667
---	-----

New Economic Literature

TOMAN, J.: How to Perfect the Organization and Technique of the Intellectual Work — K. Rosivalová	679
VOLKONSKIJ, V. A.: Problems of Perfecting the Economic Mechanism — M. Horniaček	680
KOROPECKÝ, O.: The State and Personality in the Period of Developed Socialist Society — K. Pavlovská	681
DÉCAILLOT, M. — COMBEAUD, J. L.: Crisis of Capitalism Today and Tomorrow — J. Černá	682

Reports

Pavel Rapoš in Memoriam	684
-------------------------	-----

Daktoré otázky štruktúry národného hospodárstva a štruktúrnej politiky*

JURÍK, Dušan

1. O interpretácii pojmu ekonomická štruktúra

V súčasnej ekonomickej literatúre sa stretávame s dosť rôznorodými prístupmi k charakteristike ekonomickej štruktúry. Tento pojem sa pomerne často používa, ale jednotliví autori mu dávajú rôzny obsah. Je to podmienené rozdielnym výkladom samého pojmu štruktúra, a zároveň aj sám pojem *ekonomický systém*, *ekonomický komplex* vykladá sa dosť rôznorodo. Z toho potom vyplývajú aj odlišujúce sa charakteristiky pojmu *ekonomická štruktúra*.

Slovník cudzích slov [12, s. 857] uvádza dva základné výklady pojmu štruktúra. Charakterizuje ho buď ako sústavu, usporiadanie, zloženie, vnútornú skladbu, alebo ako sústavu vnútorných vzťahov, ktoré organizujú zložky dajakého celku do hierarchicky podeleného celku.

Podobný dvojaký výklad štruktúry môžeme stretnúť i v literatúre. Niektorí autori chápu štruktúru ako „podiely jednotlivých prvkov systému“ [9, s. 1260], iní zdôrazňujú, že štruktúru treba chápať ako „súhrn podstatných vzťahov medzi . . . prvkami alebo časťami“ komplexu [7, s. 30]. Prvý prístup sa nazýva štatistický, druhý systémový.

Oba uvedené prístupy sú pre teóriu i pre prax potrebné a užitočné. Me-

* Docent Ing. Dušan Jurík, CSc. (9. 7. 1931 Kraľovany — 30. 11. 1984 Bratislava), popredný vedecký a pedagogický pracovník Vysokej školy ekonomickej v Bratislave (Výskumného ústavu národohospodárskeho a Katedry politickej ekonómie) náhle zomrel počas lektorovania tohto článku. Pochopiteľne, pri konečnej neautorskej úprave článku nebolo možné nahradiť autorovo pero, jeho názorový svet, ani ho požiadať, aby podľa potreby reagoval — či už polemicky, alebo súhlasne — na články s podobnou tematikou, ktoré Ekonomický časopis pripravoval na publikovanie a z väčšej časti medzičasom aj publikoval.

Smrť teda zabránila autorovi širšie sa zapojiť do prebiehajúcej vedeckej diskusie o aktuálnych ekonomických otázkach, ktorým venoval svoj, žiaľ, posledný príspevok. Redakčná rada i redakcia časopisu si však pokladá za česť, že môže vzdať publikovaniu aspoň tohto článku svoju úctu pamiatke života a práce Dušana Juríka (red.).

dzi týmito dvoma vyhranenými názormi jestvuje celá škála rôznych modifikácií jednotlivých prístupov. Napríklad prvý prístup, štatistický, doplná sa použitím logistických kriviek vývoja jednotlivých častí systému. Zmena podielu jednotlivých častí sa chápe ako vplyv určitých síl, ako výsledok ich vzájomného pôsobenia, pričom tieto sily sa môžu meniť. Zdôrazňuje sa, že štruktúra nie je iba súhrnom inertných prvkov, ale sústavou vzájomne závislých a vzájomne sa ovplyvňujúcich jednoduchých celkov, ktoré sa môžu ďalej členiť.

Pri charakteristike štruktúry ako siete väzieb medzi elementmi komplexu sa zdôrazňuje, že tu nejde len o vzájomné vzťahy medzi prvkami, ale o ich interakciu, pričom vzťahy medzi prvkami v ekonomickom systéme nie sú nemenné, naopak, nepretržite sa menia, že „podstatné na štruktúre nie sú len vzájomné vzťahy medzi prvkami štruktúry, len ich interakcia, ale predovšetkým to, čo je výsledkom týchto vzťahov“ [8, s. 604].

Rozdiely existujú i v chápaní úlohy štruktúry pri charakteristike komplexu. Niektorí považujú štruktúru za jednu jeho charakteristiku, popri druhej charakteristike, a tou je správanie. Správanie v tomto prípade chápu ako reakciu na vonkajšie podnety [9, s. 1261]. Iní vystupujú proti takto chápanému správaniu, pretože „nevyčerpáva napr. otázku fungovania ekonomického mechanizmu, neopisuje, ani nevysvetľuje tieto podnety samé, ich zdroj, najmä pokiaľ ide o podnety vznikajúce vnútri daného ekonomického systému, ich tok a intenzitu“ [8, s. 604]. Preto zdôrazňujú, že sama štruktúra ako súhrn podstatných väzieb určuje povahu a vlastnosti komplexu ako celku.

My budeme vychádzať z určitej syntézy oboch uvedených názorov na ekonomickú štruktúru a budeme ňou chápať súhrn ekonomických podsystemov, vzťahy medzi ktorými určujú základné vlastnosti, špecifiká daného ekonomického systému. Štruktúra ekonomického systému charakterizuje podstatu ekonomického systému, je jeho substančným atribútom, na základe ktorého sa formujú vlastnosti ekonomického systému.

Hlbšia aplikácia metodologických úvah o podstate štruktúry v ekonomickej teórii je zatiaľ sťažená tým, že existujú rôzne výklady pojmov *ekonomický systém*, *ekonomický komplex* a ich konkrétnych vyjadrení (národné hospodárstvo, ekonomika a pod.).

Komplexom sa všeobecne rozumie súhrn prvkov tvoriacich celok a systémom sústava prvkov, javov, ktorá má určité usporiadanie a je viazaná vzájomnými vzťahmi. V ekonomickej literatúre sa tieto pojmy viac-menej stotožňujú. Nechceme tu rozoberať opodstatnenosť takéhoto postupu, ale budeme sa venovať viac ich konkrétnemu vyjadreniu v ekonomickej teórii.

Pojem *ekonomický komplex* (ekonomický systém) má v ekonomickej literatúre široké a rôznorodé uplatnenie a skúma sa z rôznych aspektov. Nás bude zaujímať jeho najvšeobecnejšie použitie, a to vo význame národné hospodárstvo a ekonomika.

Národným hospodárstvom sa najčastejšie rozumie súhrn všetkých druhov spoločenskej ekonomickej činnosti ľudí na území určitého štátneho celku a *ekonomickou činnosťou* „pracovná činnosť na výrobu materiálnych predmetov a poskytovanie služieb“ [11, s. 25].

Existujú aj iné výklady pojmu národné hospodárstvo. Rozdiely sa týkajú najmä zaraďovania výrobnnej a nevýrobnej sféry. Niektorí ekonómovia rozlišujú národné hospodárstvo v širšom a užšom zmysle slova, keď do pojmu národné hospodárstvo v užšom zmysle zaraďujú len výrobnú sféru a národné hospodárstvo v širšom zmysle zahŕňa výrobnú i nevýrobnú sféru. Podobne je to i s pojmom *ekonomika*. Niektorí autori stotožňujú tento pojem s pojmom národné hospodárstvo v širšom zmysle slova, iní ho chápu v užšom zmysle slova len ako „základ národného hospodárstva“ [6, s. 22]. My sa prikláňame k názoru, že by nebolo správne stotožňovať tieto pojmy a *národným hospodárstvom budeme rozumieť sústavu, ktorá zahŕňa všetky druhy ekonomickej činnosti, teda výrobnú i nevýrobnú sféru, a pojmom ekonomika budeme chápať len výrobnú činnosť, ako základ celého národného hospodárstva* (NH).

Národné hospodárstvo je dynamický systém, ktorý sa nepretržite vyvíja a ktorý pozostáva z veľkého množstva rôznorodých podsystémov. Vnútornú skladbu národného hospodárstva, jeho zloženie, môžeme skúmať z rôznych hľadísk, a preto môžeme hovoriť o rôznych štruktúrach národného hospodárstva.

V zborníku *Základné teoretické problémy vytvárania vysokoefektívnych štruktúr národného hospodárstva*, ktorý vydal MÚEP SSS v Moskve v roku 1974, rozoznávajú napr. sociálno-ekonomické štruktúry národného hospodárstva, ktoré ukazujú vzťahy medzi sociálno-ekonomickými sektorami a spoločenskými skupinami v spoločenskej výrobe; všeobecné ekonomické štruktúry národného hospodárstva, ktoré ukazujú vzájomné vzťahy medzi základnými prvkami výrobných síl; technicko-ekonomické štruktúry národného hospodárstva, ktoré ukazujú úroveň technického rozvoja odvetví, združení, podnikov, ďalej odvetvovú a územnú štruktúru národného hospodárstva.

J. Fogl zas odporúča členenie národného hospodárstva podľa jeho vlastností, a to vlastností, ktoré vyjadrujú rozvojovú schopnosť ekonomiky, a vlastností, ktoré vyjadrujú faktické rozvojové výsledky, čím potom dostáva funkcionálnu štruktúru NH (skladba ekonomických funkcií a ich inštitucionálne formy, štruktúra ekonomických subjektov, povaha a skladba rozvojových cieľov a spôsobov ich konštituovania, štruktúra a povaha informačných tokov a riadiacich vzťahov) a naturálno-vecnú štruktúru (napr. veková a technická skladba fondov, kvalifikačné zloženie práce, výrobkovo-odborová skladba fondov, profesiové zloženie práce a pod.).

V. Kameníčková odporúča analyzovať zloženie národného hospodárstva z niekoľkých hľadísk, a to: z hľadiska tvorby úžitkových hodnôt, z hľadiska použitia úžitkových hodnôt, z hľadiska jednotlivých činiteľov výroby, z hľadiska riadenia a plánovania ekonomickej činnosti.

Všeobecne uznávané je členenie národného hospodárstva podľa stupňa jeho dekompozície, na základe čoho sa potom rozoznáva makroštruktúra a mikroštruktúra (prípadne ešte mezoštruktúra a megaštruktúra). Makroštruktúra zahŕňa vzťahy medzi prvkami na národohospodárskej úrovni, mikroštruktúru tvoria vzťahy na úrovni základných výrobných jednotiek. Mezoštruktúra sa dotýka stredného článku NH a megaštruktúra medzinárodných ekonomických komplexov.

Uvedené druhy štruktúr ukazujú na bohatosť možných prístupov k štúdiu národného hospodárstva. Je to tým, že národné hospodárstvo ako ekonomický komplex skladá sa z ohromného množstva podsystémov, ktoré sa môžu ďalej členiť, že i kritériá jeho členenia a úrovne skúmania sú veľmi rôznorodé, a tak vzniká temer nekonečné množstvo rôznorodých štruktúr.

Teoretické predstavy o ekonomickom komplexe vychádzajú z toho, že ekonomická činnosť ľudí sa uskutočňuje v relatívne izolovaných hospodárskych systémoch, v ktorých prebieha viac alebo menej zavŕšený proces reprodukcie so všetkými svojimi fázami: výrobou, rozdeľovaním, výmenou a spotrebou. Tým každý takýto ucelený systém zahŕňa aj určitý komplex podmienok a prvkov výroby. Jednotlivé druhy ekonomických komplexov sa vyvíjajú a formujú na rôznych úrovniach a môžu mať rozdielny obsah. Preto môžeme ekonomický komplex skúmať podľa určitého kritéria (územného, odvetvového a pod.) v rámci krajiny, na úrovni a v rámci daného štátu i na úrovni medzištátneho regiónu. Pojem ekonomický (hospodársky) komplex môže mať preto veľmi rozdielny obsah a pri jeho používaní treba presne určiť, čo ním rozumieme.

V súvislosti s pojmom ekonomický (hospodársky) komplex (systém) vzniká i pojem *ekonomická štruktúra*, ktorý sa v ekonomickej literatúre dosť často vyskytuje, ale jednotliví autori vkladajú doň veľmi rôznorodý obsah. Je to podmienené tým, že sám pojem ekonomika má viacero významov.

Keď abstrahujeme od významu pojmu ekonomika ako ekonomickej vednej disciplíny, ktorá skúma určité odvetvie, v literatúre sa vyskytujú dva základné významy pojmu ekonomika.

Pojmom ekonomika sa chápe, po prvé, predovšetkým historicky daný súhrn výrobných vzťahov alebo hospodárske zriadenie danej spoločnosti, ktoré vždy zodpovedá určitému stupňu rozvoja výrobných síl, a po druhé, súhrn odvetví národného hospodárstva, pričom — ako sme už poukázali — niektorí autori stotožňujú tento pojem s národným hospodárstvom, iní zahŕňajú doň iba niektoré odvetvia [10, s. 464].

Tieto dva rôzne výklady pojmu ekonomika sú základom rôzneho výkladu pojmu ekonomická štruktúra.

Keď chápeme ekonomiku ako súhrn ekonomických (výrobných) vzťahov, tak ekonomickou štruktúrou rozumieme štruktúru výrobných vzťahov spoločnosti. Takýto výklad tohto pojmu je u K. Marxa, ktorý v práci Ku kritike politickej ekonómie zdôrazňoval, že súhrn výrobných vzťahov, kto-

ré zodpovedajú určitému stupňu rozvoja výrobných síl, tvorí „ekonomickú štruktúru spoločnosti, reálnu základňu“ [2, s. 436]. Podobne v práci Kapitál hovorí: „Tento proces je jednak výrobným procesom materiálnych existenčných podmienok ľudského života, jednak procesom, ktorý, prebiehajúc v rámci špecifických, historicko-ekonomických výrobných vzťahov, vytvára a reprodukuje samy tieto výrobné vzťahy, a tým aj nositeľov tohto procesu, ich materiálne existenčné podmienky a ich vzájomné vzťahy, t. j. ich určitú spoločensko-ekonomickú formu. Lebo súhrn týchto vzťahov, ktoré existujú medzi nositeľmi tejto výroby a prírodou a medzi nimi navzájom, v rámci ktorých nositelia výroby vyrábajú, tento súhrn práve tvorí spoločnosť, ak sa na ňu pozeráme z hľadiska jej ekonomickej štruktúry“ [1, s. 371—372].

K. Marx teda ekonomickou štruktúrou jednoznačne chápe štruktúru výrobných vzťahov. Medzi ekonómami a filozofmi jestvuje síce jednotný názor, že výrobné vzťahy tvoria zložitý systém so složitou štruktúrou, ale nepoužívajú už jednotnú terminológiu na jej vyjadrenie a jej výklad je tiež rôznorodý. K najznámejším členeniam výrobných vzťahov patrí ich členenie podľa subjektov výrobných vzťahov, podľa fáz reprodukčného procesu, hľadisko historicko-genetické, funkčné (podľa hĺbky vyjadrenia podstaty či spätosti s výrobnými silami a nadstavbou) a pod. Keďže pri systémovom prístupe k štruktúre tvoria štruktúrne vzťahy, väzby medzi prvkami, je logické, že štruktúra výrobných vzťahov sa prejavuje prostredníctvom sústavy ekonomických zákonov. Ekonomickú štruktúru spoločnosti ako uceleného ekonomického systému tak najplnšie vyjadruje systém ekonomických zákonov daného spôsobu výroby.

Zložitejšia situácia je pri výklade pojmu ekonomická štruktúra, keď ekonomikou rozumieme súhrn odvetví (všetkých či len výrobných) národného hospodárstva. I keď tieto problémy nie sú teoreticky rozpracované, môžeme vidieť niekoľko prístupov, a to podľa toho, čo sa v rámci pojmu ekonomická štruktúra charakterizuje: či len výrobné sily, alebo výrobné sily i výrobné vzťahy spolu.

Prvý prístup ekonomickou štruktúrou chápe iba štruktúru výrobných síl daného ekonomického komplexu, teda národného hospodárstva či ekonomiky. Táto koncepcia sa živelné presadzuje napr. pri analýze národného hospodárstva z hľadiska tvorby a použitia národného dôchodku, pri odvetvovej a územnej štruktúre a pod. Mnohé takéto rozborý berú mechanicky podiely jednotlivých častí národného hospodárstva, t. j. konkrétny stav výrobných síl a porovnávajú ich s inými krajinami, ba aj s krajinami s rozdielnym ekonomickým zriadením. Hľadajú sa *všeobecné zákonitosti vývoja výrobných síl* i budúce tendencie tohto vývoja, a to často bez ohľadu na sociálne zriadenie krajiny. Nechceme tým povedať, že takéto rozborý sú neopodstatnené, že nemajú žiadne miesto pri ekonomických rozboroch. Vývoj výrobných síl má určité všeobecné vnútorné zákonitosti a vyspelejšia krajina, nepozerajúc na jej spoločenské zriadenie, je podľa Marxa v určitom smere predobrazom budúceho vývoja

menej rozvinutej krajiny. Nie je však možné mechanicky porovnávať hoci dve relatívne rovnako rozvinuté krajiny, ale s rozdielnym sociálnym zriadením, ani mechanicky kopírovať skúsenosti štruktúrneho vývoja z vyspelejších krajín, ale s iným sociálnym zriadením. Každé spoločenské zriadenie vtlačá svoje špecifické črty výrobným silám.

Druhá koncepcia charakterizuje ekonomickú štruktúru ako *štruktúru výrobných síl, na ktoré vplývajú výrobné vzťahy*. Táto koncepcia teda už berie do úvahy podmienenosť vývoja výrobných síl výrobnými vzťahmi, ale vytýka sa jej, že ju berie ako niečo jednostranné, vonkajšie, že nerieši postup a prostriedky tohto prepojenia. Táto koncepcia sa prejavuje v štúdiách, ktoré dávajú rozbery naturálno-vecnej skladby národného hospodárstva, pričom sa pokúšajú určité vývojové tendencie zdôvodňovať vplyvom spoločenského zriadenia.

Tretia koncepcia vychádza z tézy, že ekonomická štruktúra je *štruktúra výrobných síl a výrobných vzťahov v interakcii*, že výrobné vzťahy takisto ako výrobné sily sú súčasťou štruktúry ekonomického systému [8, s.603].

Vychádzajúc z logiky takéhoto členenia jednotlivých koncepcií, štvrtou by mohla byť koncepcia, ktorá charakterizuje ekonomickú štruktúru ako dialektickú jednotu výrobných síl, výrobných vzťahov a hospodárskej politiky, ktorá čím ďalej tým viacej ovplyvňuje reprodukčný proces a ktorú nemôžeme jednoznačne stotožniť s výrobnými vzťahmi.

Ekonomický (hospodársky) komplex ako relatívne samostatný proces nie je len procesom tvorby hmotných a nehmotných úžitkových hodnôt, ale zároveň i procesom, ktorý prebieha v určitej spoločenskej forme, ktorá sa tiež nepretržite reprodukuje. Základom tejto spoločenskej formy sú *špecifické historicko-výrobné vzťahy*, t. j. vzťahy medzi nositeľmi výroby a prírodou i medzi nimi navzájom. Dôležitú úlohu tu zohráva i práva, politická a pod. nadstavba. Ekonomický komplex tak musí zahŕňať všetky prvky a podmienky výroby. Nemôžeme ho zužovať len na jednu jeho časť. Preto i ekonomická štruktúra ako štruktúra ekonomického komplexu je multištruktúrou, ktorá sa podľa nášho názoru skladá z troch dialekticky prepojených, vzájomne sa podmieňujúcich štruktúr: štruktúry výrobných síl, štruktúry výrobných vzťahov a štruktúry hospodárskej politiky. Všetky tieto tri časti economickej štruktúry tvoria dialektickú jednotu, organický celok, pričom však každý prvok má svoju relatívnu samostatnosť. Každý tento prvok economickej štruktúry je objektívne daný, podmienený ostatnými prvkami a sám zase podmieňuje ostatné.

Myslíme si však, že takýto výklad pojmu ekonomická štruktúra, t. j. ako syntézy štruktúry výrobných síl, výrobných vzťahov a hospodárskej politiky (príp. i len ako interakcie výrobných síl a výrobných vzťahov) je zatiaľ nad sily economickej teórie. Preto by sa pojem ekonomická štruktúra nemal v tomto smere používať, ale treba vždy hovoriť iba o štruktúre konkrétnej časti ekonomického komplexu. Pojem ekonomická

Štruktúra by sa mal používať iba v užšom zmysle slova ako štruktúra výrobných vzťahov daného spôsobu výroby.

Prí rozbere ekonomického komplexu [napr. národného hospodárstva] zaužívalo sa venovať pozornosť najmä štruktúre výrobných síl. V prevládajúcej miere všetky výklady štruktúry národného hospodárstva zameriavajú pozornosť na tento problém. Sú to, ako sme už uviedli, napr. naturálno-vecné skladby tvorby a použitia národného dôchodku i spoločenského produktu, odvetvová i územná štruktúra národného hospodárstva a pod. Ide tu v podstate vždy o štruktúry výrobných síl daného ekonomického komplexu [národného hospodárstva], a preto pre dodržiavanie presnej terminológie by nebolo správne nazývať ich ekonomickými štruktúrami, lež iba všeobecne pojmom *štruktúra*.

Rozbor štruktúry národného hospodárstva, v zmysle rozboru výrobných síl, má svoje opodstatnenie a význam. V štruktúre ekonomického komplexu ako v multištruktúre výrobných síl, výrobných vzťahov a hospodárskej politiky, zohráva rozhodujúcu úlohu štruktúra výrobných síl. Výrobné sily sú určujúcou, vedúcou stránkou výrobného komplexu, tvoria obsah procesu výroby. Sú najpohyblivejšou, najrevolučnejšou časťou materiálnej činnosti, základom spoločenského vývoja. Neurčujú len ekonomickú úroveň výrobného procesu, ale i jeho ekonomickú formu, v ktorej sa tento výrobný proces uskutočňuje. Okrem toho sú i nositeľmi výrobných vzťahov, a tak charakteristika výrobných síl dovoľuje dať i určitú charakteristiku výrobných vzťahov.

Nemôžeme však nevidieť, že vývoj a stav výrobných síl je podmienený i ostatnými zložkami ekonomického komplexu, t. j. výrobnými vzťahmi a hospodárskou politikou. Ekonomická forma výroby má rozhodujúci vplyv na tempo rastu a charakter vývinu výrobných síl. Od charakteru výrobných vzťahov závisia tie špecifické ekonomické zákony, na základe ktorých prebieha vývoj výrobných síl danej spoločnosti, tie hybné sily, ktoré usmerňujú tento vývoj. Nemôžeme preto absolutizovať štruktúru výrobných síl, ale musíme brať zreteľ i na jej súvislosti a väzby s inými podsystemami ekonomického komplexu. Ekonomická veda má síce vyjasnené všeobecné súvislosti medzi nimi, ale stojí pred problémom konkretizovať ich a využívať v praxi. Tým sa nastolil problém realizácie predností socializmu. Ekonomická veda nemá preto ani rozpracované nejaké syntetizujúce pohľady, ktoré by jej umožnili dať ucelenú celú štruktúru ekonomického komplexu vo vzájomnej dialektickej jednote všetkých jeho podsystemov. Pokus J. Fogla hľadať takúto syntézu je podnetný, ale je to len začiatok, ktorý si vyžiada ešte mnoho práce a hľadania. Preto je zatiaľ (a nielen zatiaľ) opodstatnený i rozbor štruktúry národného hospodárstva s prihliadnutím najmä na rozbor štruktúry jeho výrobných síl.

2. Štruktúra národného hospodárstva, rast, efektívnosť

Štruktúra národného hospodárstva ako štruktúra jeho výrobných síl je vo veľkej miere podmienená zákonitostami vývoja samých výrobných síl. Je všeobecne uznávaná téza, že určitému stupňu rozvoja výrobných síl zodpovedá i určitá ich štruktúra. Túto tézu môžeme zovšeobecniť a konštatovať, že štruktúra výrobných síl je daná stupňom ich rozvoja.

Túto úzku väzbu medzi stupňom rozvoja výrobných síl (národného hospodárstva) a ich štruktúrou nemôžeme však absolutizovať a považovať stupeň roz-

voja výrobných síl za jediný činiteľ, ktorý podmieňuje ich štruktúru, a teda i štruktúru celého národného hospodárstva. Štruktúra národného hospodárstva je podmienená i ďalšími podsystémami ekonomického komplexu, výrobnými vzťahmi a hospodárskou politikou. Je výslednicou mnohých činiteľov, a to nielen ekonomického, ale i mimoekonomického charakteru. K najdôležitejším činiteľom, ktoré určujú štruktúru národného hospodárstva, patria potreby spoločnosti, počet obyvateľstva krajiny, prírodné zdroje, miera akumulácie investícií, vedecko-technický pokrok, socialistická ekonomická integrácia a medzinárodná deľba práce, ale i rôzne činitele politické, sociálne, ekologické, psychologické a pod.

Štruktúra národného hospodárstva má svoju objektívnu i subjektívnu stránku. Na jednej strane vystupuje voči nám ako niečo dané, čo preberáme, dedíme od svojich predchodcov, na druhej strane spoločnosť ju môže svojou uvedomelou činnosťou meniť, prispôbovať svojim potrebám.

Potreba ako cieľ výroby sa môže uspokojovať rôznymi úžitkovými hodnotami, t. j. v spotrebe existuje určitá zameniteľnosť jedných výrobkov druhými a aj výroba jednotlivých úžitkových hodnôt sa môže vo väčšine prípadov uskutočňovať rôznymi technologickými procesmi. Vzniká tu teda množstvo alternatív a k riešeniu otázok vývoja štruktúry národného hospodárstva je potrebný variantný prístup.

Variantný prístup riešenia ekonomických procesov nevyhnutne vyzdvihuje do popredia problém kritéria výberu najvhodnejšieho riešenia. Rozhodujúce kritérium výberu vhodnej alternatívy musíme vyvodzovať zo základného ekonomického zákona danej formácie. Ako konštitučné znaky socialistickej organizácie výroby V. I. Lenin charakterizoval zabezpečenie „úplného blahobytu a slobodného všestranného rozvoja všetkých členov spoločnosti“ [4, s. 286].

Základné národohospodárske kritérium musí umožniť vyberať pri prijímaných rozhodnutiach ten variant, ktorý v porovnaní s inými variantmi môže zabezpečiť za daných podmienok najlepšie uspokojovanie materiálnych a duchovných potrieb obyvateľstva.

Ekonomická teória nemá zatiaľ vypracované jednotné hodnotenie výroby, a preto podľa toho, ktorý autor ktoré kritérium uprednostňuje (rast národného dôchodku, spoločenského produktu, produktivity práce, efektívnosti a pod.), hodnotí i kvalitu štruktúrnych zmien a dáva náplň takým pojmom, ako je optimálna štruktúra, racionálna štruktúra, progresívna štruktúra, alebo racionálne, progresívne zmeny štruktúry a pod.

Podľa nášho názoru ciele socialistickej výroby sa môžu dosahovať čo najplnšie vtedy, keď, po prvé, prebieha rast výroby, lebo len ten umožňuje stále plnšie uspokojovanie potrieb spoločnosti, a po druhé, keď tento rast je efektívny, t. j. keď výroba je účelná a hospodárna. Účelnosťou sa v ekonomickej literatúre rozumie súlad medzi požadovanými a vyrábanými produktmi a hospodárnosťou pomer vstupu a výstupu, t. j. aby sa vyrábalo s primeranými nákladmi. Z toho potom vyplýva, že za efektívnu výrobu treba považovať len tú výrobu, ktorá vytvára produkty správnej kvality a za primeraných nákladov. Na hodnotenie kvality i nákladov by mali slúžiť svetové parametre.

Rast národného hospodárstva sa všeobecne charakterizuje ako prírastok národného dôchodku alebo spoločenského produktu. Prax však ukazuje, že nie každý rast musí byť pre spoločnosť užitočný a potrebný, a preto sám rast nemôže byť jediným kritériom výberu ekonomických procesov. Rozlišujeme pojem rast národného hospodárstva od pojmu rozvoj národného hospodárstva, ktorý je širším pojmom a zahŕňa i rôzne štruktúrne zmeny, napr. sociálneho, majetkového, organizačného a pod. charakteru.

Medzi štruktúrnymi zmenami v národnom hospodárstve a jeho rastom sú úzke vzťahy. Rast národného hospodárstva podmieňuje štruktúrne zmeny a štruktúrne zmeny podmieňujú rast.

Teoreticky si môžeme síce predstaviť rast národného hospodárstva bez štruktúrnych zmien, t. j. rovnomerné narastanie všetkých jeho zložiek, ale prakticky je rast národného hospodárstva spojený vždy s jeho neustálymi štruktúrnymi zmenami. Podobne prírastok spoločenského produktu alebo národného dôchodku, ako výsledok rastu národného hospodárstva, nemôže ísť len na rovnomerné plnšie uspokojovanie starých potrieb, čím by nemuseli nastať štruktúrne zmeny, ale prakticky ide vždy o uspokojovanie aj nových potrieb, ktoré nevyhnutne vyvolávajú štruktúrne zmeny. Okrem toho rast národného hospodárstva vytvára zdroje, prostriedky na uskutočňovanie zmien. V prípade stagnácie národného hospodárstva, keď neprebíha žiaden rast, priestor pre štruktúrne zmeny je zúžený, pretože nie sú prostriedky ani na ich realizáciu.

Existuje i opačná väzba medzi rastom a štruktúrnymi zmenami — štruktúrne zmeny podmieňujú rast. Neznamená to však, že ide o priamu, príčinnú-následnú väzbu v tom smere, že zmena štruktúry je činiteľom rastu. Štruktúrne zmeny môžu prebiehať i vtedy, keď neprebíha rast. Na druhej strane možno pri daných zdrojoch vytvoriť viac i tak, že obmedzíme menej produktívne odbory a prevádzky v prospech produktívnejších. Táto metóda sa v praxi široko využíva a poznáme ju ako obmedzovanie a likvidovanie jedných prevádzok a odborov a rozvíjanie produktívnejších. Zmena štruktúry je tu však iba vonkajším prejavom rastu. Základnou, bezprostrednou príčinou rastu je zmena produktivity práce. Štruktúrne zmeny sú teda príčinou, faktorom rastu produktivity práce a ten je príčinou rastu národného hospodárstva. Zmena štruktúry je podmienkou rastu v tom smere, že rast predpokladá zámenu jedných výrobkov novými, jednej technológie výroby druhou, rozširovanie sortimentu výroby a pod., pretože je spojený s plnším a širším uspokojovaním výrobných i nevýrobných potrieb spoločnosti.

V ekonomickej literatúre sa venuje dosť veľká pozornosť problému štruktúrnych zmien a celkovej efektívnosti národného hospodárstva. V tejto otázke nejestvuje však jednota názorov. J. Fogl v tejto súvislosti napr. konštatuje: „Ak je všeobecná zhoda v tom, že nedosahujeme dostatočnú úroveň ekonomickej efektívnosti, nebýva už zhoda v tom, či ide predovšetkým o dôsledok neefektívneho fungovania hospodárskeho me-

chanizmu, či hlavnou príčinou je skôr neefektívna štruktúra ekonomiky. Ďalšia pochybnosť môže spočívať v tom, či táto otázka je vôbec správne postavená.“ On sám k tomu zaujíma nasledovné stanovisko: „Mechanizmus fungovania ekonomiky, spojený predovšetkým s jej funkcionálnou štruktúrou, a efektívnosť naturálno-vecnej štruktúry sú navzájom v takej úzkej spojitosti, že sekulárne nemôžu byť protikladné. Výnimkou môže byť krátke obdobie. Ak je však dlhodobá štruktúra ekonomiky neefektívna, je neefektívny i mechanizmus jej fungovania a naopak: neefektívne fungovanie plodí neefektívnu štruktúru. V dlhodobom horizonte je preto bezpredmetná otázka, či je neefektívne fungovanie, alebo štruktúra“ [8, s. 603, 606].

Takéto konštatovanie je podľa nášho názoru trochu zjednodušené. Štruktúra ekonomiky, ako štruktúra jej výrobných síl, a mechanizmus jej fungovania [výrobné vzťahy, hospodárska politika] sú relatívne samostatné zložky ekonomického komplexu, ktoré sa navzájom podmieňujú, ale v určitom smere ich môžeme skúmať i samostatne.

Štruktúra výrobných síl je jedným z ukazovateľov stavu výrobných síl. Nie však jediným. K ďalším patrí účinnosť fondov, produktivita práce, efektívnosť. Medzi štruktúrou výrobných síl a ich efektívnosťou je úzka väzba a jedna podmieňuje druhú. Preto pri hľadaní spôsobov zvyšovania efektívnosti výrobných síl môžeme, ale i musíme brať do úvahy aj ich štruktúru.

Pre bližšie pochopenie vplyvu zmeny štruktúry výrobných síl na ich efektívnosť musíme rozlišovať dve stránky efektívnosti: účelnosť a hospodárnosť.

Na účelnosť výroby vplyva predovšetkým odvetvová štruktúra, a to na makroúrovni i mikroúrovni. Zámena zastaraných výrobkov novými, dokonalejšími, rozšírenie sortimentu progresívnej výroby má svoj základ v zmene odvetvovej štruktúry. Ide tu o prispôsobenie výroby novým potrebám spoločnosti, potrebu brať zreteľ na stav surovinovej a energetickej základne, zdrojov pracovných síl a pod. Sám prechod na výrobu dokonalejších výrobkov, zastavenie výroby zastaraných výrobkov a pod., znamená teda zvýšenie účinnosti výroby, lebo prispôbuje výrobu potrebám spoločnosti.

Podobne je to i pri znižovaní nákladovosti výroby. Zmena štruktúry výroby ovplyvňuje nákladovosť vo viacerých smeroch. Zastavenie činnosti zastaraných prevádzok a ich nahradenie modernými neznižuje náklady len u bezprostredných výrobcov, ale i u spotrebiteľov tejto produkcie. Preto likvidovanie alebo obmedzenie menej produktívnych podsystémov a rozšírenie produktívnejších podsystémov vedie k zníženiu priemernej výšky celospoločenských nákladov, k úspore materiálov, energie, pracovníkov a pod.

Tu sme veľmi kuso ukázali iba zmeny odvetvovej štruktúry výrobných síl. Pri skúmaní ďalších štruktúr, napr. územnej štruktúry, vystúpili by nám do popredia i ďalšie momenty. Môžeme preto jednoznačne konštatovať, že zmena štruktúry výrobných síl má veľký význam pre zefektívnenie celého národného hospodárstva.

Na druhej strane nemôžeme však vplyv štruktúrnych zmien na ich efektívnosť absolutizovať. Efektívnosť výrobných síl závisí, a to v prevlá-

dajúcej miere, od charakteru výrobných vzťahov a od hospodárskej politiky. Samo zavedenie tzv. progresívnych odvetví nemusí znamenať i progresívnosť vyrábanej produkcie. Nemôžeme preto zostať iba pri formálnom hodnotení odvetvovej štruktúry výrobných síl, ale treba pozeráť i na jej kvalitatívnu stránku, či novovyrábané výrobky dosahujú správne parametre. Podobne je to aj s nákladovosťou výroby. Pre spoločnosť je síce dôležitá absolútna výška nákladov a jej znižovanie, ale rozhodujúca je predovšetkým ich relatívna úroveň, vzťah k nákladom iných výrobcov. Preto ani veľké štruktúrne zmeny nemusia vždy riešiť problém efektívnosti, a na druhej strane, i pri danej štruktúre výrobných síl sa môže dosiahnuť zvýšenie efektívnosti, a to racionalizáciou výrobného procesu, znížením strát, racionálnejším využitím energie, materiálov a pod. Rozhodujúci význam pre zefektívnenie národného hospodárstva nemôžeme preto vidieť jedine v štruktúrnych zmenách, ale v celkovom zefektívnení jeho hospodárskeho mechanizmu.

3. Štruktúrna politika a jej nástroje

Štruktúra ekonomiky, jej zmeny patria k základným celospoločenským problémom, ktorým spoločnosť musí venovať mimoriadnu pozornosť, rozhodovať o nich centrálnne, brať do úvahy celospoločenskú potrebu. Možnosť i nevyhnutnosť celospoločenského usmerňovania štruktúrneho vývoja patrí k rozhodujúcim prednostiam socialistickej spoločnosti.

Socialistická ekonomika, ako cieľavedome plánovaná a riadená, rozvíja sa na základe vlastných, jej imanentných zákonov, ktoré spoločnosť poznáva a cieľavedome využíva. Kvalita poznania a využívania ekonomických zákonov v rozhodujúcej miere ovplyvňuje charakter a tempo ekonomického vývoja všeobecne a štruktúrneho vývoja zvlášť.

Štruktúrna politika a mechanizmus jej realizácie v socializme sú podriadené základným cieľom rozvoja spoločnosti, výstavbe komunistickej spoločnosti, vytvoreniu jej materiálno-technickej základne, ktorá by zabezpečovala plný blahobyť a všestranný rozvoj všetkých členov spoločnosti. Táto dlhodobá stratégia socialistickej spoločnosti musí sa konkretizovať v jednotlivých etapách vývoja podľa reálnych vnútorných a vonkajších podmienok.

Štruktúrna politika socialistickej spoločnosti je súčasťou jej celkovej hospodárskej politiky. Ako koncentrované, vedecky zdôvodnené vyjadrenie činnosti spoločnosti vychádza zo základných záujmov robotníckej triedy a všetkých pracujúcich, kladie dôraz na jestvujúce i perspektívne potreby sociálneho pokroku, reálne možnosti danej etapy a určuje ciele a základné smery štruktúrneho rozvoja národného hospodárstva na dané konkrétne historické obdobie, a napokon vypracúva opatrenia na realizáciu týchto cieľov.

Štruktúrna politika socialistickej spoločnosti vychádza z objektívnych zákonitostí spoločenského vývoja, z objektívneho mechanizmu ich pô-

sobenia, z objektívnych potrieb a možností spoločnosti, je teda objektívne podmienená, ale zároveň vystupuje ako subjektívny prvok vo vývoji spoločnosti. Vyjadruje naše poznanie, naše zhodnotenie reálnej situácie, vytyčuje naše ciele, naše prostriedky a určuje i naše nástroje na ich dosiahnutie. Kvalita nášho poznania, reálneho zhodnotenia situácie, realnosť vytyčených cieľov, vhodnosť nástrojov na ich dosiahnutie ovplyvňuje tak celkový výsledok vývoja.

V predchádzajúcich spoločnostiach roztrieštenosť výroby a protikladnosť izolovaných vlastníkov robili ekonomický rozvoj z hľadiska celej spoločnosti nekontrolovateľným, živelným, socialistická spoločnosť na základe spoločenského charakteru výroby a ním podmieneného spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov musí ho cielavedome usmerňovať a riadiť. S rozvojom socialistickej spoločnosti narastá význam subjektívneho činiteľa, lebo sa prehľbuje bezprostredne spoločenský charakter výroby, rozvíja sa spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov. Tým však narastajú i nároky na vedeckosť hospodárskej politiky a na mechanizmus riadenia a usmerňovania spoločenského vývoja. S rozvojom spoločnosti nerastie len rozsah výroby, ale i väzby medzi jej zložkami, ktoré sa stávajú komplikovanejšími, mnohostrannejšími. Chyba v jednom článku výroby prenáša sa do druhých, nadväzujúcich.

Štruktúrna politika má mimoriadny význam pre efektívny rozvoj socialistickej spoločnosti. Patrí k najzákladnejším úlohám hospodárskeho centra socialistickej spoločnosti. Netvorí samostatnú časť hospodárskej politiky, ale jej rozhodujúcu stránku. Hlavnou úlohou hospodárskej politiky je určiť hlavné smery rozvoja národného hospodárstva, zabezpečiť krajine zodpovedajúce miesto v medzinárodnej deľbe práce a v socialistickej ekonomickej integrácii, zabezpečiť tvorbu a rozširovanie rozhodujúcich inovácií v národnom hospodárstve.

Pri úvahách o význame štruktúrneho vývoja pre celú socialistickú spoločnosť často sa kladie otázka, do akej miery štruktúrna politika patrí k úlohám ekonomického centra a do akej miery nižším článkom riadenia národného hospodárstva. Základnú úlohu pri určovaní štruktúrneho vývoja socialistickej spoločnosti musí v každom prípade zohrávať ekonomické centrum. To vyplýva z úloh štruktúrnej politiky, tak ako sme o nich hovorili. Na druhej strane si musíme uvedomiť, že základným štruktúrotvorným článkom národného hospodárstva je podnik ako základná výrobná jednotka. Tu sa realizuje naša štruktúrotvorná politika. Optimálna veľkosť podniku, charakter jeho špecializácie, efektívnosť kooperačných väzieb i efektívnosť hospodárenia vôbec, určuje, tvorí základ kvality reprodukčného procesu celej spoločnosti. Podnik ako štruktúrotvorný článok národného hospodárstva nie je iba mechanickým vykonávateľom príkazov zhora, ale tvorí realizátora štruktúrnej politiky, overuje správnosť vytyčených cieľov.

Štruktúrnymi zmenami rozumieme zmeny v ekonomických podsystemoch

komplexu. Pri odvetvovej štruktúre národného hospodárstva, ktorá sa najčastejšie používa, ide o zmenu podielu jednotlivých odvetví. Zmena podielu pri tom nie je cyklická, periodická, ale má trvalý, dlhodobý charakter.

Keby sa odvetvia rozvíjali rovnakou rýchlosťou, rovnomerne, zväčšovali by sa absolútne len rozsah všetkých odvetví, avšak nemenili by sa ich podiely. Takýto prípad sa v praxi nevyskytuje a jednotlivé odvetvia sa rozvíjajú nerovnomerne. Jedny rýchlejšie, druhé pomalšie, čo vedie k zmene ich podielu v národnom hospodárstve.

Tento fakt je i základom určovania dynamizmu štruktúrnych zmien. Problém dynamizmu štruktúrnych zmien nie je zatiaľ teoreticky dostatočne rozpracovaný a ako základný, najdôležitejší ukazovateľ rýchlosti štruktúrnych zmien slúži pomer tempa prírastku jednotlivých odvetví k tempám prírastku celej spoločenskej výroby. Keď označíme tempo prírastku produkcie i -tého odvetvia $P \Delta i$ a tempo prírastku celého priemyslu $P \Delta n$, tak čím viac sa $P \Delta i / P \Delta n$ odchyľuje od 1, tým rýchlejšie prebiehajú štruktúrne zmeny. V prípade $P \Delta i / P \Delta n = 1$, štruktúrne zmeny nenastávajú.

Uvedený ukazovateľ nám charakterizuje iba čiastkové zmeny jednotlivých odvetví. Neukazuje nám celkovú „pružnosť“, dynamizmus štruktúrnych zmien celého národného hospodárstva.

Rýchlosť štruktúrnych zmien je dôležitým ukazovateľom celkovej adaptability národného hospodárstva. Ukazuje jeho schopnosť prispôbovať sa novým zmeneným podmienkam. Prax ukazuje, že každej štruktúre je vlastná inercia. Preto hlbšie štruktúrne zmeny vyžadujú si dlhšie obdobie. Štruktúra na druhej strane nie je statická. Podlieha nepretržite zmenám, ktoré môžeme pozorovať najmä vtedy, keď ju sledujeme za dlhšie časové obdobie.

Táto všeobecná charakteristika má určité špecifiká pri skúmaní makroštruktúry a mikroštruktúry. Zmeny v mikroštruktúre prebiehajú rýchlejšie ako v makroštruktúre, ale i makroštruktúra je v neustálom pohybe. Je to podmienené neustálym rozvojom výrobných síl. Mikroštruktúrne zmeny vyúsťujú do makroštruktúrnych zmien.

Ako základný nástroj štruktúrnych zmien v národnom hospodárstve vystupuje investičná politika. Cieľavedomé rozmiestňovanie investícií, premiestňovanie pracovných síl a výrobných fondov do najprogresívnejších odvetví napomáha urýchlený a efektívny rozvoj celého národného hospodárstva.

Samo rozmiestňovanie či premiestňovanie pracovných síl a výrobných fondov mení síce podiely jednotlivých subsystémov, ale jeho efektívnosť závisí od efektívnosti, progresívnosti samých investícií. Dôležitým nástrojom efektívnych štruktúrnych zmien nie sú iba samy investície, ale aj ich efektívnosť, progresívnosť.

Tak ako štruktúrnu politiku nemôžeme považovať za samostatnú časť hospodárskej politiky, ani investície nemôžeme považovať za jediný nástroj štruktúrnej politiky. Štruktúrny vývoj je podmienený celým hospodárskym mechanizmom, celou sústavou riadenia a plánovania. Preto považujeme za nesprávne stanovisko, ktoré štruktúrne zmeny spája iba s investičnou politikou. Štruktúrny vývoj národného hospodárstva ovplyv-

ňuje také stránky hospodárskeho mechanizmu, ako je mechanizmus optimalizácie a adaptability a pod. Dôležitým nástrojom štruktúrnych zmien sú napr. ceny, rentabilita, mzda, systém odvodov, úverová politika a pod. Celý hospodársky mechanizmus vytvára klímu, atmosféru realizácie štruktúrnych zmien, ktorá buď napomáha, alebo brzdí nielen samy štruktúrne zmeny, ale aj ich efektívnosť.

Mechanizmus štruktúrnych zmien nemôžeme obmedzovať iba na národohospodársku úroveň. Tá je síce v socialistickej spoločnosti najdôležitejšia, pretože rozhodovanie o celkovom zameraní výroby, medzinárodnej špecializácie a kooperácie a pod. patrí k základným úlohám ekonomického centra, ale hospodársky mechanizmus musí pôsobiť na štruktúrny vývoj i dole, v základnom článku ekonomiky, v podniku, a musí ho ovplyvňovať. Musí podniky tlačiť, aby ochotne prijímali vedecko-technický pokrok, prechádzali na špecializáciu a kooperáciu výroby, pri ktorej sa lepšie využíva zariadenie a pod. Pre podniky musia byť tieto opatrenia výhodné, a nie iba zhora nariadené.

Základnou úlohou štruktúrnej politiky a mechanizmu jej uskutočňovania musí byť nepretržité úsilie vytvoriť štruktúru, ktorá by zabezpečovala čo najplnšie uspokojovanie potrieb spoločnosti. Vytváranie racionálnej štruktúry je nepretržitým procesom, ktorý má spoločnosť sústavne sledovať a riešiť. Nepretržitá pozornosť štruktúre je zárukou, že v ekonomike krajiny nenastanú väčšie disproporcie medzi jej štruktúrou a potrebami, ktoré by si vyžadovali radikálnejšie zásahy.

Radikálne, prudké zásahy do štruktúry nie sú ekonomike prospešné, a fakticky ani možné. Po prvé, nie sú potrebné, lebo prudké zmeny v potrebách celej spoločnosti nenastávajú, ale uskutočňujú sa relatívne plynule. Kým v živote jednotlivca dochádza niekedy k prudkým zvratom v jeho potrebách, v rámci spoločnosti sa tieto zvraty vyrovnávajú a zmeny nastávajú relatívne pomaly. Ani vedecko-technický pokrok neprivádza k prudkým, rýchlym zvratom. Týka sa zväčša iba jednotlivých, čiastkových úsekov, ktoré nepostihujú vo veľkom rozsahu celú spoločnosť. Po druhé, spoločnosť nemá ani prostriedky na uskutočňovanie prudkých zmien. V rozhodujúcej miere sa musí spoliehať na vlastné zdroje a tie sú obmedzené. Zahraničné úvery túto situáciu podstatne nemenia. Po tretie, radikálne zvraty v štruktúre ekonomiky sa ani nedajú uskutočniť. Štruktúrne zmeny majú dlhodobý charakter, vyžadujú si dlhý čas.

Dlhodobosť realizácie štruktúrnych zmien kladie na ich realizáciu zvýšené požiadavky. Pri ich vytyčovaní i realizácii nemôžeme vychádzať iba z momentálnych potrieb, ale treba brať zreteľ i na budúce potreby. Veď dnešné naše rozhodnutia ovplyvnia život budúcich generácií, ako sa zdôraznilo aj na XXVI. zjazde KSSZ: „Ak sa dnes zamýšľame nad budúcimi plátimi či desiatimi rokmi, nemôžeme zabúdať, že práve v týchto rokoch sa bude utvárať národohospodárska štruktúra, s ktorou naša krajina vstúpi do 21. storočia. Musíme stelesňovať hlavné črty a ideály novej spoločnosti, byť predvojom pokroku, stelesňovať integráciu vedy a výroby, nerozlučný zväzok tvorivého myslenia a tvorivej práce“ [5, s. 51].

Literatúra

- [1] MARX, K.: Kapitál III-2. Bratislava, SVPL 1958.
- [2] MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 2. Bratislava, Pravda 1977.
- [3] LENIN, V. I.: Filozofické rukopisy. Bratislava, Pravda 1976.
- [4] LENIN, V. I.: Zobraňené spisy 6. Bratislava, Pravda 1980.
- [5] XXVI. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [6] BAČURIN, A. V.: Plánovaco-ekonomické metódy riadenia. Bratislava, Pravda 1976.
- [7] BENEŠ, J.: Teorie systému. Praha, Academia 1974.
- [8] FOGLE, J.: K pojetí ekonomické struktury. Polit. Ekon., 31, 1983, č. 6.
- [9] KAMENIČKOVÁ, V.: Úvahy k analýze ekonomické struktury. Polit. Ekon., 30, 1982, č. 12.
- [10] Politická ekonomija. [Slovar.] Moskva, Politizdat 1981.
- [11] Osnovnyje metodologičeskije položeniya po statistike. Zv. 1. Moskva, Stála komisia RVHP pre štatistiku 1966.
- [12] IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 2. vyd. Bratislava, SPN 1983.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СТРУКТУРЫ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА И СТРУКТУРНОЙ ПОЛИТИКИ

ЮРИК, Душан

Согласно мнению автора, понятие экономической структуры в экономической литературе должно употребляться только в смысле структуры производственных отношений данного общества. В других значениях оно бывает, как правило, в большинстве очень неопределенным, поскольку — по мнению автора — экономический комплекс является мультиструктурой и состоит из подсистемы производительных сил, производственных отношений и хозяйственной политики. Изучая структуру народного хозяйства на практике самое большое внимание уделяется структуре его производительных сил. Структура производительных сил обусловлена уровнем их развития, однако, в свою очередь, она сама воздействует на это развитие, т. е. оказывает влияние на рост производительных сил и повышение их эффективности. Но решающую роль при росте и эффективности народного хозяйства играет хозяйственная политика, важной составной частью которой является структурная политика. Структурная политика в социалистическом обществе относится к основным задачам экономического центра и осуществляется главным образом посредством инвестиционной политики. Однако, большую роль играют и предприятия, как непосредственные осуществители структурной политики.

SOME QUESTIONS OF THE STRUCTURE OF NATIONAL ECONOMY AND STRUCTURAL POLICY

JURÍK, Dušan

The concept of „economic structure“ should be in author's opinion interpreted in economic literature only in the sense of production relations structure of the given society. In other meanings it is mostly very indifferent, because — in the view of the author — the economic complex is a multi-structure consisting of subsystems of productive forces, production relations and economic policy. In investigating the structure of national economy, there is in the practice most attention paid to the structure of its productive forces. The structure of productive forces is conditioned by the degree of their development.

Nevertheless, this development is influenced by the latter, that means, it influences the growth of the productive forces and increasing their efficiency. However, a decisive rôle in the growth and efficiency of the national economy belongs to the economic policy. The structural policy in the socialist society belongs to the basic rôles of the economic center and is applied first of all by means of the investment policy. An important rôle belongs also to the enterprise, as the immediate agent of structural policy.

Prognostický model nevýrobnej spotreby SSR 1

MAJTÁN, Michal

V príprave na vypracovanie dlhodobého výhľadu sociálno-ekonomického rozvoja SSR sa v polovici roku 1983 spracovali základné *overovacie a experimentálno-výskumné prognózy vývoja nevýrobnej spotreby za SSR do roku 2000*. Použil sa na to prognostický model nevýrobnej spotreby (PMNS) SSR 1. Tento model sa spracoval v rokoch 1982 a 1983 vo Výskumnom ústave oblastného plánovania v Bratislave [4]. Programovú a výpočtovú stránku zabezpečovali pracovníci Výpočtového laboratória Slovenskej plánovacej komisie. Model je konštruovaný tak, že v nadväznosti (a súčasne aj na porovnanie s prognózami vývoja nevýrobnej spotreby, spracúvanými v rámci makroekonomických modelov) umožňuje prognózovať vývoj tej časti rozdeľovacích a znovurozdeľovacích procesov, prostredníctvom ktorých sa v rámci reprodukčného procesu nevýrobná spotreba realizuje.

V rámci PMNS sa v bežných i stálych cenách prognózuje vývoj maloobchodného obratu, platieb obyvateľstva za služby, peňažných príjmov i výdavkov obyvateľstva, stavu úspor obyvateľstva, osobnej spotreby, spoločenskej hmotnej spotreby, rovnováhy na vnútornom trhu spotrebných tovarov a služieb a pod.

Konštrukcia prognostického modelu nevýrobnej spotreby SSR 1 v podstatnej miere nadväzuje na konštrukciu Komplexného prognostického modelu životnej úrovne ČSSR [1; 2; 3]. V danej vecnej štruktúre sa zostavil za SSR po prvýkrát.

Úlohou pri konštruovaní a výstavbe prognostického modelu nevýrobnej spotreby bolo a zostáva čo najvýstižnejšie stvárniť a vyjadriť *nevýrobnú spotrebu* v členení na jej základné zložky. Sú to najmä osobná spotreba a spoločenská hmotná spotreba. Avšak s ohľadom na požiadavky orgánov sociálno-ekonomického plánovania, ktoré nemôžu pracovať len s niekoľkými vybranými súhrnnými ukazovateľmi, nepostačovalo by zostaviť iba vysoko agregovaný model. Pri zostavovaní prognostického modelu nevýrobnej spotreby sme sa snažili modelovo postihnúť a vyjadriť aj sú-

vislosti a nadväznosti základných zložiek nevýrobnej spotreby s tými procesmi, prostredníctvom ktorých sa nevýrobná spotreba v skutočnom vývoji realizuje. Vo svojom súhrne tieto procesy predstavujú podstatnú časť tzv. rozdeľovacích procesov. Konkrétne vo vzťahu k nevýrobnej spotrebe sú to predovšetkým: celkový objem a jednotlivé základné druhy peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva, vývoj cien vybraných spotrebných tovarov, maloobchodný obrat a základné tovarové skupiny, naturálna spotreba obyvateľstva, nákupy obyvateľstva na poľnohospodárskom trhu, nákupy socialistických organizácií v organizáciách vnútorného obchodu, vývoj úspor obyvateľstva, vývoj pôžičiek obyvateľstva, predaj vybraných spotrebných tovarov v naturálno-vernóm vyjadrení (vo fyzických jednotkách) a pod. Okrem toho sa jednotlivé hodnotové i naturálno-vecné ukazovatele členia na základné zložky životnej úrovne.

Perspektívne bude potrebné modelovú štruktúru ďalej priblížiť požiadavkám centrálnych plánovacích orgánov na štruktúru dlhodobých plánov (procesy, ukazovatele a pod.). Pritom však budú vždy určité rozdiely medzi obsahovou štruktúrou prognostických modelov a dlhodobým plánom, napríklad pokiaľ ide o stupeň agregácie jednotlivých ukazovateľov.

Prognostický model nevýrobnej spotreby sa primárne zostrojil tak, aby pri základnom spracovaní vyjadroval vývoj nevýrobnej spotreby a procesov, ktorými sa jej vývoj sprostredkúva, v bežných cenách. Ide o bežné ceny najmä za minulý vývoj. Pre prognózované obdobie sa buď ráta so stálou úrovňou bežných cien z posledného roka minulého vývoja, alebo sa môže simulovať vývoj rôznych variantov vývoja cien. V nadväznosti na jednotlivé varianty prognózovaného vývoja nevýrobnej spotreby v bežných cenách sa prepočítava jej vývoj príslušnými prepočítacími cenovými koeficientmi na vyjadrenie v stálych cenách (napr. cenách roku 1977).

V prognostickom modeli nevýrobnej spotreby sa pracuje s týmito základnými *zložkami* nevýrobnej spotreby a s ukazovateľmi, ktoré ich vyjadrujú (schéma 1).

Sám vývoj nevýrobnej spotreby závisí od vývoja efektívnosti ekonomiky, tvorby novovytvorených hodnôt a od rozhodnutí o proporciách ich rozdelenia, od vývoja obyvateľstva a pod. Preto sa v prognostickom modeli nevýrobnej spotreby pracuje s ďalej uvedenou sústavou vstupných — *exogénnych premenných*:

- vytvorený národný dôchodok (netto),
- peňažné príjmy obyvateľstva a ich základné druhy,
- obyvateľstvo v členení podľa vekových skupín,
- domácnosti v členení podľa počtu členov (cenzové i spoločne hospodáriace),
- kapacity kultúry a cestovného ruchu,
- pracujúci v ekonomike (vo výrobnej i nevýrobnej sfére spolu),

- technický rozvoj [technická úroveň strojov a zariadení, resp. aj inovačný a invenčný potenciál spoločnosti],
- životné prostredie.

Schéma 1

Základné endogénne (vnútorné) ukazovatele a zložky modelu nevýrobnej spotreby SSR 1

Nákupy v obchode a maloobchodný obrat	Väčšina uvedených ukazovateľov sa člení na tieto zložky životnej úrovne:
Platby obyvateľstva za služby	výživa
Naturálno-vecné ukazovatele*	zdravie
Priemerné ceny vybraných spotrebných tovarov	odievanie
Vybavenosť domácností predmetmi dlhodobej spotreby	bývanie
Osobná spotreba	sociálna starostlivosť
Spoločenská hmotná spotreba	vzdelanie a výchova
Nevýrobná spotreba spolu	doprava a spoje
	voľný čas

* Sú to napr.: predaj vybraných spotrebných tovarov vo vnútornom obchode v ks, m, t a pod., návštevníci divadiel, kín, koncertov, výstav, knižníc, osobokilometre v osobnej doprave, niektoré ukazovatele z oblasti výkonov spojov, zdravotníctva, školstva a pod.

Predstavu o kvantitatívnom rozsahu prognostického modelu nevýrobnej spotreby SSR 1 poskytujú údaje o štruktúre modelu. Model obsahuje:

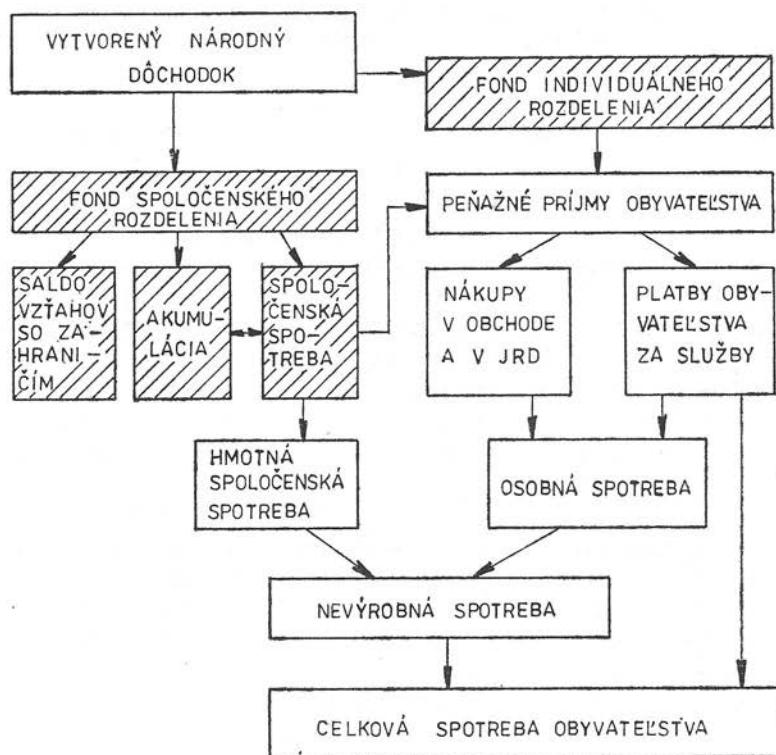
- 67 vstupných — exogénnych premenných s údajmi za roky 1960—2000 a 3 ďalšie exogénne premenné ako druhé varianty;
- 71 endogénnych premenných vypočítaných pred korekciou a 71 po korekcií¹ vo forme podielov príslušných endogénnych premenných z hierarchicky vyššieho celku alebo zdroja;
- 113 časových radov absolútnych údajov o vývoji endogénnych premenných vypočítaných na prognózované obdobie prostredníctvom hypotetických rovníc (priamo alebo prostredníctvom 71 podielov príslušných premenných z hierarchicky vyššieho celku, resp. zdroja a príslušných korekčných koeficientov);
- 29 súhrnných (agregátnych) ukazovateľov v bežných alebo stálych cenách;
- 17 priemerných cien 17 tovarových skupín (z maloobchodného obratu);
- 21 premenných modelu vypočítaných na základe definičných rovníc s použitím príslušných parametrov odhadnutých expertne;

¹ Na základe izolovane počítaného budúceho vývoja jednotlivé premenné nedávajú logické celky. Preto sa príslušnými koeficientmi „korigujú“. Zväčša ide o nepodstatné rozdiely.

- 108 ukazovateľov prepočítaných v priemere na 1 obyvateľa, domácnosť, pracujúceho a pod., resp. podiely a ďalšie interpretačné ukazovatele;
- 20 korekčných koeficientov a kontrolných prepočtov a výpočtov;
- 402 rovníc v tzv. súbore definičného sektora — definičných rovníc.

Celkove je v modeli viac než 500 časových radov rôznych ukazovateľov v intervale rokov 1960–2000. Hierarchia hodnotovo vyjadrených procesov a vzťahov a s nimi súvisiacich naturálno-vecných vzťahov v modeli je znázornená na schéme 2.

Vecná štruktúra modelu je spracovaná tak, aby jednotlivé časti boli vecne i hodnotovo vybilancované. Jednotlivé čiastkové ukazovatele nadväzujú a tvoria logický súhrn príslušného agregovaného ukazovateľa (peňažné príjmy obyvateľstva spolu, peňažné výdavky obyvateľstva spolu, maloobchodný obrat, platby obyvateľstva za služby, osobná spotreba, spoločenská hmotná spotreba a pod.).

— ZATIAČ V MODELI NEVYJADRENÉ PROCESY A VZŤAHY

Schéma 2. Hierarchia základných vzťahov prognostického modelu nevýrobnej spotreby SSR 1

Výsledky modelu sa využívajú na posudzovanie vývoja rovnovážnosti, resp. nerovnovážnosti na vnútornom trhu spotrebných tovarov a služieb.

Prognózy vývoja nevýrobnej spotreby v bežných i stálych cenách predstavujú v jednotlivých simuláciách požiadavku — dopyt po nevýrobnej spotrebe, ktorý vyplýva z daného vývoja národného dôchodku, a najmä peňažných príjmov obyvateľstva a z vývoja cien. Prognózované „nároky“ na nevýrobnú spotrebu sa porovnávajú s možnosťami krytia. Možnosti krytia nevýrobnej spotreby sa preberajú z makroekonomických modelov vývoja spoločenského produktu, národného dôchodku, zahraničných ekonomických vzťahov a proporcií rozdelenia a použitia národného dôchodku.

Kontrola správnosti prognostického modelu nevýrobnej spotreby z hľadiska vierohodnosti zobrazovania skúmaného objektu sa uskutočnila prostredníctvom tzv. retrospektívneho testu. Pri ňom sa závisle premenné modelu počítačovo dali „prognózovať“ na základe vypočítaných vzťahov za minulé obdobie rokov 1976—1981. Takto vypočítané údaje sa potom porovnali so skutočným vývojom jednotlivých ukazovateľov. Rozdiely boli pri väčšine ukazovateľov minimálne.

Zmenou oproti pôvodnému prognostickému modelu životnej úrovne ČSSR 1 však je, že na základe príslušných parametrov sa prostredníctvom modelu prognózuje aj predstava o dlhodobom *vývoji peňažných príjmov obyvateľstva*. Úlohou tvorcov modelu, ako aj jeho používateľov je, aby uplatnili svoje poznatky, predstavy, a prípadne i rozhodnutia týkajúce sa vývoja peňažných príjmov obyvateľstva do vývoja príslušných parametrov. Napríklad je možné spracovať obrovský počet variantov vývoja týchto parametrov a z nich vyplývajúcich variantov vývoja peňažných príjmov obyvateľstva. Jednotlivé varianty možno spracúvať aj spätnoväzbovo, t.j. až po zhodnotení výsledkov dosiahnutých spracovaním prognóz na základe východiskových parametrov vývoja jednotlivých parametrov a exogénnych premenných. Impulzy pre zmeny parametrov môžu vychádzať napr. aj z potreby zabezpečiť rovnovážny vývoj hodnotových pomerov na trhu spotrebných tovarov a služieb. Rovnovážny vývoj na trhu spotrebných tovarov a služieb sa dá zabezpečiť rôznymi spôsobmi: rastom krytia kúpyschopného dopytu príslušnými tovarmi a výkonmi podnikov služieb, zmenami vo vývoji peňažných príjmov obyvateľstva, zmenami vo vývoji maloobchodných cien, kombináciami rôznych riešení atď.

Podstata použitej prognostickej metódy komplexného prognostického modelovania v modeli nevýrobnej spotreby SSR 1

Obsahová stránka prognostického modelovania tkvie v hľadaní vzťahov medzi prvkami prognózovaného objektu. Úlohou je čo najsprávnejšie odhaliť zákonitosti vývoja objektu a v tom najmä príčinné súvislosti vývoja jednotlivých prvkov modelovaného objektu (vrátane postihnutia spätných väzieb jednotlivých prvkov).

Modely spracúvané metódou komplexného prognostického modelovania

(KPM) môžu byť rozsahom veľké [2; 6]. Dajú sa použiť na vyjadrenie a prognózovanie rôznorodých sociálno-ekonomických objektov.

Podobne ako pri niektorých iných metódach prognózovania aj pri metóde KPM sa celkový proces tvorby a využívania modelu člení na niekoľko etáp, ktoré sa môžu časovo aj navzájom preplatať:

- kvalitatívna a teoretická etapa opisu modelového objektu, vymedzenie jeho podstaty a základných vzťahov v ňom a s najbližším okolím (spracovanie konštrukcie východiskového synoptického modelu);
- operacionalizácia teoreticky vymedzeného objektu;
- tvorba údajovej základne modelu, časových radov empirických údajov o minulom vývoji objektu, ako aj o budúcom vývoji vonkajších premenných;
- tvorba definičných a hypotetických rovníc — vzťahov závisle premenných s vysvetľujúcimi a determinujúcimi premennými;
- kvantitatívna (číselná, ale súčasne aj ďalšia kvalitatívna) analýza rovníc (najmä hypotetických);
- ladenie modelu;
- interpretácia výsledkov prognostických simulácií s modelom;
- odovzdávanie modelu na využívanie v praxi.

Pre vzťahy, ktoré sú jednoznačne známe, konštruujú sa tzv. definičné alebo bilančné rovnice (súčty, násobky, podiely, rozdiely a pod.). Premenné, vývoj ktorých je daný závislosťou od vývoja ďalších premenných (je ich funkciou), vyjadrujú sa v modeli prostredníctvom vzťahu závisle premennej a faktorov, ktoré na ňu vplyvajú. Vzhľadom na určitú neistotu pri zadávaní jednotlivých faktorov rovnice, a to najmä v prvom kroku, týmto vzťahovým rovniciam sa pracovne hovorí, že ide o tzv. hypotetické rovnice. Hypotetické rovnice sa hodnotia a spresňujú v etape kvantitatívnej analýzy modelu a jeho rovníc. Hypotetické rovnice teda predstavujú vyjadrenie názorov expertov na danú problematiku o predpokladaných logických vzťahoch medzi vysvetľovanými závisle premennými a príslušnými nezávisle premennými, ktoré však na závisle premenné ukazovatele modelu (prvky modelu) pôsobia a vplyvajú.

Hypotetické rovnice majú tvar:

$$y_t = h \left[b + \sum_{i=1}^n f_i (x_{it} - z_i) \right],$$

- kde
- y — závisle premenná,
 - t — čas (rok) prítomnosti, resp. minulosti, počítanej späť od prítomnosti označenej ako 0,
 - h — relačná funkcia (spojitá a rastúca v príslušnom intervale),
 - b — reálna konštanta,
 - f_i — funkcia senzitivity (citlivosti) spojitej funkcie,
 - x_i — vysvetľujúce, t. j. nezávisle premenné,
 - z_i — časové oneskorenie pôsobenia danej nezávisle premennej $i = 1, 2 \dots n$.

V kvantitatívnej analýze hypoteticky spracovanej rovnice sa v nadväznosti na kritérium najlepšieho vyrovnania daných premenných vo vzťahu k závisle premennej uskutočňuje:

- výber ovplyvňujúcich faktorov,
- poradie významnosti ovplyvňujúcich faktorov,
- časové oneskorenia vplyvu faktorov,
- prípadne aj smer vplyvu jednotlivých faktorov [ak vecní znalci problematiky nevedia určiť, či rast hodnoty daného faktora pri ináč nemeniacich sa hodnotách ďalších faktorov vyvoláva rast alebo pokles hodnoty závisle premennej],
- reálnosť vypočítanej závislosti [či výsledný vzťah je v rámci daných vzťahov a modelu interpretovateľný],
- správnosť určenia logicky a vecne prípustných intervalov [medzí] závisle premennej i vybraných faktorov.

Vývoj predpokladov a podmienok nevýrobnej spotreby v SSR

Pri spracúvaní PMNS za SSR sa v súčasnej etape pracovalo pri niektorých vstupných ukazovateľoch len s jedným variantom ich vývoja (tab. 1).

Tabuľka 1

Predpoklady a podmienky nevýrobnej spotreby v SSR, pri ktorých sa nepracovalo s variantmi ich vývoja

Ukazovateľ	1980	1985	1990	1995	2000
obyvateľstvo (bez migrácie) stav koncom roka (tis.)	4996	5176	5329	5473	5637
spoločne hospodáriace domácnosti (tis.)	1585	1699	1807	1910	2027
urbanizovaný a industrializovaný poľný fond (tis. ha)	113	120	127	132	137
kvalifikačná úroveň obyvateľstva (koeficient)	1,52	1,57	1,61	1,64	1,67
pracujúci spolu (tis.)	2274	2378	2493	2624	2722

Pri niektorých ďalších vstupných predpokladoch a podmienkach vývoja nevýrobnej spotreby za SSR sa pracovalo s variantmi ich možného vývoja (tab. 2). V prípade národného dôchodku išlo o nižší a vyšší variant jeho rastu, a to podľa úvah výskumu použitých pri spracúvaní makroekonomických úvah v roku 1982. Východiskové úvahy o raste národného dôchodku z roku 1982 — po prepočte na bežné ceny — sa použili pri simuláciách č. 6 a 7 (tab. 2). Navyše sa spracovalo niekoľko simulácií, pri ktorých sa príslušné varianty vývoja národného dôchodku kombinovali s úvahami o vývoji bežných cien (stabilizácia úrovne cien z roku 1981, rast cien ročne o 1, resp. 2 %).

V nadväznosti na varianty vývoja národného dôchodku a úvahy o vývoji bežných cien, prostredníctvom modelu a príslušných odvodzovacích parametrov — koeficientov, určených podľa vzťahov za rok 1981, prognózoval sa v jednotlivých simuláciách vývoj peňažných príjmov obyvateľstva (tab. 3). Pritom sa prognózoval nielen vývoj celkových peňažných

Tabuľka 2

Vývoj variantných predpokladov a podmienok v jednotlivých simuláciách

Ukazovateľ	Rok	Simulácia								
		5	6	7	8	9	10	2	3	4
vytvorený netto národný dôchodok v b. c. — variant		nižší	nižší	vyšší	nižší	vyšší	vyšší	nižší	vyšší	vyšší
v mld Kčs	1990	191,1	168,7	172,8	177,0	181,3	195,7	177,0	181,3	195,7
	1995	252,2	202,3	214,3	222,7	235,8	266,9	222,7	235,8	266,9
	2000	321,8	234,5	260,7	270,2	301,0	357,2	270,2	301,0	357,2
medziročné tempo rastu v období (vrátane rastu b. c.)	1985—1990	5,1	3,1	3,6	4,1	4,6	5,6	4,1	4,6	5,6
	1991—1995	5,7	3,7	4,4	4,7	5,4	6,4	4,7	5,4	6,4
	1996—2000	5,0	3,0	4,0	4,0	5,0	6,0	4,0	5,0	6,0
rast b. c. [ročne v %] vynálezy — technický rozvoj*		2	—	—	1	1	2	1	1	2
variant		1	1	2	1	2	2	1	2	2
údaj pre rok v tis.	1990	30,0	30,0	31,3	30,0	31,3	31,3	30,0	31,3	31,3
	1995	30,5	30,5	32,3	30,5	32,3	32,3	30,5	32,3	32,3
	2000	31,5	31,5	33,0	31,5	33,0	33,0	31,5	33,0	33,0
podiel automatizovaných (úplne alebo čiastočne) strojov a zariadení: variant		1	1	2	1	2	2	1	2	2
údaj pre rok v %	1990	20,3	20,3	26,5	20,3	26,5	26,5	20,3	26,5	26,5
	1995	21,9	21,9	32,2	21,9	32,2	32,2	21,9	32,2	32,2
	2000	23,5	23,5	39,2	23,5	39,2	39,2	23,5	39,2	39,2

* Vynálezy, zakúpené licencie a zlepšovacie návrhy prepočítané na vynálezy (1, 2).

Tabuľka 3

Prognóza vývoja peňažných príjmov obyvateľstva

Ukazovateľ	Rok	Simulácia								
		5	6	7	8	9	10	2*	3*	4*
peňažné príjmy obyvateľstva (mld Kčs)	1985	131,0	127,3	127,3	127,3	127,3	131,0	112,0	112,0	115,2
	1990	167,8	148,2	151,8	155,5	159,2	171,7	136,8	140,1	151,1
	1995	221,1	177,6	188,1	195,4	206,8	233,8	171,9	182,0	205,8
	2000	281,9	205,8	228,7	236,9	263,7	312,6	208,5	232,1	275,1
	2000/1980 [%]	261,0	190,6	211,8	219,4	244,2	289,4	193,1	214,9	254,7

* Pri simuláciách č. 2—4 sa použili parametre pre odvodzovanie peňažných príjmov obyvateľstva podstatne nižšie ako pri obdobných simuláciách č. 8—10:

Simulácia	
2—4	5—10
0,53860	0,60483
0,27263	0,27057
0,05264	0,06247
0,11554	0,12664

Parametre vzťahu:

- pracovných príjmov k národnému dôchodku,
- sociálnych príjmov k pracovným príjmom,
- poskytnutých pôžičiek k nákupom v obchode,
- ostatných príjmov k pracovným príjmom.

Tabuľka 4

Prognóza vývoja nevýrobnej spotreby v SSR do roku 2000

Ukazovateľ	Rok	Simulácia									
		5	6	7	8	9	10	2	3	4	
vytvorený netto ND (mld Kčs b. c.)	1980	136,2	136,2	136,2	136,2	136,2	136,2	136,2	136,2	136,2	136,2
	1985	149,0	144,8	144,8	144,8	144,8	149,0	144,8	144,8	149,0	149,0
	1990	191,1	168,7	172,8	177,0	181,3	195,7	177,0	181,3	195,7	195,7
	1995	252,2	202,3	214,3	222,7	235,8	266,9	222,7	235,8	266,9	266,9
	2000	321,8	234,5	260,7	270,7	301,0	357,2	270,2	301,0	357,2	357,2
Úvaha o raste b. c. (%)	—	2	0	0	1	1	2	1	1	2	
nevýrobná spotreba (mld Kčs b. c.)	1980	106,2	106,2	106,2	106,2	106,2	106,2	106,2	106,2	106,2	106,2
	1985	128,5	125,5	125,4	125,1	125,1	128,4	115,9	115,8	118,9	118,9
	1990	162,5	145,7	148,9	151,5	154,8	166,0	140,2	143,3	153,7	153,7
	1995	210,4	173,3	182,8	187,8	197,8	221,4	174,1	183,3	205,4	205,4
	2000	263,6	199,5	219,9	224,8	247,9	289,9	208,7	230,3	269,2	269,2
	2000/1980	248,2	187,9	207,1	211,7	233,4	273,0	196,5	216,9	253,5	253,5
nevýrobná spotreba (mld Kčs s. c.)	1980	98,6	98,6	98,6	98,6	98,6	98,6	98,6	98,6	98,6	98,6
	1985	114,4	114,2	114,1	112,7	112,6	114,4	104,6	104,6	106,2	106,2
	1990	144,5	132,3	135,3	136,2	139,1	147,6	126,4	129,1	137,0	137,0
	1995	186,8	157,2	165,7	168,7	177,6	196,6	156,7	165,1	182,9	182,9
	2000	233,6	180,6	199,0	201,6	222,1	256,7	187,6	206,9	239,2	239,2
	2000/1980	236,9	183,2	201,8	204,5	225,3	260,3	190,3	209,8	242,6	242,6

príjmov obyvateľstva, ale aj ich základné zložky, druhy. Okrem toho pri simuláciách č. 2—4 sa z experimentálnych dôvodov použili podstatne nižšie odvodzovacie koeficienty (podieľy) vývoja peňažných príjmov obyvateľstva než pri obdobných simuláciách č. 8—10. Znížené koeficienty sa určili na základe celoštátnych priemerov.

Odvodenie parametrov (koeficientov) pre prognózovanie vývoja peňažných príjmov obyvateľstva z ich vzťahov za rok 1981 predstavuje samozrejme zjednodušené riešenie. Je odôvodnené najmä tým, že príslušné koeficienty sú oproti predchádzajúcim rokom podstatne zmenené. Zmenené sú najmä vplyvom prestavby veľkoobchodných cien k 1. 1. 1981. Z hľadiska budúceho vývoja sú podľa nášho názoru v súčasnosti relatívne najreálnejšie.

Používatelia modelu, najmä zo SLPK, môžu spracovať vlastné úvahy o kvantitatívnych výškach jednotlivých koeficientov pre odvodzovanie vývoja peňažných príjmov obyvateľstva. Danú oblasť modelu je okrem toho možné zmeniť aj z hľadiska použitých vzťahov a väzieb jednotlivých hlavných druhov peňažných príjmov obyvateľstva k determinujúcim faktorom. Štruktúra — členenie peňažných príjmov obyvateľstva sa môže zúžiť alebo rozšíriť. Doteraz sa používalo členenie peňažných príjmov obyvateľstva na príjmy pracovné, sociálne, z pôžičiek a ostatné príjmy.

Experimentálno-výskumné prognózy vývoja nevýrobnej spotreby za SSR do roku 2000

V súčasnej overovacej a experimentálno-výskumnej etape aj „filozofia“ jednotlivých variantov vývoja podmienok, a potom aj jednotlivých variantov prognózy vývoja nevýrobnej spotreby, má výskumný, experimentálny a demonštračný charakter. Ako sme už uviedli — jednotlivé varianty vývoja cien sú výsledkom úvah len výskumného charakteru. Preberanými vstupmi sú najmä prognózy vývoja národného dôchodku v stálych cenách, vývoj obyvateľstva, domácností, pracovníkov a pod. Pre porovnanie s výstupmi PMNS sa z uvedených modelov preberá aj prognóza vývoja nevýrobnej spotreby v stálych cenách, ktorá vyplýva z úvah o rozdelení národného dôchodku na základné smery jeho použitia.

Jedno z odôvodnení samostatného a osobitného spracovania PMNS je, že sa spracúva v bežných cenách a v bežných peňažných príjmoch a výdavkoch obyvateľstva. Preto vyjadruje hodnotové procesy z oblasti životnej úrovne tak, ako sa ony v podstate v skutočnom vývoji realizujú.

Prostredníctvom výstupov PMNS v bežných i stálych cenách sa hodnotí aj vývoj vzťahov na vnútornom trhu spotrebných tovarov a služieb. Prípadné odhalené problémy v oblasti rovnováhy na vnútornom trhu spotrebných tovarov a služieb potom možno riešiť už v predstihu. Jednotlivé riešenia je okrem toho možné modelovo odskúšať. Prostredníctvom modelu a modelových simulácií sa dá otestovať a zistiť vplyv jednotlivých rieše-

ní na mnohé vzťahy v oblasti životnej úrovne. Na základe medzimodelovej komunikácie a PMNS sa problémy rovnováhy na vnútornom trhu spotrebných tovarov a služieb dajú ukázať podstatne plastickejšie ako napr. len prostredníctvom agregovaného dvojoblastného rozhodovacieho modelu v stálych cenách.

Tabuľka 5

Indexy rastu nevýrobnej spotreby v SSR v stálych cenách — rok 2000/1980

Ukazovateľ	Simulácia		
	2 (8)	3 (9)	4 (10)
koeficienty podľa			
— ČSSR	190,3	209,8	242,6
— SSR	204,5	225,3	260,3
rozdiel (v bodoch)	14,2	15,5	17,7

Čiastkovým metodickým problémom v súčasnom období je, že v PMNS sa pracuje s ukazovateľmi štatistických ekonomických bilancií uverejňovaných v štatistických ročenkách. V makroekonomických modeloch i v plánovacej praxi sa používajú niektoré ukazovatele upravené. Ich obsahová náplň je v niektorých prípadoch čiastočne iná. Napríklad nevýrobná spotreba a jej hlavné súčasti (osobná spotreba a spoločenská hmotná spotreba) sa v makroekonomických modeloch a v plánovacej praxi vyjadrujú bez opotrebenia základných nevýrobných prostriedkov. V spracovanom PMNS sa vyjadrujú vrátane opotrebenia základných nevýrobných prostriedkov. Kým sa tieto metodické rozdiely neodstránia, údaje o nevýrobnej spotrebe je potrebné prepočítavať.

Pri jednotlivých variantoch vývoja národného dôchodku, bežných cien a na ne nadväzujúcich variantoch vývoja peňažných príjmov obyvateľstva v SSR by sa podľa uskutočnených modelových prepočtov (simulácií) nevýrobná spotreba vyvíjala v období do roku 2000 tak, ako uvádzame v tabuľke 4.

Pri simuláciách č. 2—4 bolo špecifické to, že sa pri nich skúmal vplyv takého budúceho vývoja peňažných príjmov obyvateľstva v SSR, ktorý by sa uskutočňoval podľa vzťahov dosiahnutých v roku 1981 v priemere za celú ČSSR (príslušné koeficienty sú vplyvom rôznych okolností nižšie). Potom by peňažné príjmy obyvateľstva a tým aj nevýrobná spotreba rástli v SSR podstatne pomalšie. Pritom by v rokoch 1982—1984 dochádzalo aj k medziročným poklesom nevýrobnej spotreby v SSR. Takýto výskumný experiment sa nerobil súčasne za ČSR a ČSSR. Na ilustráciu výsledkov tohto experimentu, ako aj na porovnanie uvádzame v tabuľke 5 indexy rastu nevýrobnej spotreby v SSR za rok 2000 oproti roku 1980. Tieto indexy sa v tabuľke porovnávajú s obsahovo obdobnými simuláciami, avšak s parametrami pre odvodzovanie peňažných príjmov obyvateľstva v SSR podľa ich výšky dosiahnutej v SSR v roku 1981 (simulácie č. 8—10).

Simulácie č. 5–10 sa spracovali pri použití parametrov pre odvodzovanie vývoja peňažných príjmov obyvateľstva v SSR podľa ich skutočných vzťahov dosiahnutých v roku 1981. Indexy rastu požadovaného objemu nevýrobnej spotreby v roku 2000 oproti roku 1980 sú uvedené v tabuľke 6.

Tabuľka 6

Indexy rastu nevýrobnej spotreby v bežných cenách

Rast cien priemerne ročne (%)	Variant rastu národného dôchodku	
	nižší	vyšší
0	183,2	201,8
1	204,5	225,3
2	236,9	260,3

Spracovanie jednotlivých simulácií ukázalo, že — pri prijatých predpokladoch — vyššie tempá rastu bežných cien môžu spôsobiť, že nerovnováha na vnútornom trhu spotrebných tovarov a služieb by sa prehlbovala. Požiadavka na nevýrobnú spotrebu (po prepočte na stále ceny) je pri raste bežných cien logicky vyššia ako pri variante bez rastu bežných cien.

Rast bežných cien v priemere ročne o 1 % sa v teórii i v praxi akceptuje z dôvodu rastu nákladov, kvality výrobkov i zmien v štruktúre výrobkov a poskytovaných služieb [5]. Preto je účelné prednostne sa zaoberať variantmi vývoja, ktoré obsahujú predpoklad o priemernom ročnom raste cien vo výške 1 %.

Údaje o výpočte prognózovaného vývoja maloobchodného obratu, platieb obyvateľstva za služby a úspor pozri v tabuľke 7.

Modelom prognózovaný vývoj úspor vcelku správne vyjadruje procesy ich tvorby. Pri variantoch bez rastu bežných cien (simulácie č. 6 a 7) by stav úspor v roku 2000 bol relatívne najvyšší (74 % a 68 % vo vzťahu k ročnému objemu peňažných príjmov obyvateľstva). Naopak, pri nominálne najvyššom raste peňažných príjmov (simulácie č. 5 a 10) by sa dosiahol pomer úspor k peňažným príjmom relatívne najnižší (hoci absolútne sumy stavu úspor by boli najvyššie). Je to v podstate dôsledok stabilných zákonitostí tvorby úspor, ktoré nesledujú priamočiary vývoj peňažných príjmov obyvateľstva a sú obsiahnuté v príslušnej hypotetickej rovnici.

Vo všetkých simuláciách prognózovaného vývoja nevýrobnej spotreby za SSR vznikajú rozdiely medzi požiadavkami (dopytom) na nevýrobnú spotrebu a prognózou možností ekonomiky na ich krytie (tab. 8). Z toho len pri jednej simulácii (č. 2) by bolo krytie vyššie ako požiadavka. V danom prípade však ide o jednu zo simulácií (č. 2–4), pri ktorých sa experimentovala úvaha o relatívne značne znížených odvodzovacích koeficientoch pre prognózu vývoja peňažných príjmov obyvateľstva. Podľa tejto experimentálno-výskumnej simulácie by sa peňažné príjmy obyvateľstva

Tabuľka 7

Prognóza vývoja maloobchodného obratu, platieb za služby, úspor a ďalších ukazovateľov v SSR do roku 2000

Ukazovateľ	Rok	Simulácia								
		5	6	7	8	9	10	2	3	4
maloobchodný obrat (mld Kčs b. c.)	1980	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8
	1990	115,7	103,7	105,9	108,1	110,4	118,1	96,2	98,2	105,0
	2000	182,6	138,9	152,3	157,1	172,4	199,9	140,0	153,8	178,3
Index	2000/1980	234,7	178,5	195,8	201,9	221,6	256,9	179,9	197,7	229,2
maloobchodný obrat (mld Kčs s. c. roku 1981)	1980
	1990	103,7	95,0	97,0	98,0	100,0	105,8	87,1	89,0	94,1
	2000	163,6	127,2	139,5	142,3	156,2	179,1	126,8	139,3	159,7
platby obyvateľstva za služby (mld Kčs b. c.)	1980	14,3	14,3	14,3	14,3	14,3	14,3	14,3	14,3	14,3
	1990	22,6	20,0	20,5	21,0	21,5	23,1	18,6	19,1	20,5
	2000	37,4	28,1	31,0	32,0	35,3	41,1	28,6	31,6	36,9
Index	2000/1980	261,5	196,5	216,8	223,8	246,9	287,4	200,0	221,0	258,0
úspory obyvateľstva (mld Kčs b. c.)	1980	58,2	58,2	58,2	58,2	58,2	58,2	58,2	58,2	58,2
	1990	100,4	98,3	98,6	98,9	99,2	100,7	94,6	94,8	96,1
	2000	167,5	152,5	156,2	158,4	162,5	172,1	147,2	150,9	159,4
pomer úspor k peňažným príjmom obyvateľstva (%)	2000	59,4	74,1	68,3	66,9	61,6	55,1	70,6	65,0	57,9
podiel nevýrobnej spotreby z vytvoreného ND (%)	1980	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0	78,0
	2000	81,9	85,1	84,3	83,2	82,4	81,2	77,2	76,5	75,4

Tabuľka 8

Porovnanie požiadaviek na nevýrobnú spotrebu s prognózami možností ekonomiky na ich krytie*

Ukazovateľ	Rok	Simulácia								
		5	6	7	8	9	10	2	3	4
rast národného dôchodku	—	nižší	nižší	vyšší	nižší	vyšší	vyšší	nižší	vyšší	vyšší
priemerný ročný rast b. c. (%)	—	2	0	0	1	1	2	1	1	2
možnosti krytia nevýrobnej spotreby*	1990	127,0	127,0	127,8	127,0	127,8	127,8	127,0	127,8	127,8
— vrátane opotrebovania (mld Kčs s. c.)	1995	157,1	157,1	154,5	157,1	154,5	154,5	157,1	154,5	154,5
požiadavky na nevýrobnú spotrebu	1990	144,5	132,3	135,3	136,2	139,1	147,6	126,4	129,1	137,0
— vrátane opotrebovania (mld Kčs s. c.)	1995	186,8	157,2	165,7	168,7	177,6	196,6	156,7	165,1	182,9
rozdIELy	1990	-17,5	- 5,3	- 7,5	- 9,2	-11,3	-19,8	+ 0,6	- 1,3	- 9,2
1. mld Kčs s. c.	1995	-29,7	- 0,1	-11,2	-11,6	-23,1	-42,1	+ 0,4	-10,6	-28,4
2. % z požiadaviek	1990	-12,1	- 4,0	- 5,5	- 6,8	- 8,1	-13,4	+ 0,5	- 1,0	- 6,7
	1995	-15,9	- 0,1	- 6,8	- 6,9	-13,0	-21,4	+ 0,3	- 6,4	-15,5

* Podľa makroekonomického modelu VÚOP.

Tabuľka 9

Prognóza vývoja nevýrobnej spotreby, maloobchodného obratu a platieb obyvateľstva za služby v SSR v simulácii č. 9 v mil. Kčs [vyšší rast národného dôchodku a 1 % rast cien]

Ukazovateľ	1960	1980	1985	1990	1995	2000	2000/1980
nevýrobná spotreba spolu:							
— v b. c.	32 336	106 199	125 069	154 753	197 774	247 880	233,4
— v s. c.	.	98 556	112 618	139 110	177 569	222 118	209,2
— podľa makromodelu [s. c.]	—	—	106 644	127 806	154 489	.	.
rozdiel v mil. Kčs [s. c.]	—	—	-5 974	-11 304	-23 080	.	.
rozdiel v %*	—	—	-5,3	-8,1	-13,0	.	.
z toho osobná spotreba:							
— v b. c.	25 926	78 700	91 161	111 445	140 740	174 517	221,7
— v s. c.	.	71 281	79 549	96 872	121 943	150 565	211,2
— podľa makromodelu [s. c.]	—	—	75 110	89 615	106 677	.	.
rozdiel v %*	—	—	-4 439	-7 257	-15 266	.	.
maloobchodný obrat (mil. Kčs)	—	—	5,6	7,5	12,5	.	.
rozdiel v mil. Kčs [s. c.]							
— v b. c.	22 727	77 801	90 457	110 427	139 325	172 388	221,6
— v s. c. roku 1981	.	.	81 943	100 032	126 211	156 161	.
v tom:							
— potravinársky tovar [b. c.]	11 909	36 932	42 762	51 959	65 140	80 096	216,9
— nepotravinársky tovar [b. c.]	10 818	40 869	47 696	58 468	74 185	92 293	225,8
platby obyvateľstva za služby [mil. Kčs b. c.]	3 623	14 327	16 947	21 454	27 846	35 265	246,1

* Z prognózy nevýrobnej spotreby a jej základných zložiek v stálych cenách [s. c.] podľa modelu.

v SSR v roku 1982 oproti roku 1981 znížili zo 111,4 mld Kčs na 101,7 mld Kčs.

V jednotlivých simuláciách s predpokladaným rastom národného dôchodku a peňažných príjmov obyvateľstva (č. 6—10) by v nadväznosti na varianty cenového vývoja vznikla v roku 1995 nerovnováha medzi požiadavkami a možnosťami ich krytia vo výške 0,1 — 21,4 %. Časť vypočítanej nerovnováhy sa vyriešila zvýšením maloobchodných cien v roku 1982 a 1983 (pri súčasnej určitej kompenzácii ich vplyvu v oblasti sociálnych príjmov, a čiastočne aj pri mzdách niektorých skupín pracujúcich). Po premietnutí týchto zmien do modelu by boli simulácie č. 6 a 7 v podstate vyrovnané (dopyt krytý možnosťami ponuky).

Ako sme už uviedli, za reálne možno pokladať také varianty prognózovaného vývoja, pri ktorých sa ráta s rastom bežných cien ročne o 1 %. Výsledky jednej z takýchto prognostických simulácií (č. 9), a to pri úvahe o vyššom raste národného dôchodku, uvádzame v tabuľke 9.

Základným problémom pri simulácii č. 9 je, že dopyt (požiadavka po nevýrobnej spotrebe), ktorý vyplýva najmä z rastu peňažných príjmov obyvateľstva, nie je možné v plnom rozsahu pokryť ponukou — krytím, ktoré vyplýva z možností rozdelenia národného dôchodku.

Z metodického hľadiska poznamenávame, že pri variantoch prognózovaného vývoja s rastom bežných cien sa daný vplyv rastu cien premieta v modeli tak do vývoja národného dôchodku v bežných cenách a do peňažných príjmov obyvateľstva, ako aj do rastu priemerných cien tých spotrebných tovarov, ktoré sú v modeli vyjadrené aj naturálno-vecne. Problémom v modeli zatiaľ je, že štruktúra spoločenskej hmotnej spotreby je vyjadrená pomerne agregovane.

Literatúra

- [1] ALAN, J. a kol.: Údajová základňa komplexného prognostického modelu oblasti práce. Bratislava, ČSVÚPSV 1976; Komplexný prognostický model oblasti práce. I. a II. diel. Bratislava, ČSVÚPSV 1978.
- [2] GÁL, F. a kol.: Model životnej úrovne. Ekon.-mat. Obzor, 1983, č. 2.
- [3] MAJEROVÁ, E. a kol.: Vstupná báza dát komplexného prognostického modelu životnej úrovne. Bratislava, VÚŽÚ 1978.
- [4] MAJTÁN, M. a kol.: Prognóza vývoja nevýrobnej spotreby ČSSR do roku 2000 (východisková makroúvaha). Bratislava, VÚOP a VL SIPK 1983; Prognóza vývoja nevýrobnej spotreby v ČSSR do roku 2000 [4.—7. variant]. Bratislava, VÚOP 1983; Prognostický model nevýrobnej spotreby SSR 1. Bratislava, VÚOP 1983.
- [5] SOBEK, O.: Dlhodobé plánovanie peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva. Plán. Hospod., 1983, č. 1.
- [6] ZEMAN, M. a kol.: Modelování společenských systémů metodou KPM. Praha, Sportpropag 1981.

ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ НЕПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ
СЛОВАКИИ 1

МАЙТАН, Михал

В статье приводятся основные принципы построения модели непроизводственного потребления в Словацкой социалистической республике, которая была в первые разработана в 1982/1983 годах. Непроизводственное потребление в модели было выражено в разделении на личное и общественное материальное потребление и их основные статьи. Кроме того, в модели изображается прошлое и прогнозируемое развитие платежей населения за услуги, развитие входных величин а также прогнозируется развитие денежных доходов и расходов населения в соответственном членении. Кроме того, в модели прогнозируется развитие розничного оборота, сбережений и т. п. Итоговые показатели выражаются в текущих и постоянных ценах. С методологической точки зрения модель использует метод КПМ, который является вариантом метода системной динамики.

В статье приводятся результаты обработки экспериментально-исследовательских симуляций с прогностической моделью непроизводственного потребления в Словацкой социалистической республике до 2000 года. Отдельные симуляции возникли из комбинации более высокого и более низкого роста национального дохода и трех типов развития текущих цен (0, 1 и 2 % ежегодно).

При симуляциях по ЕВМ было доказано, что при более высоком росте текущих цен неравновесие на внутреннем рынке продолжало углубляться, что само по себе является существенным теоретическим и практическим знанием.

FORECASTING MODEL OF NON-PRODUCTION CONSUMPTION OF THE SLOVAKIA 1

МАЙТАН, Michal

In the article there are the basic principles of the construction of non-production consumption model in the Slovak Socialist Republic described which was developed the first times in the years 1982 and 1983. The non-production consum was expressed in the model dividing into personal and social material consum and their basic parts. Except that there is in the model the past and forecasted development of expenditures of the inhabitants for the services expressed, as well as the development of input variables and also the development of monetary incomes and expenditures of inhabitants in proper distribution forecasted. Moreover, there is in the model the development of the retail turnover, savings etc. forecasted. The aggregate indicators are expressed in current and constant prices. From the methodological point of view in the model the KPM method is applied, which is a variant of the system dynamic method.

In the article there are the results of the experimental research simulations described with a forecasting model of non-production consumption for the Slovak Socialist Republic until the year 2000. The single simulations are based on the combination of higher and lower growth of national income and on three types of current prices' behavior (0, 1 and 2 % by year).

The computer simulations proved that under the higher growth of current prices the disequilibrium in the home market would be further deepened, what provides theoretically and also practically a significant result.

Neoklasické chápanie úlohy štátneho sektora v kapitalistických krajinách

HUBKOVÁ, Katarína

Aktívna ekonomická úloha buržoázneho štátu, ktorá sa stala neodmysliteľnou trvalou súčasťou spoločenského reprodukčného procesu v kapitalistických krajinách, spája sa obyčajne s keynesovskou ekonomickou teóriou. Táto teória je zameraná na prekonanie tradične zakorenených predsudkov voči štátnemu intervencionizmu a vyžaduje priamu kontrolu spoločenského reprodukčného procesu na makroekonomickej úrovni prostredníctvom regulovania efektívneho dopytu.

Menej známe je, že ekonomickou úlohu štátu v hospodárstve sa zaoberá aj neoklasická teória, ktorá sa v ostatných rokoch, hlavne vďaka svojmu apologetickému charakteru, znovu dostala do popredia. Neoklasici totiž pôvodne úplne odmietali zasahovanie štátu do trhového mechanizmu, pretože predpokladali, že dokonalá konkurencia zabezpečí také rozdelenie zdrojov spoločnosti, ktoré umožní vytvoriť optimálne proporcie spoločenskej výroby. Ústredným problémom neoklasической analýzy je otázka optimálnej alokácie, ktorou sa keynesovská teória nezaobrá, a práve optimálna alokácia je poľom, na základe ktorého neoklasická teória postupne prijímala, či „legalizovala“ zásahy štátu a rozvíjala tzv. mikroekonomiu štátneho sektora.

Zásadným rozdielom medzi neoklasickou a keynesovskou teóriou je, že keynesovská teória sa zaoberá ovplyvňovaním celého reprodukčného procesu a zohrala významnú úlohu pri formovaní reálnej hospodárskej politiky kapitalistických krajín, kým neoklasická teória zostala len na povrchu, dotýka sa len okrajových, často ani nie ekonomických problémov a do podstaty reprodukčného procesu neprenikla. Svojou vysokou abstraktnosťou, matematizáciou a formalizáciou sa vzdialila od hospodárskej reality a k riešeniu problémov štátneho sektora vlastne neprispela.

I keď neoklasická teória pôvodne vychádzala zo zásady, že štát nemá do ekonomiky zasahovať, pretože všetky problémy najlepšie vyrieši „neviditeľná ruka“ trhových a cenových automatizmov, a štátu pripisovala

iba úlohu „nočného strážnika“, ktorý bdie nad súkromným vlastníctvom, musela sa vyrovnáť s permanentným štátnym intervencionizmom. Ved napr. vo Veľkej Británii už v 50. rokoch tvorili tzv. verejné výdavky vyše 40 % HNP [2, s. 2]. My sa však v predkladanej stati nebudeme zaoberať úlohou štátu v ekonomike vôbec, zameriame sa len na problematiku zdôvodnenia existencie štátneho sektora a na jeho zahrnutie do optimalizačnej analýzy.

Zahrnutím štátneho sektora do neoklasickej analýzy prostredníctvom tzv. teórie verejných statkov neoklasici v podstate priznali obmedzenosť základného východiskového predpokladu svojej teórie — dokonalej konkurencie — ktorá vlastne nikdy neexistovala. Takto teoreticky „popravená“ neoklasická analýza, ktorá je však poznačená hlbokou vnútornou rozpornosťou, stala sa východiskom pre konzervatívny variant teórií „zmiešanej ekonomiky“.

V teóriách „zmiešanej ekonomiky“ vystupujú vedľa seba štátny a súkromný sektor a na základe existencie štátneho sektora sa interpretuje súčasný kapitalizmus ako „riadená ekonomika“, „plánovaná ekonomika“ či dokonca „socializmus“. Obyčajne však zástancovia týchto teórií nehovoria o štátnom sektore, ale o verejnom sektore, ktorý poskytuje verejné služby bez rozdielu všetkým občanom danej krajiny. Zakrývajú tým triedny charakter štátneho sektora, ktorý v kapitalistickej ekonomike nijako nemožno pokladať za socialistický. Ide tu len o najvyšší možný stupeň zospoločenšenia kapitálu za kapitalizmu, kde sa vykorisťovateľom stáva celá trieda kapitalistov, resp. štát ako kolektívny kapitalista.

Skôr než sa pokúsime o výklad teórie verejných statkov, zastavíme sa krátko pri vymedzení pojmu *štátny sektor*, resp. *verejný sektor*.

Na označenie sféry ekonomiky, kde buržoázny štát vystupuje ako vlastník časti spoločenského kapitálu, používa sa v marxistickej aj buržoáznej literatúre viacero označení. V marxistickej literatúre sa stretávame s pojmami: štátne vlastníctvo, štátny sektor, štátny hospodársky sektor, a pod., ale aj verejný sektor, čo je najčastejšie označenie v nemarxistickej ekonomickej literatúre.

D. Soukupová, ktorá sa už dlhší čas zaoberá problematikou štátneho sektora v kapitalistických krajinách, podotýka, že i keď túto pojmovú nejednotnosť možno považovať za otázku dohody o najvhodnejšom výraze, treba mu prikladať adekvátny význam. Sama používa označenie štátny ekonomický sektor a vymedzuje ho nasledovne: „... je označením pre časť národného hospodárstva v oblasti výroby, obehu a služieb, v ktorom má štátny kapitál rozhodujúcu pozíciu. Materiálnou základňou jeho existencie je štátne vlastníctvo kapitálu. Podľa toho, kde sa štátny kapitál vkladá, rozlišujeme štátny výrobný a štátny nevýrobný sektor“ [12, s. 28–29].

V nemarxistickej literatúre sa obyčajne stretávame s termínom verejný sektor. Jeho charakteristika je však rozmanitá. Najčastejšie sa však pod týmto pojmom myslí celý vplyv štátu na reprodukčný proces, vrátane spoločenskej spotreby. Najdôležitejším prvkom je štátny rozpočet a štátne podniky tu vystupujú len svojim podielom na jeho príjmoch, resp. výdavkoch.

Úvahy o príčine vzniku štátneho sektora začínajú u neoklasických teoretikov zvyčajne porovnávaním individuálnej a kolektívnej činnosti, individuálneho a kolektívneho vlastníctva. Vychádzajú z predpokladu racionálneho správania jednotlivých indivíduí, „ekonomického človeka“,

ktorý sa vždy správa optimálne, a jednotlivé optimálne rozhodnutia vedú k celkovej optimalite systému. Avšak — ako podotýkajú — v určitých prípadoch činnosť jednotlivca predsa len nemôže byť optimálna.

V tejto súvislosti uvádzajú rozličné, niekedy až smiešne príklady. Napríklad C. Brown a P. Jackson hovoria o ničení komárov a múch na určitom území. Rozoberajú rozličné varianty, ako sa možno tohto dobiedzavého hmyzu zbaviť, pričom porovnávajú ich náklady, výsledný efekt, ako aj možnosť, že by vôbec k takému riešeniu mohlo dôjsť. Dochádzajú k záveru, že tak z hľadiska nákladov, ako aj konečného účinku by bolo optimálne, keby sa občania daného územia spojili a spoločným vynaložením prostriedkov komáre a muchy zlikvidovali. Na tomto triviálnom príklade dokazujú, že aj „verejný sektor je takouto formou kolektívnej činnosti, ku ktorej sa jednotlivci na základe vlastného rozhodnutia spojili, aby si spoločne obstarali určité tovary a služby a spoločne za ne zaplatili“ [2, s. 4].

Verejný sektor, ktorý je „cudzím“ prvkom v neoklasickej analýze, založenej na prísnom subjektívizme a individualizme, odvodzuje sa taktó z potreby dosiahnuť optimálne riešenie, optimálnu alokáciu vzácnych zdrojov spoločnosti. Preto aj poskytovanie určitých tovarov a služieb štátom, resp. dopyt po týchto tovaroch a službách vystupuje ako súhrn dopytov jednotlivých abstraktne chápaných, racionálne konajúcich jednotlivcov. Ide o nehistorický, netriedny prístup, o interakciu jednotlivcov, ktorí nie sú spoločensky determinovaní. Prípady, keď zasahovanie štátu do súkromnotrhového mechanizmu je „oprávnené“, sa presne vymedzujú. Ide o situácie, keď z rozličných dôvodov zlyháva živelný trhový mechanizmus v tom zmysle, že nevedie k optimálnej alokácii pri rešpektovaní východiskových predpokladov neoklasickej teórie.

Teória verejných statkov

Teória verejných statkov je jadrom neoklasického zdôvodnenia existencie štátneho sektora. Vysvetľuje, prečo štát musí poskytovať určité tovary a služby netrhovým spôsobom — prostredníctvom štátneho rozpočtu. Nejde teda o objasnenie príčin existencie celého štátneho sektora, ale len tej jeho časti, ktorá je financovaná priamo prostredníctvom štátneho rozpočtu. Avšak, ako si ďalej ukážeme, nezmieňuje sa ani o celej tejto časti štátneho sektora. Dotýka sa čiastočne len výrobnéj infraštruktúry (cesty, mosty a pod.) a časti spoločenskej spotreby (školsťvo, zdravotníctvo a iné). Mnohé prípady fiškálnej intervencie štátu, ktorými sa teória verejných statkov zaoberá, azda ani nemožno zaradiť medzi ekonomické problémy. A už vôbec sa táto teória nezmieňuje o príčinách podnikateľskej funkcie štátu — o štátnych podnikoch, ktoré sú buď spojené so štátnym rozpočtom, alebo fungujú na podobných princípoch ako súkromné, s tým hlavným rozdielom, že zisk nemusí byť limitujúcim faktorom ich činnosti.

Teórii verejných statkov v podstate neumožňuje zahrnúť všetky druhy štátnej produkcie už sám jej metodologický základ — predpoklad živelného regulovania — „poopravený“ o intervenciu štátu v prípade, keď

živelné trhové sily nezabezpečujú optimálnu alokáciu. Ide o neúplnú, nedôslednú a idealizovanú interpretáciu verejného sektora v kapitalistickej ekonomike. Je to teória vyslovene apologetická, ktorá sa snaží vykresliť kapitalizmus ako systém, ktorý môže zabezpečiť optimálny rozvoj celej spoločnosti.

Teória verejných statkov je súčasťou tzv. mikroekonómie verejného sektora. Vychádza z teórie blahobytu, založenej na Paretovom kritériu optimality, avšak vylučuje medzisobné porovnávanie užitočnosti a vyžaduje stanovenie tzv. funkcie spoločenského blahobytu. Takto prechádza do „novej ekonómie blahobytu“. Tam, kde zlyháva živelné regulovanie v statickej alokačnej funkcii, nastupuje štát — verejná sféra — a trh opäť dokonale funguje. Takto sa teoretici verejných statkov snažia vytvoriť ilúziu, že nielen trh, ale aj štátny intervencionizmus môže zabezpečiť podmienky pre maximalizáciu blahobytu. V žiadnom prípade im však nejde o zásadnú kritickú analýzu súkromnotrhového mechanizmu, ktorá by odhalila vnútorné rozpory kapitalistických výrobných síl a výrobných vzťahov.

Teoretici verejných statkov nadväzujú na starších autorov (napr. U. Mazzola, D. Hume), ktorí sa zaoberali kolektívnou činnosťou a kolektívnymi potrebami a ich odlišnosťou od súkromných potrieb. V dnešnej podobe má táto teória pomerne ustálenú konštrukciu a jej hlavné problémové okruhy sú: 1. dôkaz o zlyhaní trhu, 2. externality, 3. verejné statky, 4. stanovenie „nových podmienok alokačného optima“, 5. „záslužné“ statky [6. príp. stanovenie politického mechanizmu, prostredníctvom ktorého sa má rozhodnúť o výške a štruktúre štátnych výdavkov, tento okruh posúva teóriu verejných statkov do širšieho problému tzv. teórie spoločenskej voľby].

1. Zlyhanie trhu

Zlyhanie trhu predstavuje podľa teoretikov verejných statkov situáciu, keď trh nie je schopný realizovať súčasne tri paretovské podmienky maximalizácie blahobytu, formulované teóriou blahobytu. Neformálne ich možno vyjadriť ako podmienku optima spotreby, ktorá je splnená, ak si nikto nemôže zlepšiť svoje postavenie bez toho, aby si ho iný súčasne nezhoršil, podmienku optima výroby, podľa ktorej štruktúra výroby je optimálna, ak pri daných výrobných zdrojoch a danej technike nie je možné zvýšiť výrobu jedného statku bez toho, aby sa súčasne neznížila výroba iného statku, a napokon globálnu podmienku, ktorú môžeme zjednodušene vyjadriť tak, že ide o súčasné splnenie podmienky optima na strane výroby aj spotreby.¹ Ak tieto podmienky nie sú splnené, dôjde podľa neoklasikov ku zlyhaniu trhu.

Z charakteristiky týchto troch abstraktných podmienok je zrejmé, že nejde o všeobecné zlyhanie trhového mechanizmu, ale iba o jeho zlyhanie v statickej alokačnej funkcii, vyvodenej z kritéria optimality teórie blahobytu. Korekcia trhového mechanizmu má byť v takomto prípade náplňou alokačnej úlohy vlády. Tento prístup teoretikov verejných statkov je pochopiteľný: nemožno očakávať, že by pri odôvodňovaní opodstatnenosti fiškálnych zásahov štátu popreli základné princípy teórie, ktorej

¹ Neoklasickou teóriou ekonomického optima sa podrobne zaoberá S. Gürlichová-Janáčková v kandidátskej dizertačnej práci [5] a v iných prácach.

tézy rozvíjajú. Fiškálnu politiku považujú za dôležitú súčasť hospodárskej politiky, avšak len ako doplnok súkromnotrhového mechanizmu.

Medzi faktory ovplyvňujúce zlyhanie trhu sa zvyčajne zaraďujú: existencia externalít a verejných statkov; klesajúca funkcia priemerných nákladov a rastúca funkcia výnosov (funkcia v matematickom zmysle) v monopoloch a v iných formách nedokonalaj konkurencie; nedokonalá konkurencia; nedokonalá informovanosť; neistota. Pritom sa podotýka, že väčšina z nich má svoj pôvod v existencii transakčných nákladov alebo nákladov rozhodovania (napr. pre výrobcov alebo spotrebiteľov je nákladné informovať sa o kvalite výrobných faktorov či finálnej produkcie, ktorú nakupujú).

2. *Externality*

Vonkajšie vplyvy (úspory, straty), tzv. externality ovplyvňujú rozhodovanie výrobcov i spotrebiteľov. Reálna podoba trhového mechanizmu sa preto odchyľuje od modelu dokonalej konkurencie, porušuje sa paretovsky optimálna alokácia zdrojov. Cena prestáva byť nástrojom optimalizácie, pretože neodráža skutočné hraničné náklady. A takto môžu, podľa neoklasických teoretikov, externality podkopávať podmienky slobodnej konkurencie.

Diskusie neoklasických ekonómov o externých účinkoch zväčša nepodávajú presnú definíciu tohto pojmu, objasňujú ho skôr konkrétnymi príkladmi. V zásade však vždy ide o vedľajší produkt činnosti jedného ekonomického subjektu, ktorý priamo ovplyvňuje výrobnú alebo spotrebnú funkciu iného ekonomického subjektu. Uvádza sa napríklad činnosť oceľiarne, ktorá zamoruje okolie dymom. Je to negatívna externalita, označuje sa ako external cost, diseconomy či disservice. Opačným príkladom môže byť odvodnenie jedného pozemku, čím sa zlepši aj kvalita susedného pozemku. Tu ide o príklad kladnej externality — úspory, ktorá sa označuje ako external benefit, economy alebo service.

Dôležitou vlastnosťou externalít je nevymáhateľnosť kompenzácie a nevylučnosť. Na ilustráciu si môžeme uviesť Pigouovu definíciu: „Podstatou problému je, že osoba A v priebehu poskytovania nejakej služby osobe B zároveň náhodou tiež poskytne službu alebo škodu takého druhu, že úhrada sa nemôže vymáhať od zvýhodnenej strany, alebo nemožno vymôcť kompenzáciu v prospech poškodených strán“ [9. s. 183]. Čo sa týka nevylučnosti, ide o to, že dodávateľ nie je schopný vylúčiť neplatiacich účastníkov z priaznivých účinkov poskytnutej služby. Ide napr. o maják, kde každá loď v dosahu vysielaných signálov môže výhody výstražnej služby využívať bez toho, žeby prispela na úhradu nákladov s ňou spojených.

Symetrickým problémom v prípade negatívnych vonkajších účinkov je nemožnosť vyhnúť sa im. Nestačí teda, že pôvodca škodlivých účinkov

je nepostihnuteľný nejakou formou úhrady, podmienkou je aj to, že sa im poškodené strany nemôžu vyhnúť. V praxi to prirodzene nebude platiť absolútne, ale predpokladá sa, že únik zo škodlivého vplyvu vyvolá určité ťažkosti a náklady.

Pigouova definícia patrí medzi staršie vymedzenia a súčasní teoretici blahobytu kladú dôraz najmä na vyjadrenie hraničných vzťahov. Tejto požiadavke najlepšie vyhovuje definícia, ktorú podali J. M. Buchanan a W. C. Stubblebine (citujeme podľa W. J. Baumola): „Externalita je definovaná ako paretoovsky relevantná, keď rozsah činnosti môže byť modifikovaný tak, že externe ovplyvnená strana *A* sa môže stať bohatšou bez toho, žeby zúčastnená strana *B* utrpela škodu“ [1, s. 25]. Napriek tomu, že uvedená definícia sa nikde nezmieňuje o cene, berie kompenzačný prvok v externalitách implicitne do úvahy. Takto definovaná externalita automaticky vedie k záveru o zlyhaní cenového mechanizmu v zmysle paretoovsky optimálnej alokácie. Väčšina súčasnej literatúry blahobytu sa zaoberá práve týmto druhom externality.

Čo sa týka oprávnenosti zasahovania štátu do trhového mechanizmu z takéhoto dôvodu zlyhania trhu, väčšina neoklasických teoretikov považuje fiškálnu politiku za oprávnenú až vtedy, keď je možné dokázať, že jej prostredníctvom sa dá dosiahnuť vyrovnanie hraničných produktov s menšími nákladmi než prostredníctvom trhu. Veľmi jasne toto stanovisko formuluje W. J. Baumol, keď hovorí, že: „... existencia externalít neoprávňuje automaticky intervenciu vlády. Iba explicitné porovnanie ziskov a nákladov môže poskytnúť primeraný základ pre takéto rozhodnutie“ [1, s. 29].

3. Verejné statky (*public goods*)

Rozvoj teórie verejných statkov je spojený s menom P. A. Samuelsona, ktorý najviac ovplyvnil súčasnú diskusiu o úlohe štátnych výdavkov z hľadiska statického alokačného optima. Ide hlavne o jeho príspevky v *Review of Economics and Statistics* z polovice 50. rokov. Tu v nadväznosti na taliansku tradíciu verejných financií definuje čisto verejné statky nasledovne: „... každá jednotlivá spotreba takéhoto statku nevedie k odčítaniu od akejkoľvek inej spotreby tohto statku ... Odlišuje sa od statkov súkromnej spotreby v tom, že spotreba každého jednotlivca sa má k celku ... podmienkou rovnosti skôr než sumácie“ [10, s. 179–189]. Podobnú definíciu použil vo svojich skorších prácach aj R. Musgrave, podľa ktorého je verejný statok ten, ktorý „... musí byť spotrebúvaný všetkými v rovnakom množstve“ [8, s. 8].

Čo sa týka vlastností verejných statkov, nie sú buržoázni teoretici celkom zajedno, zhodujú sa však v tom, že ich hlavné znaky sú: a) nevyľúčiteľnosť, b) nesúperivosť v spotrebe, c) dôsledky veľkého množstva spotrebiteľov.

a) *Nevylúčiteľnosť (non—excludability)*

V súvislosti s touto vlastnosťou verejných statkov sa s obľubou uvádza ako príklad národná obrana. Toho, kto žije v geografickej oblasti, na ktorú sa vzťahujú služby obrany, prakticky nie je možné z ich spotreby vylúčiť. V tomto zmysle je verejný statok tiež neodmietnuteľný — na občana uvedenej oblasti sa vzťahuje, či chce, alebo nie. Služby obrany môže odmietnuť len tak, že sa vystahuje. Princíp vylúčenia odpadá, aj keď je vylúčenie technicky možné, ale použitie nejakého prostriedku na vylúčenie by bolo také nákladné, že by anulovalo všetky z neho plynúce výhody. Tu možno uviesť už v súvislosti s externalitami spomínaný príklad majáku.

Čisto verejný statok je teda podľa neoklasických ekonómov taký statok, kde je *vylúčenie buď technicky neuskutočniteľné, alebo uskutočniteľné, ale príliš nákladné.*

b) *Nesúperivosť v spotrebe (non-rivalness in consumption)*

Pri tejto vlastnosti sa uvádza skôr spoločné využitie služieb, alebo spotrebné efekty verejných statkov, než fyzické statky. Ide napr. o televízny kanál, nie úplne vyťažený most a pod., kde pripojenie ďalšieho účastníka *nevyžaduje žiadne dodatočné náklady.*

Z definície čisto verejných statkov vyplýva, že statok je nesúperivý v spotrebe, lebo pridanie ďalšej osoby k spotrebe nevedie k odčítaniu od inej individuálnej spotreby tohto statku a je nevylúčiteľný z vlastníctva. Opačne to však platiť nemusí. Napríklad v prípade mostu, ak to kapacita dovolí, je nesúperivý v spotrebe, ale jednoduché prostriedky vylúčenia sú možné (napr. závera), *čo ich robí vylúčiteľnými.*

Medzi pojмами verejný statok a externalita je teda úzky vzájomný vzťah, treba ich však odlišiť. Externalita je ako verejný statok nesúťaživá v spotrebe a nevylúčiteľná z vlastníctva, nevylúčiteľnosť verejného statku je však charakteristická tým, že externý efekt je druhovo aj kvalitatívne zhodný s povahou statku.

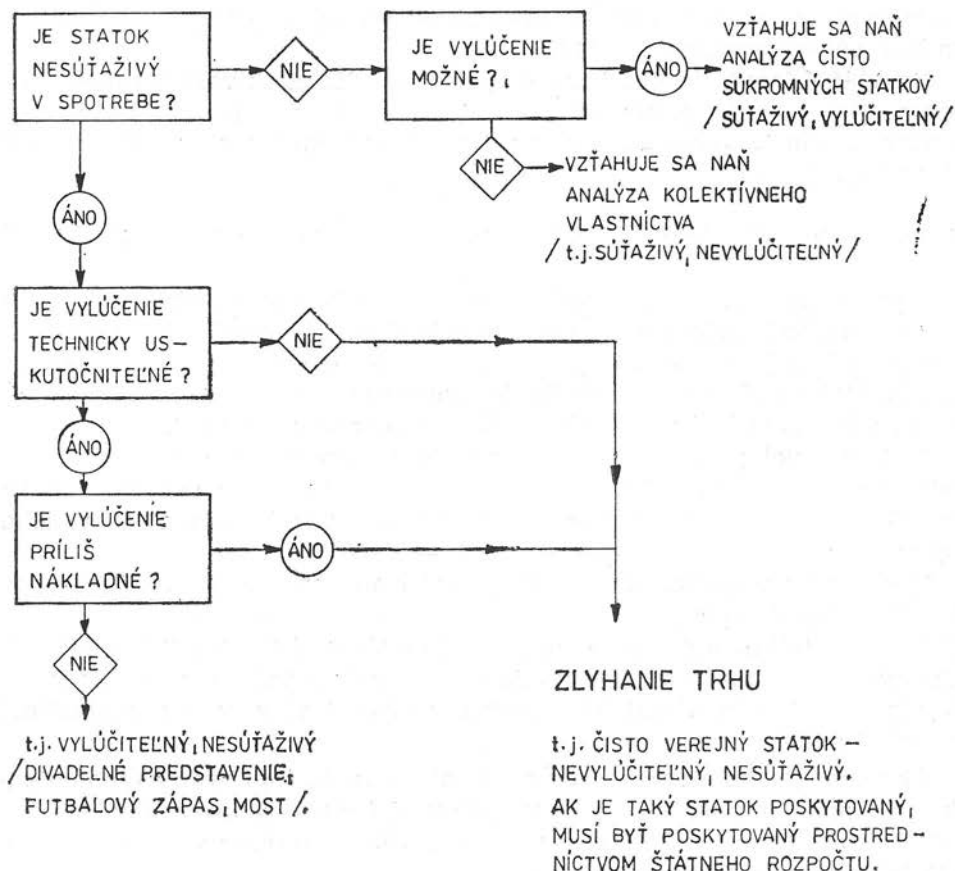
Na doplnenie obrazu o tom, kedy možno podľa neoklasických teoretikov statok považovať za verejný, a teda poskytovať ho prostredníctvom štátneho rozpočtu, môžeme uviesť schému z knihy [2] (obr. 1).

Uvedené vlastnosti verejných statkov sú však interpretované len ako čisto technické črty, ktoré ich odlišujú od statkov súkromnej spotreby a neumožňujú ich poskytovanie súkromným sektorom. Spoločensko-ekonomickou podmienenosťou úlohy štátneho vlastníctva (a štátneho sektora) sa vôbec nezaoberajú.

c) *Dôsledok veľkého množstva spotrebiteľov*

Zlyhanie trhového mechanizmu v dôsledku existencie externalít a ve-

rejnych statkov podnietilo buržoaznych teoretikov k hypotetickým úvahám o tom, za akých podmienok dôjde ku vzájomnej dobrovoľnej dohode občanov, ktorou si tieto statky zabezpečia, a nebude potrebná intervencia štátu.

Obr. 1

Vychádzali z toho, že spotrebitelia si musia byť vedomí výhodnosti takýchto dohôd. Ale už z najjednoduchšieho prípadu — dohody dvoch zúčastnených — vyplýva, že ak majú mať na úhrade nákladov podiel dvaja, čím viac zaplatí jeden, tým menej musí zaplatiť druhý. A ak má každý platiť podľa úžitku, ktorý mu statok prináša, snažia sa taktizovať a zatajujú svoje preferencie. Vo veľkej či neobmedzenej skupine vystupuje problém z iného hľadiska. Tu už jednotlivec nemá dôvod zatajovať svoje preferencie, lebo jeho príspevok je príliš malý. Nech sa však rozhodne

akokoľvek, prakticky vôbec nepocíti rozdiel v rozsahu poskytovania verejných statkov, na ktoré prispel. Taktizovanie sa mení na nezáujem o spoluúčasť. Toho si je vedomý napr. K. Wicksel, keď hovorí: „... ak má jednotlivec rozdeliť svoje peniaze medzi súkromné a verejné účely tak, aby maximalizoval svoje uspokojenie, zrejme nezaplatí za verejné statky vôbec nič... Rozsah verejných služieb tým, že zaplatí mnoho alebo málo, bude ovplyvnený tak zanedbateľne, že zo všetkých praktických hľadísk to sám vôbec nespozoruje“ [11].

Nevylúčiteľnosť, nesúperivosť v spotrebe a dôsledok veľkého množstva spotrebiteľov takto podľa neoklasických teoretikov spôsobujú, že tieto statky sa musia zabezpečovať prostredníctvom štátneho rozpočtu a byť financované z daní.

4. Optimálna alokácia verejných statkov — „nové podmienky optima“

V predchádzajúcom texte bol verejný statok definovaný ako taký, ktorý je poskytovaný každému a pridanie ďalšieho spotrebiteľa nevedie k odčítaniu od inej súkromnej spotreby, ani nevyžaduje dodatočné náklady. Kým úžitok zo súkromného statku je spotrebúvaný výlučne, verejný statok môžu spotrebúvať združene alebo súčasne mnohí jednotlivci.

P. A. Samuelson svoju definíciu verejných statkov vyjadruje formálne tak, že za predpokladu dvoch spotrebiteľov A a B sa celkové spotrebované množstvo súkromného statku X rovná súčtu množstva spotrebovaného jednotlivcom A a jednotlivcom B , t. j. $X = X_A + X_B$.

Množstvá verejného statku V spotrebúvané oboma jednotlivcami sú identické s celkovým množstvom verejného statku, t. j. $V = V_A = V_B$ (príklad dvoch statkov a dvoch jednotlivcov je uvádzaný iba pre jednoduchosť; Samuelsonova analýza sa vzťahuje na ľubovoľný počet statkov i spotrebiteľov). Táto charakteristika značne ovplyvní aj závery o optimálnej alokácii zdrojov.

Ak zatiaľ odhliadneme od možného taktizovania (blufovania), podmienka maximalizácie úžitku pre spotrebiteľa A bude vyžadovať, aby sa v bode spotreby hraničná miera substitúcie medzi verejným a súkromným statkom rovnala pomeru ich cien, t. j.

$$MRS_{XV}^A = P_V^A / P_X,$$

analogicky pre spotrebiteľa B

$$MRS_{XV}^B = P_V^B / P_X,$$

kde

MRS_{XV} — hraničná miera substitúcie medzi súkromným statkom X a verejným statkom V u spotrebiteľov A, B ;

P_X — cena súkromného statku X .

Oproti podmienkam rovnováhy pre súkromné statky

$$MRS_{XY}^A = MRS_{XY}^B = P_X / P_Y = MC_X / MC_Y = MRT,$$

podmienka optimálnej alokácie zdrojov medzi súkromné a verejné statky vyžaduje, aby

$$MRS_{XV}^A + MRS_{XV}^B = (P_V^A + P_V^B) / P_X = MC_V MRT,$$

kde

P_V^A — cena verejného statku V pre spotrebiteľa A ;

P_V^B — cena statku V pre spotrebiteľa B ;

MC_V — hraničné náklady na obstaranie statku V ;

MRT — hraničná miera transformácie.²

To však znamená, že kým konvenčné podmienky optima vyžadujú na optimálnu alokáciu zdrojov v podmienkach dokonalej konkurencie rovnaké ceny pre všetkých spotrebiteľov (ktoré sa majú rovnať hraničným nákladom), „nové podmienky optima“ vyžadujú diferencované ceny pre jednotlivých spotrebiteľov toho istého statku, a to podľa úžitku, ktorý im prináša. Tu teoretici verejných statkov zhodne konštatujú, že súkromnotrhový mechanizmus nie je schopný uvedené diferencované ceny zabezpečiť, a preto ich musí zabezpečovať štát.

V praxi kapitalistických krajín sa skutočne často diferencujú ceny na produkciu štátnych podnikov pre jednotlivé kategórie odberateľov. Najnižšie sú ceny pre najväčších odberateľov, najvyššie pre domácnosti a iných maloodberateľov. Avšak v žiadnom prípade nemožno povedať, že by sa diferenciácia uskutočňovala podľa úžitku. Veď nie je možné tvrdiť, že napr. z odberu elektrickej energie má väčší úžitok veľký priemyselný podnik než domácnosť. Takto kritériá pre diferenciáciu cien sú úplne odlišné v praxi, než to vyžaduje neoklasická teória.

5. „Záslužné“ statky (*merit goods, merit wants*)

Neoklasická teória verejných statkov sa v súvislosti s fiškálnymi zásahmi štátu do súkromnotrhového mechanizmu zmieňuje aj o tzv. záslužných statkoch. Opodstatnenosť ich poskytovania štátom vždy bola predmetom mnohých diskusií a sporov, ktoré sa v súčasnosti nebývalo vyostriť. Spôsobil to sám ich charakter, pretože majú povahu súkromných statkov a individualistické a subjektivistické prístupy „novej ekonómie blahobytu“ nenachádzajú pre ne miesto.

Prvý im venoval väčšiu pozornosť R. Musgrave, ktorý sa zrejme usiloval o „užitočnú“ teóriu. V práci [8, s. 14] ich charakterizoval takto:

² Spracované podľa [2, s. 12–18, 44–51].

„... záslužné statky sú naopak vo všetkom podobné súkromným statkom a na trhu sa uspokojujú v hraniciach efektívneho dopytu... Súčasťou fiškálnej politiky sa stávajú..., ak sa považujú za také «záslužné», že ich zabezpečuje štátny rozpočet na vyššej úrovni, ako je úroveň zabezpečovaná prostredníctvom trhu.“

Z tohto vymedzenia vyplýva, že ide o statky, ktoré by spotrebiteľia z vlastnej vôle a pri danom dôchodku konzumovali málo (Musgrave uvádza napr. bezplatné desiate v školách, zdravotnícke služby, bezplatné školstvo a iné — v podstate sociálne služby) a podľa neoklasických teoretikov ich poskytovanie prostredníctvom štátneho rozpočtu znamená zasahovanie do spotrebiteľských preferencií, čo je v rozpore s neoklasickými princípmi. R. Musgrave, inak ortodoxný neoklasik, svoj prístup k „záslužným“ statkom odôvodňuje tvrdením, že niektoré z nich sa pohybujú na hranici medzi súkromnými a verejnými statkami, keď jednotlivcom možno odoprieť časť prospechu, nie však celý. Ďalej hovorí o úlohe „vedenia“ v demokratickej spoločnosti, keď je „informovaná skupina“ oprávnená vnútiť svoje rozhodnutie ostatným (napr. starostlivosť o mladistvých) a pod.

Väčšina neoklasických teoretikov však miesto „záslužných“ statkov v teórii verejných statkov odmieta, alebo ich existenciu obchádza mlčaním. Proti ich prijatiu do normatívnej teórie vari najostrejšie vystupuje Ch. Mc Lure, ktorý hovorí, že: „... nejde len o korekciu súkromných preferencií, ale o závažné donútenie“ [7]. Nepopiera však, že zásahy štátu do spotrebiteľských preferencií sú dosť časté a významné, no nezaraďuje ich do teórie verejných statkov, založenej na „novej ekonómii blahobytu“.

S týmto záverom možno v podstate súhlasiť. Metodologické vybavenie „novej ekonómie blahobytu“ neposkytuje priestor pre takéto zlyhanie trhu. Úsilie väčšiny ekonómov o „zmierenie“ s ekonómiou blahobytu bolo úzko zamerané na Paretovo kritérium optimality. „Záslužné“ statky sa však dotýkajú hlbších princíпов neoklasickej metodológie. Obracajú pozornosť späť k medziosobnému porovnávaní, ktoré „nová ekonómia blahobytu“ odmieta. Kategória záslužných statkov, ktorá odzrkadľuje určité aspekty skutočnej hospodárskej politiky buržoázneho štátu, takto poukazuje na neudržateľnosť jej obmedzeného záujmového rámca.

V súčasnosti sú práve „záslužné“ statky najčastejším terčom kritiky konzervatívcov. Medzi časté argumenty patrí, že štát tu nemôže poznať záujmy jednotlivcov, preto ani nemôže zabezpečiť ich optimálnu alokáciu. Úplne naopak je to v prípade jedného verejného statku — národnej obrany, kde vraj štát najlepšie pozná celonárodné potreby. Takto zároveň „legitimujú“ obrovské rozpočtové výdavky na zbrojenie [4, s. 9–10].

Niektorí autori, napr. A. Hirschman, zasa vyhlasujú, že rozširovanie bezplatných verejných služieb štátom znižuje ich kvalitu, čo nevyhnutne vyvoláva nevôľu voči štátnemu sektoru. Za exemplárny príklad považujú školstvo. Rozširovaním služieb školstva sa znižuje ich kvalita, vznikajú

rozličné úzke miesta — nedostatočná pripravenosť učiteľov, preplnené učebne, nedostatočne a nevhodne vybavené knižnice, laboratóriá a pod. Zhoršovanie kvality školstva priamo spájajú s nemožnosťou konkurencie na „trhu vzdelania“. „Škody spôsobené zlým vzdelaním“, píše autor, „sa veľmi ťažko naprávajú, lebo vzdelanie si nemožno kúpiť opakovane v malom množstve ako jablká“ [6 s. 115].

Teoretikom typu Hirschmana a vôbec celej súčasnej konzervatívnej či neokonzervatívnej ofenzívy však nejde ani tak o problém zhoršovania kvality verejných služieb [ku ktorej naozaj často dochádza], ale o „teoretické“ zdôvodnenie ich odbúrania.

Záver

Teória verejných statkov je jedným z aplikovaných smerov neoklasickej teórie, v ktorom sa ukázalo nevyhnutné prekročiť úzky rámec dokonalnej konkurencie. Predstavuje jeden z pokusov o idealizovanú interpretáciu štátneho sektora a štátnej regulácie v kapitalistickej súkromno-podnikateľskej ekonomike. V porovnaní s tradičnou mikroekonomickou teóriou ju možno považovať za pokrok, lebo uznáva obmedzenosť súkromnokapitalistických metód a živeľnej trhovej regulácie, alebo ako hovorí Samuelson, „nedostatočnosť trhovej katalýzy“ [10, s. 388]. Všetky jej súčasné modely predpokladajú nevyhnutnosť štátneho regulovania vo sfére ponuky verejných statkov, hľadajú preň kritériá a snažia sa určiť optimálny rozsah štátnych výdavkov.

Teória verejných statkov však svoje hospodárskopolitické odporúčania zameriava len na fiškálnu intervenciu štátu. Snaží sa tak zachovať ilúziu o tom, že súkromnotrhový mechanizmus môže smerovať k optimu, rovnako ako aj o možnosti optimálnej štátnej regulácie v „oprávnených“ prípadoch. Ale úsilie o naplnenie tejto teórie, o jej dotiahnutie k nejakým praktickým hospodárskopolitickým záverom ihneď naráža na ťažkosti.

Problémy začínajú už pri tom, že väčšina tovarov a služieb financovaných prostredníctvom štátneho rozpočtu nezodpovedá, alebo len čiastočne zodpovedá, ich vymedzeniu v uvedenej teórii (nemožno sem napr. zahrnúť transferové platby — penzie, prídavky a pod.). Pri podrobnejšom skúmaní vystupuje verejný statok ako abstraktný teoretický pojem, ktorý len zriedka nachádza adekvátny výraz v bežnej hospodárskej praxi kapitalistických krajín.

Dosiahnutie optima v modeloch optimálnej alokácie vyžaduje, aby mal štát informácie o funkcii spoločenského blahobytu a o preferenčných sústavách jednotlivých spotrebiteľov. Tu vystupuje hneď niekoľko problémov: 1. nie je jasné, ako má štát získať informácie o preferenčných sústavách jednotlivcov, keďže prostredníctvom trhovej výmeny to nie je možné; 2. vôbec sa nevyskytuje otázka, či štát môže mať nejaké ciele, ktoré nie sú iba sumou individuálnych preferencií; 3. najpodstatnejšie však je, že funkciu spoločenského blahobytu, ktorá by poskytla konzis-

tentnú stupnicu celospoločenských cieľov ekonomického rozvoja, vedúcich k optimálnemu rozdeľovaniu výsledkov výroby v podmienkach kapitalistickej spoločnosti, sa vlastne ešte nikomu nepodarilo, a ani nemôže podať zostaviť. Spoločnosť, v ktorej cieľom výroby nie je spotreba, maximálne uspokojovanie potrieb všetkých jej členov, ale maximalizácia zisku, nemôže dosiahnuť spravodlivé rozdeľovanie dôchodkov, ktoré maximalizácia blahobytu vyžaduje. Takto informácie, ktoré model poskytuje, predstavujú len akúsi „kolektívnu robinsonádu“ a celá teória nadobúda charakter nedostatočne vypracovanej hypotézy.

Mnohí autori sa snažia na odstránenie informačných ťažkostí o preferenčných sústavách jednotlivcov zabudovať do teórie verejných statkov politický mechanizmus, prostredníctvom ktorého by sa rozhodovalo o veľkosti a štruktúre štátnych výdavkov. Úlohu konkurenčných trhov nahrádzajú mechanizmom hlasovania jednotlivcov, informovaných skupín, politických strán a podobne. Ale aj tu je nevyhnutné poznať preferencie jednotlivých spotrebiteľov a agregovať ich do výsledných spoločenských preferencií, teda opäť do funkcie spoločenského blahobytu. Modely tohto druhu sa zameriavajú hlavne na sformulovanie pravidla premietnutia individuálnych preferencií do spoločenských, pričom neberú do úvahy problematiku vyplývajúcu z dialektiky časti a celku, jednotlivého a všeobecného, abstrahujú od spoločenskej podmienenosti individuálnych preferencií a zostávajú len na formálnologickej úrovni. V podstate ide o vysokoabstraktné, v kapitalistickej spoločnosti neuskutočniteľné predstavy, ktoré ešte stupňujú nereálnosť celej teórie verejných statkov.

Na formálnologické nedostatky teórie verejných statkov upozorňujú často aj sami neoklasickí teoretici. Ich kritika sa však vôbec netýka jadra problému — metodologického prístupu, ktorý je nehistorický, prísne individualistický a subjektivistický. Existenciu štátneho sektora neodôvodňujú zmenami v reprodukčnom procese, ktoré spôsobila monopolizácia ekonomiky, ale z ekonomického hľadiska nie podstatnými (napr. maják), alebo dokonca absurdnými (napr. ničenie komárov a múch) problémami. Neoklasickí teoretici takto nijako podstatne neprispeli k riešeniu problémov štátneho sektora. Neodpovedajú predovšetkým na základnú otázku: v ktorých odvetviach by mali štátne podniky fungovať, ako by mali hospodáriť, aké kritériá treba zvoliť pri ich hodnotení. Prax vzniku, formovania a kontroly štátnych podnikov sa v skutočnosti uberá pragmatickým smerom a neopiera sa o nijaké solídne teoretické východiská.

Neoklasická interpretácia štátneho sektora rovnako neodpovedá na otázku, ako sa v praxi znovurozdeľuje národný dôchodok, ktoré skupiny sú zainteresované na rozličných výdavkoch. Preberá predpoklad atomistických modelov dokonalej konkurencie a aplikuje ich na principiálne odlišné spoločenské procesy, ktoré sa rozvíjajú ako negácia predchádzajúcich komerčných operácií a ktoré prekračujú rámec bežnej trhovej rovnováhy [3, s. 263].

Napriek všetkej rozpornosti modelov teórie verejných statkov sú for-

málne metódy výskumu, ktoré sa v nej používajú, z určitého hľadiska zaujímavé. Po kritickom prehodnotení ich spoločensko-ekonomického obsahu by sa niektoré postupy tejto analýzy mohli využiť pri rozpracúvaní najvšeobecnejších a ilustrujúcich modelov národohospodárskeho optima aj v podmienkach socialistickej ekonomiky [3, s. 158—259].

Literatúra

- [1] BAUMOL, W. J.: Welfare Economics and the Theory of the State. London, LSE, Bell 1965.
- [2] BROWN, C. V. — JACKSON, P. M.: Public Sector Economics. Oxford, Martin Robertson 1980.
- [3] ENTOV, R. M.: Státní teorie a politika. In: MILEJKOVSKIJ, A. G. a kol.: Buržoazní ekonomická teorie a hospodářská politika imperialistických zemí. Praha, Svoboda 1974.
- [4] FRIEDMAN, M.: Market Mechanism and Central Planning. The Warren Nutter in Political Economy. Washington 1982.
- [5] GÜRLICHOVÁ-JANÁČKOVÁ, S.: Někteří kritické poznámky k neoklasické teorii ekonomického optima. [Kandidátska dizertačná práca.] Praha, EÚ ČSAV 1975.
- [6] HIRSCHMAN, A. O.: The Welfare State in Trouble: Systemic Crisis or Growing Pains? The American Economic Review, máj 1980.
- [7] Mc LURE, Ch.: Merit Wants a Normatively Empty Box. Finanzarchiv, zv. 27, zošit 3, 1970.
- [8] MUSGRAVE, R. A.: The Theory of Public Finance. London, Macmillan and Co., Ltd. 1958.
- [9] PIGOU, A. C.: The Economic Welfare. 4. vyd. London 1932.
- [10] SAMUELSON, P. A.: The Pure Theory of Public Expenditure. Review of Economic and Statistics, 36, november 1954.
- [11] WICKSEL, K.: A New Principle of Just Taxation. In: MUSGRAVE, R. A. — PEACOCK, X. Y. (Eds.): Classics in the Theory of Public Finance. London, Macmillan and Co., Ltd. 1958.
- [12] SOUKUPOVÁ, D.: Státní ekonomický sektor ve vyspělých kapitalistických státech. Praha, Svoboda 1980.

НЕОКЛАССИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РОЛИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В КАПИТАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ

ГУБКОВА, Катарина

Необходимость существования государственного сектора в неоклассической теории объясняется посредством так наз. теории общественных ценностей и лежит в потребности достигнуть оптимальную аллокацию редких источников общества, что в определенных, точно ограниченных случаях стихийный рыночный механизм не сможет. Основным недостатком этой теории является, что она существование государственного сектора не видит в изменениях в процессе воспроизводства, вызванных монополизацией экономики. Обосновывает это только второстепенными, с экономической точки зрения ничтожными проблемами.

Потребность анализировать и критически оценивать неоклассическую интерпретацию государственного сектора вызвана тем, что она до сих пор является единственным течением в буржуазной политической экономии, имеющим разработанную микроэкономию государственного (общественного) сектора и той действительностью, что в связи с неоконсервативной оффензивой неоклассическая теория опять выдвигается на передний план и представляет собой общую теоретическую основу различных консервативных течений.

NEOCLASSICAL INTERPRETATION OF THE RÔLE OF THE STATE-SECTOR IN CAPITALIST COUNTRIES

HUBKOVÁ, Katarína

The necessity of the existence of state-sector in neoclassical theory is explained by the so-called theory of public goods. It means the need to reach an optimal allocation of precious sources of the society. That is in certain exactly delimited cases impossible for the uncontrolled market mechanism. A basic lack of this theory is, that she ignores the fact, that the existence of state sector is a consequence of the changes in the reproduction process, called out by the monopolization of the economy. By this theory the existence of the state-sector is motivated only by marginal problems, completely unimportant from the economic point of view.

The necessity to analyze and critically estimate the neoclassical interpretation of the state-sector is a consequence of the fact, that the latter is till now the only direction in the bourgeois political economy with an elaborated micro-economy of the state [public] sector as well as by another fact, that in connection with the neoconservative offensive the neoclassical theory becomes again to the foreground and represents a general theoretical basis of various conservative streams.

Diskusia

Zospoločenšenie výroby a realizácia plánovitosti za socializmu

BORZOVÁ, Alžbeta

V súčasnom období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti v súvislosti s prechodom od prevažne extenzívneho typu rozšírenej reprodukcie k prevažne intenzívnemu rastu socialistickej ekonomiky sa do popredia záujmu ekonómov socialistických krajín dostáva analýza hospodárskeho mechanizmu — spôsobu organizácie spoločenskej výroby. Hospodársky mechanizmus ako konkrétna forma výrobných vzťahov je podmienený rozvojom výrobných síl, ktorý najlepšie charakterizuje úroveň zospoločenšenia výroby. K. Marx v tejto súvislosti v *Nemeckej ideológii* napísal: „Do akej miery sú rozvinuté výrobné sily národa, ukazuje najnázornejšie stupeň, ktorý dosiahol rozvoj deľby práce“ [4, s. 221]. Pre vypracovanie adekvátnych foriem a metód hospodárenia má preto veľký význam rozbor súčasného stupňa zospoločenšenia výroby, ktorý podmieňuje špecificky socialistické výrobné vzťahy a jemu zodpovedajúci hospodársky mechanizmus. Niektorým diskusným teoretickým otázkam zospoločenšenia výroby venujeme prvú časť článku, kým v druhej časti sa na tomto základe vyslovujeme k prinajmenej rovnako otvoreným otázkam chápania a realizácie princípů plánovitosti za socializmu.

Zospoločenšenie výroby za socializmu

Katégoria zospoločenšenia výroby je jednou z kľúčových otázok politickej ekonómie socializmu, a to predovšetkým preto, lebo napomáha pochopiť zložité súvislosti a zákonitosti týkajúce sa vzniku, vývinu a zániku kapitalizmu, formovania a ďalšieho rozvoja komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Preto nie náhodou sa v poslednom čase venuje zvýšená pozornosť skúmaniu nových aspektov tejto katégorie.

Pri analýze pojmu *zospoločenšenie* sa v podstate stretávame s tromi katégoriami: zospoločenšenie výrobných prostriedkov, zospoločenšenie práce a zospoločenšenie výroby. Zospoločenšenie výrobných prostriedkov sa v súčasnej ekonomickej literatúre vysvetľuje ako proces vzniku a rozvoja socialistickeho spoločenského vlastníctva. Objektom diskusie sú však katégorie zospoločenšenia výroby a zospoločenšenia práce. Jedni nerozlišujú tieto dva pojmy a používajú ich ako rovnoznačné [9], iní naplňajú tieto katégorie osobitným významom a poukazujú na nevyhnutnosť ich rozlíšenia [7, 8]. Domnievame sa,

že medzi názormi ekonómov rozlišujúcich kategórie zospoločenšenie výroby a práce nie sú zásadné rozdiely. Spoločné pre nich je, že zospoločenšenie práce považujú za jednu zo stránok zospoločenšenia výroby, pričom druhou stránkou je, napr. u E. P. Dunajeva, rozvoj rozsahu kooperácie práce [7, s. 11], u J. Košnára zospoločenšenie bezprostrednej výroby, ktorú charakterizuje ako kooperatívnu formu práce v rámci výrobných jednotky. J. Košnář poukazuje na to, že na základe postupného rozvoja výrobných síl, keď už človek nebude bezprostrednou zložkou výroby, bude táto kategória odrážať skôr technicko-technologické rámce fungovania výrobných síl, materiálnu základňu, ktorej sociálnou formou je práve zospoločenšenie práce [8, s. 100–105]. Metodologickým základom pre takéto ponímanie zospoločenšenia výroby je, podľa nášho názoru, Marxova charakteristika všeobecnej, zvláštnej a jednotlivkej spoločenskej deľby práce. Chápanie kategórie zospoločenšenia výroby ako jednoty zospoločenšenia bezprostrednej výroby (kooperatívnej formy práce v rámci výrobných jednotiek) a zospoločenšenia práce (spoločenskej deľby práce) neprotirečí ani Engelsovmu názoru, ktorý v diele *Anti-Dühring* napísal, že výrobné prostriedky jednotlivcov sa premenili „na spoločenské výrobné prostriedky, ktoré môžu použiť iba mnohí ľudia súčasne. Kolovrat, ručné krosná a kováčske kladivo nahradil stroj na pradenie, mechanický stroj na kňanie, parné kladivo; malú dielňu nahradila továreň, vyžadujúca *súčinnosť niekoľkých sto a tisíc ľudí*. A práve tak, ako sa zmenili výrobné prostriedky, aj sama výroba sa z celého radu individuálnych úkonov zmenila na celý rad spoločenských aktov a výrobky sa z výrobkov jednotlivcov zmenili na spoločenské výrobky“ [3, s. 293] [podčiarkla A. B.]. Podľa tohto môžeme usúdiť, že F. Engels zospoločenšením výroby rozumel, po prvé, že individuálne výrobné prostriedky sa premenili na spoločenské, to znamená, že sa dávajú do pohybu prostredníctvom kooperácie práce v rámci výrobných jednotky, a po druhé, že sa rozvinula spoločenská deľba práce (špecializácia a kooperácia v rámci spoločnosti). V dôsledku toho sa výrobky jednotlivcov premenili na spoločenské výrobky, t. j. na výrobe určitého výrobku sa nezúčastňujú len robotníci v určitom špecializovanom závode, ale aj pracujúci v iných odvetviach a pododvetviach. Vo výrobku sa stelesňujú, zvečňujú obidve stránky zospoločenšenia výroby.

Úroveň zospoločenšenia výroby bezprostredne determinuje a charakterizuje stupeň rozvoja vlastníckych vzťahov, pričom rôznym spôsobom vplýva na tento rozvoj. Ak porovnávame napr. vlastníctvo tovarového malovýrobcu a kapitalistické vlastníctvo, vidíme, že medzi nimi existuje zásadný rozdiel. Jednoduchá tovarová malovýroba je založená na individuálnej práci, tu si ešte výrobné prostriedky nevyžadovali vznik kooperácie práce. „Pracovné prostriedky — pôda, poľnohospodárske náradie, dielňa, remeselnícke nástroje — boli pracovnými prostriedkami jednotlivca, určenými len na individuálne použitie, a preto boli nevyhnutne drobné, trpasličie, ohraničené. Ale práve preto patrili aj samému výrobcovi“ [3, s. 292]. Tieto nástroje si nevyžadovali, aby sa muselo spojiť viac jednotlivcov na ich využitie. Rozvoj spoločenskej deľby práce, ktorý podmieňuje rozvoj tovarovo-peňažných vzťahov, však v konečnom dôsledku spôsobuje formovanie novej kvality — vznik kapitalistického vlastníctva založeného na tovarovom charaktere pracovnej sily. Prvým krokom k tomu je vznik jednoduchej kapitalistickej kooperácie, „keď väčší počet robotníkov vyvíja činnosť v tom istom čase, v tom istom priestore, . . . pri výrobe toho istého druhu tovarov, pod velením toho istého kapitalistu“ [1, s. 330].

V dôsledku sformovania jednoduchej kapitalistickej kooperácie práce vzniká teda nová kvalita, čo spôsobuje, že prestáva byť spoločensky relevantné vlastníctvo jednoduchého tovarového malovýrobcu. „Vlastnou prácou získané súkromné vlastníctvo spočívajúce takrečeno na zrastení jednotlivého, nezávislého pracujúceho individua s jeho pracovnými podmienkami, je vytlačené kapitalistickým súkromným vlastníctvom, ktoré sa zakladá na vykorisťovaní cudzej, ale formálne slobodnej práce“ [1, s. 767]. Ďalší proces zospoločenšenia výroby, prejavujúci sa predovšetkým v raste rozmerov výrobnjej kooperácie, podmieňuje vývin kolektívnych foriem kapitalistického vlastníctva. Túto myšlienku môžeme nájsť v prácach klasikov marxizmu-leninizmu. Vyšší stupeň rozvoja kapitalistického vlastníctva odzrkadľuje vznik účastinnej spoločnosti, účastinného kapitálu. Je zrejmé, že bez zväčšenia rozmerov výrobnjej kooperácie by akciové spoločnosti nevznikli, ale práve preto tento nový stupeň charakterizuje aj sám účastinný kapitál.

Doteraz sme abstrahovali od zmien v druhej stránke zospoločenšenia výroby — v rozvoji spoločenskej deľby práce. Každý nový, vyšší stupeň v zospoločenšení bezprostrednej výroby (kooperácie v rámci výrobnjej jednotky, ktorý vzniká ako dôsledok vyššej produktivity práce) podmieňuje rozvoj spoločenskej deľby práce, i keď tá má relatívnu samostatnosť. To potvrdzuje aj skutočnosť že spoločenská deľba práce sa rozvíja aj tam, kde základom spoločenskej výroby ešte nie je kooperácia práce v rámci výrobnjej jednotky. Na vzájomnú podmienenosť zospoločenšenia bezprostrednej výroby a spoločenskej deľby práce poukázal aj V. I. Lenin: „Zospoločenšenie práce kapitalistickou výrobou vôbec neznačí iba to, že ľudia pracujú pod jednou strechou (to je len jedna zložka procesu), ale i to, že koncentráciu kapitálov sprevádza špecializácia spoločenskej práce, znižovanie počtu kapitalistov a zvyšovanie počtu špecializovaných priemyselných odvetví; i to, že mnohé rozdrobené výrobné procesy sa zlučujú do jedného spoločenského výrobného procesu“ [5, s. 221]. Zospoločenšenie bezprostrednej výroby, prejavujúce sa v raste rozmerov a zložitosti kooperácie práce v rámci výrobnjej jednotky, má za následok prehlbovanie spoločenskej deľby práce (t. j. špecializácie a s ňou úzko spojenej kooperácie jednotlivých výrobných kolektívov), ktoré v konečnom dôsledku zosilňuje nevyhnutnosť zániku kapitalistického spôsobu výroby. Tým sa vytvoria predpoklady pre ďalší rozvoj tak jednej, ako aj druhej stránky zospoločenšenia výroby a pre ďalší rozvoj výrobných síl spoločnosti.

Metodologické východiská nám dávajú opodstatnenie k tvrdeniu, že len sám proces zospoločenšenia bezprostrednej výroby nespôsobuje, nepodmieňuje zmenu typu vlastníctva. Zospoločenšenie bezprostrednej výroby odráža predovšetkým zmenu foriem, stupňov vývinu vlastníctva v rámci určitej kvality (určitého typu vlastníctva). Len keď je sprevádzané prehlbovaním spoločenskej deľby práce, vzniká na určitom stupni zospoločenšenia výroby potreba nahradíť jeden typ vlastníctva iným, progresívnejším. Tak to bolo aj v prípade nahradenia vlastníctva tovarového malovýrobcu kapitalistickým vlastníctvom, a tak je to aj v prípade premeny kapitalistického súkromného vlastníctva na socialistické spoločenské vlastníctvo. Východiská k potvrdeniu takéhoto záveru nachádzame aj u K. Marxa, ktorý poukázal na to, že nevyhnutným predpokladom likvidácie kapitalizmu sú obidva momenty zospoločenšenia výroby, pričom prvá stránka, t. j. zospoločenšenie bezprostrednej výroby v podobe koncentrácie a centralizácie kapitálu, sa rozvíja v priebehu celej existencie kapitalizmu, ale len

keď je dopĺňaná prehlbovaním spoločenskej delby práce, až po dosiahnutie zlomového, kritického bodu, je nevyhnutná revolučná premena typu vlastníctva. „Centralizácia výrobných prostriedkov a zospoločnenšenie práce dosahuje bod, keď sa stávajú nezlučiteľnými so svojím kapitalistickým obalom. Obal praská. Odbíja posledná hodina kapitalistického súkromného vlastníctva. Vyvlastňovatelia sú vyvlastňovaní“ [1, s. 768].

Práve vysoký stupeň spoločenskej delby práce (zospoločnenšenia práce), rozvíjajúci sa na základe rastu rozmerov a zložitosti kooperácie práce v rámci výrobnjej jednotky, je materiálnym predpokladom pre vyostrenie základného protirečenia kapitalizmu, pre likvidáciu kapitalistického vlastníctva. Táto okolnosť spôsobuje, že je nevyhnutná plánovitá organizácia výroby v rámci celej spoločnosti. V podmienkach vysokého stupňa zospoločnenšenia výroby — zospoločnenšenia bezprostrednej výroby a spoločenskej delby práce — totiž kapitalistický spôsob hospodárenia zákonite vedie k disproporciám: „Ak v časoch, keď existovali malé rozdrobené podniky, niektorý z nich zastavil prácu, pocítil to len malý počet členov spoločnosti, nespôsobilo to všeobecný zmätok, a preto ani nevyvolávalo všeobecnú pozornosť, nevyžadovalo zásah spoločnosti. No ak bola práca zastavená vo veľkom podniku, ktorý už patrí k vysoko špecializovanému priemyselnému odvetviu, a preto pracuje skoro pre celú spoločnosť a sám je opäť závislý od celej spoločnosti . . ., potom sa už práca musí zastaviť vo všetkých ostatných podnikoch spoločnosti . . .“ [5, s. 222—223]. Za takýchto okolností sa už konečný „prírodný“ cieľ výroby — uspokojenie ľudských potrieb — nemôže realizovať sprostredkovane, ako za kapitalizmu, keď je pracovná sila tovarom, a konečný cieľ výroby je podriadený výrobe nadhodnoty — bezprostrednému cieľu kapitalistickej výroby. Mechanizmus kapitalistického hospodárenia nie je schopný zabezpečiť ani v obmedzených rozmeroch, t. j. pokiaľ to zodpovedá záujmom kapitalistu, uspokojenie ľudských potrieb. Preto je nevyhnutná plánovitosť, je nevyhnutné, aby sa potreby spoločnosti brali do úvahy ešte pred začatím výrobného procesu a každá práca sa vynakladala v súlade s týmito potrebami.

Úplná plánovitosť, podmienená predovšetkým vysokým stupňom spoločenskej delby práce, nelikviduje kooperáciu práce v rámci výrobných jednotiek, ale naďalej ju plánuje rozvíjať tak do šírky, ako aj do hĺbky. Plánovitosť v rámci celého národného hospodárstva je na nižšom stupni komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie dopĺňaná plánovitosťou v rámci výrobných jednotiek, ktorá zdanlivo nadobúda samostatný charakter. Ide totiž o to, že pri súčasnom stupni rozvoja výrobných síl nie je možné, aby sa z jedného centra dopodrobna usmerňovala konkrétna činnosť každého podniku, je nevyhnutné, aby podniky vystupovali ako samostatní hospodári, ktorí (relatívne) samostatne riadia svoju výrobu. Prítom treba zdôrazniť, že túto svoju činnosť vykonávajú v súlade s celospoločenskými potrebami. Preto, popri tom, že sa plánovitosť ako vlastnosť

každej výrobnjej kooperácie osamostatňuje od celospoločenskej plánovitosti, zároveň je od nej aj odvodená, závisí od nej.

Za socializmu dochádza k prehlbovaniu tak jednej, ako aj druhej stránky zospoločnenšenia výroby. „Jednotná, vskutku všefudová kooperácia práce bude jedným z charakteristických znakov komunistickej spoločnosti. V socializme takáto kooperácia nie je ešte celkom zrelá, iba sa formuje“ [8, s. 112]. Každý nový, vyšší (progresívnejší) stupeň zospoločnenšenia bezprostrednej výroby bude odrážať, charakterizovať nový stupeň v rozvoji socialistického spoločenského vlastníctva, ktoré môže prechádzať do komunistickeho vlastníctva jedine vtedy, ak vznikne jemu zodpovedajúca materiálno-technická základňa. Túto základňu môžeme predovšetkým charakterizovať ako jednotnú automatizovanú sústavu strojov, ktorá zahŕňa celú materiálnu výrobu. Úplná automatizácia si vyžaduje nebývalý rast kvalifikácie pracujúcich. Postupne dôjde k odstráneniu existujúcich rozdielov medzi fyzickou a duševnou prácou a človek prestane byť bezprostrednou zložkou výrobného procesu. „Stavia sa vedľa procesu výroby, namiesto toho, aby bol jeho hlavným činiteľom“ [2, s. 194]. To, pravda, neznamená, že si výroba nebude vyžadovať žiadnu živú prácu, ale to, že „práca nevystupuje už natoľko ako práca zahrnutá do výrobného procesu, ale ako práca, pri ktorej naopak človek má k samému výrobnému procesu vzťah ako dozorca a regulátor“ [2, s. 194].

Skutočnosť, že výroba bude vždy vyžadovať určité množstvo živej práce, môžeme dokázať aj matematicky. Predpokladajme, že v čase t sa za jednotku času vytvorí množstvo produkcie X_t . Ak vzrastie produktivita práce z $\%$, potom v čase $t+1$ sa vytvorí za jednotku času množstvo produkcie rovné $X_t + X_t \cdot z/100$. V čase t je potrebné na jednotku produkcie vynaložiť $1/X_t$ jednotiek pracovného času a v čase $t+1$ zasa $1/(X_t + X_t \cdot z/100)$ jednotiek živej práce, meranej pracovným časom. Predpokladajme, že produktivita práce sa zväčší o nekonečne veľkú veličinu, potom množstvo živej práce potrebnej na výrobu jednotky produkcie sa bude približovať k nule [t. j. $1/(X_t + X_t \cdot z/100) \rightarrow 0$], ale nikdy ju nedosiahne, keďže ani úroveň produktivity práce nikdy nedosiahne maximum, keď sa už nemôže ďalej zvyšovať (pretože táto maximálna hranica je nekonečno).

Z týchto súvislostí však vyplýva ešte jeden záver, a to, že s rozvojom produktívnej sily práce, s rozvojom výrobných síl „pracovný čas prestáva a musí prestať byť mierou bohatstva, a preto aj výmenná hodnota prestáva byť mierou úžitkovej hodnoty“ [2, s. 194], vzhľadom na nekonečne malé množstvo v nej spredmetnenej práce.

Vráťme sa teraz k problému výrobnjej kooperácie. Z uvedeného môžeme urobiť jednoznačný záver. Kým nebude zavedená automatizovaná sústava strojov v rámci celého národného hospodárstva, ktorá predpokladá územne a technologicky osamostatnené, ale technicky — prostredníctvom ASR — prepojené výroby, človek bude v podstate vždy bezprostrednou zložkou výroby, bezprostredným účastníkom pracovného procesu — teda nebude stáť vedľa neho ako dozorca a regulátor. Dovtedy, domnievame

sa, budú pretrvávajúť aj rozdiely v samej práci, čo pri technologickej a územnej samostatnosti výrobu zákonite vedie k tomu, že každá plánovite vynakladaná práca bude mať ekonomicky osamostatnený charakter v rámci výrobných jednotiek.

Za týchto okolností sa plánovitosť — neustále a vedome udržiavaná proporcionálnosť, zabezpečujúca uspokojenie potrieb všetkých členov spoločnosti — realizuje v osobitnej socialistickej forme, ktorá predstavuje nižší stupeň plánovitej formy hospodárenia.

Realizácia plánovitosti za socializmu

Vzhľadom na to, že v podmienkach socializmu dochádza k osamostatneniu práce v rámci výrobných kooperácií, v dôsledku čoho sa relatívne osamostatňujú celospoločenské, kolektívne a individuálne záujmy, socialistické centrálné plánovanie nie je, a ani nemôže byť jedinou formou realizácie plánovitosti. Je zrejmé, že plánovitosť sa musí realizovať tak, aby to, čo je výhodné pre spoločnosť, bolo výhodné aj pre podnik a pre jednotlivcov. A to sa môže zabezpečiť jedine prostredníctvom chozrasčotných princípov hospodárenia, predpokladajúcich účelné využitie tovarovo-peňažných vzťahov.

Socialistické centrálné plánovanie a chozrasčot — to sú len dva — i keď najdôležitejšie, najzákladnejšie — nástroje realizácie plánovitosti. V konečnom dôsledku, ak sa má zabezpečiť trvalá proporcionálnosť, je nevyhnutná právna úprava hospodárskych vzťahov ekonomických subjektov, zakotvenie pravidiel hospodárenia a riadenia v právnych normách, vymedzenie kompetencií jednotlivých hospodáriacich subjektov.

Môžeme teda konštatovať, že za socializmu sa plánovitosť realizuje prostredníctvom celého hospodárskeho mechanizmu. Nemožno preto súhlasiť s tými ekonómami, ktorí dávajú do súvislosti len plánovitosť a plánovanie, pričom plánovitosť považujú za objektívny výrobný vzťah a plánovanie za subjektívnu formu plánovitosti, za činnosť ľudí zameranú na vypracovanie plánu. Takýto prístup má do istej miery svoje opodstatnenie pri vysvetľovaní týchto politickoekonomických kategórií, ale na druhej strane dáva veľmi zúženú, zjednodušenú predstavu o realizácii plánovitosti za socializmu.

Za socializmu tak štát, ako aj podniky a jednotlivci sú z ekonomického hľadiska subjektmi vlastníckych vzťahov. Ekonomická realizácia socialistického spoločenského vlastníctva neznamenaá, že jediným subjektom vlastníckych vzťahov je spoločnosť ako celok, predstaviteľom ktorého je štát, ale vyjadruje zložitú sústavu vzťahov medzi štátom a podnikmi, medzi podnikmi navzájom a medzi podnikmi a jednotlivcami. Miesto štátu v sústave výrobných vzťahov nemožno redukovať na úzko chápanú problematiku vlastníctva, akoby štát práve z dôvodu vlastníctva jedine a výlučne rozhodoval o všetkých otázkach rozvoja národného hospodárstva; takisto ako miesto podniku sa neobmedzuje na to, že iba realizuje vôľu eko-

nomického centra tým, že zabezpečuje fungovanie výrobných fondov. Treba si uvedomiť, že *tak štát, ako aj podniky sú na jednej strane subjektmi vlastníckych vzťahov, na druhej strane sú tak štát, ako aj podniky zodpovedné za efektívne fungovanie spoločenských výrobných fondov, pravda, na rôznych úrovniach riadenia*. Plne súhlasíme s I. Okálím, že v súčasných podmienkach ekonomické centrum nemôže rozhodovať o pláne, a najmä o jeho rozvojových otázkach ako nejaký suverén, ktorý sa opiera len o vlastné úvahy a prepočty [10, s. 102]. Realizácia plánovitosti v súčasných podmienkach predpokladá aktívnu účasť podnikov ako hospodárov na vypracovaní plánu, vytvorenie spätných väzieb medzi štátom a podnikmi. Plán podniku by teda nemal byť iba rozpisom centrálného plánu, vypracovaného len na základe prepočtov ekonomického centra, ale vecným nositeľom základného ekonomického zákona socializmu — uspokojovania rastúcich potrieb spoločnosti pri minimálnych nákladoch práce. To však predpokladá zo strany podniku rešpektovať a brať do úvahy meniace sa potreby spoločnosti, týkajúce sa výrobkov daného podniku, a taktiež zabezpečiť z výrobnotechnického hľadiska čo najvyššiu efektívnosť a včas informovať ekonomické centrum o očakávaných zmenách; zo strany štátu zhodnotiť a rešpektovať informácie prichádzajúce z nižších článkov riadenia národného hospodárstva pri vypracovaní, resp. modifikácii štátneho plánu a vytvárať priaznivé podmienky na to, aby mohli podniky pôsobiť ako skutoční hospodári a subjekty vlastníckych vzťahov. Len na základe spracovania a akceptovania informácií, nadobudnutých na rôznych úrovniach národného hospodárstva, môže byť ešte vypracovaný optimálny plán, ktorý zodpovedá danému stupňu rozvoja výrobných síl. To si vyžaduje dôsledné rešpektovanie ekonomických záujmov nielen spoločnosti ako celku, ale aj záujmov podnikov a jednotlivcov. To znamená záujmy kolektívov a jednotlivcov ani nepotláčať, ani nepreceňovať. Musíme vychádzať z toho, že tieto záujmy majú relatívne samostatný charakter, vzhľadom na to, že závisia od objektívnych podmienok, v ktorých daný kolektív a jednotlivec pôsobí. Za týchto okolností — rozdielnosť podmienok — je nevyhnutný vznik protirečení medzi celospoločenskými, kolektívnymi a individuálnymi záujmami. Preto je osobitne dôležité, aby sa tieto záujmy zlaďovali už pri tvorbe plánu. Za socializmu tak proces vypracovania, ako aj plnenia plánu musí byť podporený hmotnou zainteresovanosťou a zodpovednosťou všetkých ekonomických subjektov, ba čo viac, táto zainteresovanosť a zodpovednosť musí byť organickou súčasťou už procesu tvorby plánu. V podmienkach nevyhnutnosti pôsobenia tovarovo-peňažných vzťahov to ani nemôže byť inak. Prostredníctvom nástrojov chozrasčotu (cena, zisk, fondy hmotnej stimulácie, odvodová politika atď.) a kritériami hodnotenia činnosti podniku treba zabezpečiť, aby podniky boli zainteresované na poskytovaní plánových informácií, ako aj — vzhľadom na to, že od uplatnenia nových poznatkov očakávajú vyšší efekt v podobe zvýšených fondov hmotnej stimulácie — na plnení centrálného plánu. Je zrejmé, že ak sa za

takéto kritérium zvolí objemový ukazovateľ plnenia plánu, či už je to ukazovateľ hrubej produkcie, alebo čistej produkcie, ťažko sa zabezpečí spätná väzba medzi ekonomickým centrom a podnikmi. Za týchto podmienok budú podniky zainteresované na plnení týchto ukazovateľov, a nie na skutočnom efekte — realizácii základného ekonomického zákona socializmu. Pri zmene potrieb, prejavujúcej sa napríklad v znížení dopytu, nastáva situácia, keď sa už vyrába nie pre uspokojovanie potrieb členov spoločnosti, ale na sklad — vyrábajú sa ležiaky, čo v podstate znamená neehospodárne zaobchádzanie so zverenými výrobnými fondmi. Ak sa však za takéto kritérium zvolí skutočný efekt, chápaný v zmysle podielu každého ekonomického subjektu na realizácii základného ekonomického zákona socializmu, je predpoklad, že plánovitosť — trvalá, uvedomele udržiavaná proporcionalita zodpovedajúca potrebám spoločnosti — sa zabezpečí.

Z uvedeného vyplýva, že v podmienkach rozvinutého socializmu sa plánovitosť na jednej strane zabezpečuje v procese centrálneho plánovania, keď sa na vypracovaní štátneho plánu i plánu chozrasčotnej organizácie zúčastňujú všetky ekonomické subjekty po vertikálnej línii riadenia, a taktiež aj ekonomické subjekty napojené na danú organizáciu horizontálnymi vzťahmi. Takéto plánovanie I. Okáli nazýva viacúrovňovým, resp. celospoločenským plánovaním [10, s. 101]. Na druhej strane sa však plánovitosť nemôže realizovať bez uplatnenia chozrasčotných zásad hospodárenia, vzhľadom na to, že centrálnym plánovaním sa síce môžu zabezpečiť proporcie v samej výrobe, ale v konečnom dôsledku len prostredníctvom chozrasčotu — pri správne zvolených kritériách hodnotenia činnosti podnikov — môže sa zabezpečiť trvalá proporcionalita medzi výrobou a nevýrobnou spotrebou. V podmienkach existencie tovarovo-peňažných vzťahov je totiž trh konečným ukazovateľom¹ toho, či je daný výrobok pre spoločnosť potrebný alebo nie, a o tom majú bezprostredné informácie práve podniky, ktoré práve z tohto dôvodu treba zainteresovať na tom, aby operatívne reagovali na zmeny situácie na trhu, a podľa toho usmerňovali svoju výrobnú činnosť. Pri tradičnom prístupe, keď hlavnou úlohou podnikov je výroba určitého objemu výrobkov, takáto operatívnosť predpokladá pružnosť plánovacej činnosti, ktorá sa dá, podľa nášho názoru, zabezpečiť buď vypracovaním niekoľkých variantov plánu, pričom výber toho-ktorého variantu závisí od konkrétnej situácie, vzťahu ponuky a dopytu, alebo tým, že sa už v pláne zakotví možnosť odchýlok pri plnení plánu, ak si to spoločenské záujmy vyžadujú. Je zrejmé, že tieto prístupy sú dosť ťažkopádne, ich realizácia v dôsledku subjektivistického hodnotenia situácie sa môže odkladať a meniť sa na polemiku o oprávnenosti korekcie plánu, výberu toho či onoho variantu.

¹ Ak hovoríme o trhu ako konečnom ukazovateli, to vôbec neznamená, že trh považujeme za regulátor výroby.

V konečnom dôsledku sa pri týchto prístupoch nedá zabezpečiť operatívnosť výrobných činností jednotlivých podnikov.

Z tohto hľadiska je preto, podľa nášho názoru, konštruktívnejší prístup navrhovaný J. Markušom, ktorý predpokladá zapracovanie chozrasčotných nástrojov do plánu, pričom hlavnou úlohou plánovania je zabezpečiť efektívnosť výroby. „V novom chápaní je prvoradou úlohou chozrasčotných organizácií transformovať spoločenské zdroje na konečné výsledky čím efektívnejšie na báze technicko-ekonomického dôvtipu, inovačného pohybu a optimalizačnej kalkulácie; určité vybrané naturálne úlohy sú tu len ako obmedzujúce podmienky riešenia hlavnej úlohy a objemy sú úlohou skrz naskrz odvodenou“ [11, s. 9].

Kvalitatívne plánovanie, zamerané na efektívnosť výroby, na rozdiel od kvantitatívneho plánovania, ktoré je zamerané na objem výroby, predpokladá, podľa nášho názoru, okrem iného vedecky zdôvodnenú normatívnu základňu, ktorá sa vypracúva na základe rešpektovania efektívnosti organizácie horizontálnych vzťahov medzi chozrasčotnými organizáciami, stanovenie cien zohľadňujúcich nielen spoločensky nevyhnutné náklady práce z hľadiska výroby, ale aj z hľadiska potrieb spoločnosti a v neposlednom rade hmotnú stimuláciu podnikov — prostredníctvom tvorby rôznych fondov — v závislosti od toho, ako sú schopné realizovať dve základné zložky kritéria efektívnosti — účelovosť a hospodárnosť. Je zrejmé, že pri takejto forme plánovania narastá význam a úloha tak ekonomického centra, ako aj nižších článkov riadenia národného hospodárstva. Úlohou ekonomického centra je zabezpečiť rozvoj národného hospodárstva ako celku vytváraním národohospodárskych proporcií predovšetkým z hľadiska dlhodobých potrieb, vytyčovať základné ciele rozvoja spoločenskej výroby a zabezpečovať ich realizáciu, vytvárať ekonomické podmienky na to, aby na nižších úrovniach riadenia národného hospodárstva sa mohlo včas reagovať na meniace sa každodenné potreby členov spoločnosti, operatívne reagovať na impulzy prichádzajúce z nižších článkov riadenia, teda neabsolutizovať plán, ktorý bol vypracovaný na nižšom stupni poznania objektívnych ekonomických procesov. Úlohou podnikov je hľadať vnútorné rezervy a možnosti pre rast efektívnosti výroby práve tým, že na jednej strane modernizujú, inovujú výrobu, a tým dosahujú úsporu živej i zhmotnenej práce, a na druhej strane sa prispôsobujú meniacim sa potrebám.

Pravda, treba ešte poznamenať, že takáto operatívnosť v plánovacej činnosti, a predovšetkým v plnení plánu sa dá podľa nášho názoru dosiahnuť jedine vtedy, ak spoločnosť má k dispozícii adekvátnu materiálno-technickú základňu, ktorú môžeme charakterizovať ako univerzálnu sústavu strojov, prostredníctvom ktorej sa po menších úpravách dokáže zabezpečiť inovácia výrobkov. To je však problém, ktorý prislúcha riešiť predstaviteľom technických vied. Pred ekonomickými vedami, podľa nášho názoru, stojí otázka konkretizácie kritéria hodnotenia činnosti ekonomických subjektov, úprava chozrasčotných vzťahov tak, aby napomá-

hali realizáciu tohto kritéria. V oblasti právnych vied je taktiež nevyhnutné zaoberať sa týmito problémami. Ide predovšetkým o vymedzenie práv a povinností, t. j. vymedzenie kompetencií jednotlivých ekonomických subjektov, právnú úpravu tak horizontálnych, ako aj vertikálnych vzťahov, pravidiel hospodárenia tak, aby účinne napomáhali efektívne využitie výrobných fondov v prospech celej spoločnosti, kolektívu a každého jednotlivca, a teda aby odrážali súčasný stupeň rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov. V tejto súvislosti sa nám zdá nevyhnutné predovšetkým právne zakotviť chápanie socialistického vlastníctva ako zložitej sústavy vzťahov medzi štátom a podnikmi, medzi podnikmi navzájom a medzi podnikmi a jednotlivcami, pri vedúcej úlohe štátu ako predstaviť celospoločenských záujmov. K. Čapek v tejto súvislosti uvádza: „Štátne vlastníctvo realizuje celá sústava subjektov, ktoré majú rôzne postavenie a ktorých oprávnenia majú rôznu povahu . . . Vzhľadom na to, že štátne vlastníctvo realizujú rôzne subjekty, bolo by asi v budúcnosti vhodnejšie namiesto o vlastníckom práve štátu (čo vyvoláva tradičnú predstavu vlastníckeho práva) hovoriť o právnom vzťahu štátneho socialistického vlastníctva (ktorý zahŕňa tak oprávnenia štátu, ako oprávnenia štátnych organizácií) . . .“ [6, s. 265, 266]. Vedúce postavenie štátu by sa v tejto oblasti zabezpečovalo tým, že štát by mal oprávnenia, ktoré by nemali štátne podniky, a to oprávnenie určovať rozsah práv a povinností štátnych organizácií, ktoré by vyplynuli z analýzy potrieb rozvoja spoločenskej výroby. V súčasnom období by to predovšetkým znamenalo právne zakotvenie možnosti a nevyhnutnosti aktívnej účasti jednotlivých ekonomických subjektov na vypracovaní a plnení štátneho plánu a možnosti podniku operatívne reagovať na zmeny potrieb spoločnosti a každého jednotlivca, ktoré sa prejavujú na trhu vo forme dopytu.

Literatúra

- [1] MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979.
- [2] MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“. Zv. 2. Bratislava, Pravda 1975.
- [3] ENGELS, F.: Anti-Dühring. In: MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 4. Bratislava, Pravda 1978.
- [4] MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. In: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 1. Bratislava, Pravda 1977.
- [5] LENIN, V. I.: Kto sú priatelia ľudu a ako bojujú proti sociálnym demokratom. In: Zbrané spisy. Zv. 1. Bratislava, Pravda 1979.
- [6] ČAPEK, K.: Právní postavení socialistických podniků. Praha, Academia 1976.
- [7] DUNAJEV, E. P.: Obobščestvlenije socialističeskogo proizvodstva. Moskva, Mysľ 1980.
- [8] KOŠNÁR, J.: Zospoločenšenie výroby a ekonomická integrácia v rozvinutom socializme. Bratislava, Pravda 1983.
- [9] SKIPETROV, P. A.: Obobščestvlenije truda i socialističeskaja sobstvennosť. Moskva, Izdat. Moskovskogo universiteta 1968.
- [10] SOKIRA, J. — MARKUŠ, J. a kol.: Výrobnno-hospodárske jednotky v hospodárskom mechanizme rozvinutého socializmu. Bratislava, Veda 1983.
- [11] MARKUŠ, J.: Základné otázky zdokonaľovania mechanizmu plánovania v súčasnosti so zvláštnym zreteľom na problematiku vonkajších ekonomických vzťahov. [Osobná výskumná úloha.] Bratislava, EÚ SAV 1984.

Konzultácie

O ekonomických kritériách optimálneho rozsahu a optimálnej kvality prepravy

PODKRIVACKÝ, Rudolf

Úvod

Cieľom tohto príspevku je spresniť kritériá optimálneho kvantitatívneho a kvalitatívneho rozvoja dopravy, najmä v súvislosti s prehľbovaním prác na prognózach ekonomického a sociálneho rozvoja a s permanentnou tvorbou a spresňovaním rozvojových koncepcií. Pretože tieto kritériá majú význam nielen pre jedno odvetvie, ale súvisia s otázkami priestorovej ekonomiky a s koncepciou rozvoja životnej úrovne, považujeme za užitočné oboznámiť s názormi na ne širšiu ekonomickú verejnosť.

Úzky vzťah medzi dopravou a priestorovou ekonomikou poznali už zkladatelia priestorovej ekonomiky, ako napr. A. Weber [1], autor pojmu *dopravný faktor*, ktorý zaraďuje tento faktor ako prvé kritérium optimálnej lokalizácie hospodárskej činnosti. V novších prácach z priestorovej ekonomiky, najmä v prácach vydaných po druhej svetovej vojne, kladie sa na tento faktor menší dôraz, čo pravdepodobne vyplýva z optimistického predpokladu, že jednotkové náklady premiestňovania budú trvalo klesať, a že teda bude klesať aj ich význam. Skúsenosti uplynulých 20–25 rokov tento predpoklad nepotvrdili, jednotkové náklady prepravy rastú a navyše doprava významne odčerpáva z celkových obmedzených zdrojov (energie, pôdy a i.). Z toho vyplýva, že optimalizácia vzťahov medzi dopravou a jej používateľmi má významné miesto v sústave medziodvetvových vzťahov.

Osobná doprava je podľa niektorých predstaviteľov ekonomickej teórie súčasťou nevýrobnej spotreby. Jej kvantitatívna a kvalitatívna úroveň spoluvytvára spôsob života spoločnosti a je jedným z prvkov tvoriacich pojem životná úroveň. Kvantitatívny, a najmä kvalitatívny rozvoj osobnej dopravy má veľa substitučných variantov, na ktoré treba brať ohľad, a preto i rozvoj osobnej dopravy treba posudzovať v širších súvislostiach. (Pozri aj články v Ekonomickom časopise [6] a [7].)

Pojem doprava sa používa dvojznačne: znamená jednak pohyb dopravných prostriedkov po dopravných cestách alebo činnosť dopravných zariadení, ktorými sa uskutočňuje preprava [2], jednak ide o skratkovité označenie odvetvia dopravy. Adekvátny význam pojmu v konkrétnom prípade je zrejmý z celkovej súvislosti. Preprava je premiestňovanie osôb a vecí ako výsledok dopravy (t. j. pohybu dopravných prostriedkov...) [2].

V posledných rokoch sa v praxi, ale aj v publikáciách, začali používať ďalšie dva pojmy, ktoré do slovníka [2] zatiaľ neprenikli: *premiestňovanie* a *premiestňovacie procesy*. Ich potreba vznikla z úzkej viazanosti pojmu preprava na pojem doprava a ich funkciou je obsiahnuť aj tie fázy, ktoré preprave nevyhnutne predchádzajú a ktoré ju završujú. Ide teda o širší pojem ako preprava a okrem vlastnej prepravy sem možno zaradiť v preprave tovaru aj dopravno-manipulačné procesy a v preprave osôb — pri značne širokom poňatí — prechod cestujúcich k dopravnému prostriedku a jeho odchod do konečného cieľa cesty.

Čiastkové ekonomické kritériá optimálneho rozsahu prepravy

Vzhľadom na to, že premiestňovanie tovaru a premiestňovanie osôb je zamerané v širších spoločensko-ekonomických súvislostiach na celkom iné ciele, treba skúmať kritériá ich optimálneho rozsahu a kvality osobitne, a to bez ohľadu na to, že majú veľkú časť svojej materiálo-technickej základne spoločnú, a že ide o činnosti technologicky príbuzné, čo umožňuje rozsiahlu možnosť zámeny medzi nimi pri využívaní zväčša spoločnej dopravnej infraštruktúry. Odlišné kritériá treba použiť aj na hodnotenie vnútroštátnej a medzinárodnej prepravy; vyplýva to z ich odlišných funkcií.

V tejto časti našej konzultácie sa budeme — ako sme to práve naznačili — zaoberať *čiastkovými* kritériami optimálneho rozsahu prepravy, odzrkadľujúcimi špecifiká jej jednotlivých druhov a sfér. Je prirodzené, že pri *celkovej optimalizácii* rozsahu prepravy treba dbať na neprotirečivosť týchto čiastkových kritérií a na ich zladžovanie. Tieto otázky však už presahujú rámec našich úvah.

Začnime problematikou medzinárodnej prepravy. Pojmom *medzinárodná preprava* tu rozumieme prepravu československých dopravných organizácií pre zahraničných používateľov a prepravu, ktorú tieto organizácie uskutočňujú pre našich používateľov v zahraničí, ako aj služby, ktoré poskytujú československé organizácie zahraničným dopravcom za úhradu. Patrí sem tranzitná železničná doprava cez územie ČSSR, poskytovanie československej cestnej siete cudzím motorovým vozidlám, letištne služby pre cudzie lietadlá, prístavné služby cudzím lodiam a tranzitná preprava ropy a plynu cez územie ČSSR. Tieto služby, poskytované zahraničným používateľom, majú exportný charakter. Charakter antiimport-

tu majú výkony československej dopravy, vykonané v zahraničí, ktoré našim používateľom nahrádzajú služby zahraničných dopravcov: československá kamiónová preprava v zahraničí, medzinárodná preprava československých lietadiel a zahraničná plavba s československým tovarom alebo s tovarom pre ČSSR.

Takto vymedzená medzinárodná preprava nie je nevyhnutnou podmienkou reprodukčného procesu ČSSR, je však jedným z možných prostriedkov zlepšovania devízovej bilancie. Preto aj jej optimálny rozsah a kvalitu treba posudzovať z hľadiska efektívnosti získavania devíz, t. j. z pomeru medzi jej čistými devízovými prínosmi (úsporami) a komplexnými nákladmi, ktoré treba na ňu vynaložiť, a podľa toho, či táto preprava nebude mať negatívne účinky na vnútroštátnu dopravu, napr. pre nedostatočnú kapacitu dopravnej infraštruktúry.

Vzhľadom na nedostatočné vyjadrenie spoločenských nákladov z dôvodu viazanosti prostriedkov v základných fondoch, spoločenských nákladov na pracovné sily, a vzhľadom na to, že sa dostatočne neberie do úvahy obmedzenosť palív a energie v bežných kalkuláciách, považujeme za účelné počítať komplexné náklady s aplikáciou vyhlášky [3]:

$$Kn = np + ZF \cdot a_1 + nm \cdot a_2 + ne \cdot a_3 + nv,$$

kde

Kn — komplexné náklady;

np — náklady priame;

ZF — základné fondy, potrebné na daný účel;

nm — náklady mzdové, potrebné na daný účel a obsiahnuté v np ;

ne — náklady na palivo a energiu, potrebné na daný účel a obsiahnuté v np ;

nv — náklady vyvolané v inej oblasti;

a_1 — koeficient viazanosti prostriedkov v ZF ;

a_2 — koeficient spoločenských nákladov na pracovnú silu;

a_3 — koeficient obmedzenosti palív a energie.

Pri takto vymedzených komplexných nákladoch potom modifikáciou [4] možno definovať optimálny rozsah medzinárodnej prepravy ako jej maximálny rozsah pri vzťahu

$$\frac{Vmpfco - Mimfco}{KnmpVc - MimVc} \geq 1,$$

kde

$Vmpfco$ — výkony medzinárodnej prepravy, ocenené vo fco cenách;

$Mimfco$ — hodnota dovážaných surovín a materiálu, potrebných na uskutočnenie medzinárodných prepráv, ocenené vo fco cenách;

$KnmpVc$ — komplexné náklady (v zmysle uvedenej definície) na vnútroštátnu prepravu vo veľkoobchodných cenách;

$MimVc$ — hodnota dovážaných surovín a materiálu, potrebných na uskutočnenie medzinárodných prepráv, ocenených vo veľkoobchodných cenách;

l — limitný pomer jednotky čistého devízového prínosu na jednotku komplexných nákladov, ktorý je v národnom hospodárstve pre dané obdobie ešte prípustný.

Z uvedeného vyplýva, že spoločenský záujem na rozvoji medzinárodných prepráv závisí od ich konkrétnych podmienok a každé rozhodnutie

treba podložiť kalkuláciami a prepočtami. Vcelku však pri súčasnej úrovni taríf v medzinárodnej preprave a pri súčasnej úrovni nákladov na prepravu predstavuje rozvoj medzinárodnej prepravy všade tam, kde to kapacita infraštruktúry umožňuje, efektívny smer získavania a úspor devíz. Do tých smerov medzinárodnej prepravy, kde existujú objektívne podmienky pre zväčšenie jej rozsahu a v ktorých je zvlášť priaznivý pomer devízového prínosu k nákladom, je účelné investovať prostriedky.

Zapojenie československej dopravy do medzinárodnej prepravy má aj ďalší, nepriamy kladný vplyv na vnútroštátnu dopravu. Nevyhnutnosť rešpektovať v medzinárodnej preprave náročnejšie kvalitatívne požiadavky pripravuje pôdu pre prispôsobenie kvality vnútroštátnej prepravy týmto vyšším štandardom a tým pre jej zlepšovanie.

Pre optimálny rozsah (rozsahom treba rozumieť tak objem prepravy, ako aj prepravný výkon) vnútroštátnej prepravy (nákladnej i osobnej) treba použiť odlišné ekonomické kritériá, vyplývajúce z odlišných substitučných variantov.

Kritérium optimálneho rozsahu medzinárodnej prepravy, vyplývajúce z úsilia o maximálny devízový efekt, je analogické ako kritérium optimálneho rozsahu exportnej, resp. antiimportnej výroby. Pretože pri hmotných výrobkoch existujú široké možnosti substitúcie jedných druhov inými prostredníctvom medzinárodnej výmeny, kritérium maximálneho devízového efektu možno uplatniť nielen pri výbere optimálnej skladby exportnej produkcie, ale možno ho prispôbiť i pre postupné vytváranie takej štruktúry výroby, ktorá bude lepšie zodpovedať výhodným reláciám medzi svetovými cenami a domácimi nákladovými podmienkami, a tak umožní výhodné zapojenie domácej ekonomiky do medzinárodnej delby práce v širšom rozsahu. Tento proces môže ísť veľmi ďaleko; vždy však zostanú odvetvia alebo odbory, v ktorých je výroba miestne viazaná na spotrebu, v ktorých musí byť produkt vyrobený tam, kde sa spotrebúje. K takýmto produktom patrí aj prevažná časť prepravy: podstatná časť prepravy musí byť „vyprodukovaná“ doma a nemožno ju importovať, t. j. nemá importnú alternatívu. Neznamená to však, že jej rozsah je presne determinovaný, a že je bez alternatív.

Užitočný efekt prepravy tovaru spočíva v odstraňovaní priestorového nesúladu medzi zdrojmi a potrebami, teda v tom, že sa veci dostávajú z miest, na ktorých nie sú potrebné, na miesta, na ktorých potrebné sú. Hoci ide o činnosť potrebnú, primárnym spoločenským záujmom je minimalizovať tento priestorový nesúlad a až sekundárnym odstraňovať ho prepravou.

Preprava tovaru umožňuje, aby sa tovar mohol ako úžitková hodnota realizovať i v podmienkach priestorového nesúladu medzi jeho zdrojmi a potrebou, avšak jeho vlastnú úžitkovú hodnotu nezvyšuje (skôr naopak).

Zdôvodnením pre rozsah prepravy tovaru a pre jeho rast nemôže byť ani skutočnosť, že nákladná doprava vytvára hodnotu a že sa započítava do tvorby spoločenského produktu i národného dôchodku. Je to preto,

lebo tvorba hodnoty a tvorba národného dôchodku nie je v socialistickej ekonomike cieľom (pozri napr. [5]). Okrem toho do národného dôchodku v ekonomickom, a nie formálno-štatistickom zmysle možno zaradiť len produkty a prepravné výkony uspokojujúce spoločenské potreby, ktoré spoločnosť potrebuje a potrebuje viac ako možné alternatívne produkty a služby (uvažujeme tu s produktmi a službami, na ktoré by bolo potrebné vynaložiť to isté množstvo spoločensky nevyhnutnej práce).

Pretože doprava je pokračovanie výroby vo sfére obehu, treba posudzovať náklady výroby a náklady dopravy v ich súhrne a treba sa usilovať o ich minimalizáciu na daný rozsah výroby. Formálne zapísané

$$\frac{(K_{nv} + K_{nd})}{Q} \rightarrow \min.,$$

kde

K_{nv} — komplexné náklady výroby;

K_{nd} — komplexné náklady dopravy;
[oboje v zmysle, ako sme už definovali];

Q — rozsah spoločenskej výroby.

Vychádzame z predpokladu, že existujú určité možnosti substitúcie medzi K_{nv} a K_{nd} a že národohospodárske optimum bude predstavovať v danom období taká ich kombinácia, pri ktorej už ďalšou zmenou medzi nimi nemožno dosiahnuť ďalšiu úsporu.

Možné substitúcie medzi K_{nv} a K_{nd} môžu ísť po línii štruktúrnych zmien výroby, po línii jej organizácie (špecializácia, koncentrácia), po línii územného rozmiestnenia výroby a po línii racionalizácie odberateľsko-dodávateľských vzťahov.

Požiadavka posudzovať jednotlivé varianty výroby nielen z hľadiska nákladov výroby, ale i z hľadiska nákladov na prepravu a minimalizovať ich súčet, nie je nová. Jej účinnému uplatneniu v praktickom rozhodovaní však prekážali dve príčiny: nedostatočná váha kritéria minimalizácie nákladov v rozhodovacích procesoch na všetkých riadiacich stupňoch všeobecne, a zvlášť podcenenie nákladov na prepravu, v kalkuláciách ktorých sa dostatočne nebrali do úvahy najmä náklady, spojené s reprodukciou základných fondov dopravy.

Preprava osôb má v reprodukčnom procese iné postavenie a inú funkciu ako preprava tovaru, a preto treba použiť odlišné kritérium pre definovanie jej optimálneho rozsahu. Zo skutočnosti, že prepravu osôb zaraďujeme v ČSSR štatisticky do sféry nevýrobnej spotreby, však nemožno utvoriť záver, že jej optimálny rozsah je rovný dosiahnuteľnému maximu. Definovaniu jej optimálneho rozsahu musí predchádzať analýza prepravy osôb podľa účelu cestovania.

Podstatnú časť prepravy osôb predstavujú pravidelné cesty do zamestnania, do škôl a pracovné cesty, a len menšiu časť tvorí cestovanie s cieľom návštev, rekreácie a poznávania iných miest. Prvú skupinu ciest ne-

možno buď vôbec, alebo možno len podmiennečne označiť ako uspokojovanie konečných potrieb, pretože sami cestujúci ich posudzujú prevažne negatívne, ako ujmu na svojom voľnom čase a na pohodlí. Preprava osôb je tu len prostriedkom prekonávania priestorového nesúladu medzi bydliskom a miestom pracovnej alebo vzdelávacej aktivity, nesúladu medzi rozptýleným osídlením a koncentráciou ekonomických a kultúrnych činností. Tento nesúlad pravdepodobne (pokiaľ sa byt nestane súčasne miestom pracovnej a kultúrnej aktivity) nebude možno nikdy úplne odstrániť. Aj najrozšírenejší spôsob jeho prekonávania — postupná koncentrácia osídlenia — vedie na určitom stupni len k nahradeniu jedného spôsobu prepravy — medzimestskej — inou — mestskou. Časť dochádzajúcich ani nemá záujem zbaviť sa denného dochádzania do práce presťahovaním do mesta, pretože výhody bývania v mieste svojho bydliska považuje za väčšie ako nevýhody denného cestovania. Druhá časť dochádzajúcich denne cestuje len preto, lebo zatiaľ nemôže nájsť byt v mieste pracoviska. Prepravu tejto skupiny treba považovať za nepriaznivý stav, ktorý treba postupne riešiť bytovou výstavbou v mestách a táto preprava by preto mala postupne klesať.

Časť cestovania do práce a do škôl má ekonomické príčiny — záujem o bývanie na vidieku nie je taký silný, aby prevážil nad nevýhodami denného cestovania pri cestovnom, ktoré by krylo plné náklady osobnej prepravy, avšak je dostačujúci, aby prevážil nad týmito nevýhodami pri dotáciách robotníckej a žiackej prepravy v súčasnosti motivovaných sociálnymi ohľadmi.

Druhá skupina cestovania — s cieľom poznávania, rekreácie, návštev a pod. — predstavuje jednu z foriem využívania voľného času a sebarealizácie človeka. Len táto skupina by mala postupne, v súlade s inými formami uspokojovania konečných potrieb rásť, pretože len ju možno považovať za súčasť vlastného uspokojovania konečných potrieb občanov. Aj táto podskupina prepravy osôb by sa mala, vzhľadom na alternatívne formy finálnej spotreby a na obmedzené zdroje spoločnosti, rozvíjať podľa ekonomických kritérií, pretože jej ekonomicky neodôvodnený rozsah vedie k odchýlkam skladby finálnej spotreby od optima.

Definovať optimálny rozsah prepravy osôb v danom období, ale najmä kvantifikovať ho, je ťažšie, ako je to v preprave tovaru. Vyplyva to z rôznorodej motivácie cestovania a z rozdielnej, prakticky nevyčísliteľnej sily týchto motívov, ktoré sa nedajú merať len tradičnými ekonomickými kritériami a ktoré možno skúmať len ako tendencie štatistického súboru cestujúcich. Z čisto ekonomického hľadiska, keď sa tomuto súboru prizná možnosť plnej voľby konania i plnej ekonomickej zodpovednosti za toto konanie, treba považovať za optimálny taký rozsah prepravy osôb, ktorý by plne uspokojil dopyt po cestovaní pri ekonomicky plne odôvodnenej výške cestovného. Sociálne a iné hľadiská môžu viesť k určitým korekciám tohto strohého ekonomického kritéria, avšak treba pritom zvažovať aj možné škody z ekonomicky neoptimálneho riešenia. V súčasnosti (rok

1983) kryje napr. cestovné na 1 osobový kilometer v železničnej doprave náklady naň v priemere len na 38 %; pri robotníckych a žiackych prepravách je to však podstatne menej. Obdobná situácia, i keď menej výrazná, je aj v autobusovej doprave.

Kritériá optimálnej kvality prepravy

Otázky optimálnej kvality prepravy si vyžadujú tiež hlbšiu analýzu, hoci na prvý pohľad sa môže zdať, že optimálna kvalita = maximálne dosiahnuteľná kvalita. Pojem kvalita je však syntetický výraz pre súbor technických vlastností a pre ich ekonomický rozmer; tieto vlastnosti možno vyčíslieť formou technických a ekonomických parametrov. Niektoré z týchto parametrov majú vzťahy nepriamej úmernosti — zlepšovanie jedného spôsobuje zhoršenie druhého. Za optimálny preto považujeme taký vzájomný pomer medzi jednotlivými parametrami, charakterizujúcimi kvalitu, ktorý najlepšie zodpovedá potrebám a možnostiam spoločnosti v danom období, takej ich kombinácii, ktorá najväčšmi súborne uspokojuje jej cieľovú funkciu pri daných obmedzeniach.

Kvalitu prepravy všeobecne charakterizuje jej bezpečnosť, spoľahlivosť, rýchlosť, pohotovosť a náklady premiestňovania, prejavujúce sa u používateľov dopravy ako cena za prepravu. V nákladnej doprave k tomu prístupuje úspora práce spojená s manipuláciou tovarov u používateľov dopravy, v osobnej doprave cestovné pohodlie. V celej doprave ku kvalite patrí minimalizácia škôd na životnom prostredí.

Definovať ekonomické kritériá optimálnej kvality v podstate znamená definovať optimálny vzťah medzi jednotlivými technickými parametrami kvality prepravy pomocou merania ich ekonomických dôsledkov a porovnanie týchto dôsledkov s nákladmi na prepravu.

Jednotlivé celodopravné parametre kvality majú odlišný význam v nákladnej a osobnej doprave. V nákladnej doprave sa parameter *bezpečnosti* vzťahuje tak na bezpečnosť dopravných pracovníkov, ako aj na bezpečnosť prepravovaného tovaru; v osobnej doprave ide o bezpečnosť dopravných pracovníkov i o bezpečnosť cestujúcich. Bezpečnosťou rozumíme stupeň pravdepodobnosti, že v priebehu dopravy nedôjde k usmrteniu alebo k ublíženiu na zdraví ľudí, príp. k zničeniu a poškodeniu tovaru.

Zvyšovanie stupňa bezpečnosti najmä vo vzťahu k životu a zdraviu ľudí treba považovať za najdôležitejšie kvalitatívne zlepšovanie dopravy. I keď oceňovanie škôd na životoch a na zdraví je problematické, pretože oceňuje len ekonomický rozmer človeka, a preto je nedostatočné, i takéto konvenčné veličiny, používané v mnohých rozboroch, ukazujú, že ekonomické škody spoločnosti z nedostatočnej bezpečnosti sú väčšie ako súčet všetkých ostatných škôd, vznikajúcich spoločnosti nedostatočnou kvalitou dopravy (napr. škody na životnom prostredí). Zvyšovanie stupňa bezpečnosti je však často spojené s rastom nákladov, pričom medzi rastom bezpečnosti a nákladmi sa občas prejavuje nepriaznivá tendencia,

že pri aritmetickom raste stupňa bezpečnosti rastú náklady geometrickým radom. Tento vzťah možno bezprostredne využiť pri hľadaní optimálneho stupňa bezpečnosti materiálu (optimálnych materiálových škôd): tento stupeň bude ležať v hraničnom bode, pri ktorom bude súčet nákladov na bezpečnosť a pravdepodobných materiálových škôd minimálny. Je problematické uplatniť toto kritérium optimálnej bezpečnosti i na škody na životoch a zdraví ľudí, ale v prípade potreby je to možné a ekonomický rozmer týchto škôd možno vyčíslieť; treba však mať na zreteli aj ich mimoekonomický rozmer. Je zrejme, že v osobnej doprave, kde pravdepodobné škody na životoch a na zdraví ľudí sú podstatne väčšie ako v doprave nákladnej, bude ležať hranica optimálnej bezpečnosti pri značne vyšších nákladoch na bezpečnosť ako v doprave nákladnej, a že preto zvyšovanie bezpečnosti osobnej dopravy má väčší význam ako zvyšovanie bezpečnosti nákladnej dopravy.

Spôľahlivosť je stupeň pravdepodobnosti, že preprava sa uskutoční (vecne i časovo) presne podľa stanovených podmienok. Zvyšovanie spoľahlivosti dopravy znižuje škody používateľov dopravy z neuskutočnenia prepravy podľa stanovených podmienok a vedie napr. k zníženiu potreby poistných zásob. Ide predovšetkým o škody z oneskorenia prepravy, ktoré sú tiež významnejšie v preprave osôb ako v preprave tovaru. Zvyšovanie spoľahlivosti je spojené aj s rastom nákladov; i pri tomto ukazovateli nevyhnutne existuje hraničný bod, pri ktorom bude súčet nákladov na spoľahlivosť a súčet pravdepodobných škôd používateľov dopravy z nedodržania stanovených podmienok minimálny a tento bod predstavuje v daných podmienkach optimálnu spoľahlivosť.

Rýchlosť dopravy treba vzťahovať na celý proces premiestňovania: pri preprave tovaru je to rýchlosť dodania tovaru od odosielateľa k príjemcovi, pri preprave osôb je to rýchlosť dosiahnutia cieľového miesta z východiskového miesta. Technická rýchlosť je len jednou (a v preprave tovaru nie veľmi významnou) súčasťou celkovej rýchlosti premiestňovania. Zvyšovanie rýchlosti dodania tovaru vedie k rýchlejšiemu obehu dopravných prostriedkov i k rýchlejšiemu obehu tovaru, a tým znižuje celkovú potrebu dopravných prostriedkov, ako aj množstvo tovaru, viazaného v procese obehu. Ekonomické prínosy zo zvyšovania rýchlosti dodania tovaru možno pomerne jednoducho a presne vypočítat. Zvyšovanie rýchlosti v preprave osôb prispieva k znižovaniu strát času pri cestovaní. Existujú rôzne názory, ako tento čas oceniť, pretože ide sčasti o čas skracujúci fond pracovného času, sčasti (väčšej) o čas skracujúci fond voľného času cestujúcich. Z praktických príčin prevláda názor, že najvhodnejším meradlom je priemerná hodinová mzda (v súčasnosti sa konvenčne počíta 15 Kčs/h).

Podobne ako v nákladnej doprave, ani v osobnej doprave nemožno obmedzovať zvyšovanie rýchlosti len na zvyšovanie cestovnej rýchlosti alebo dokonca len technickej rýchlosti. Ide o minimalizáciu všetkých časových strát od vzniku prepravnej potreby až po jej plnú realizáciu do

miesta určenia. Z tohto hľadiska na kratšiu vzdialenosť môže byť technicky pomalší dopravný prostriedok, schopný prepravovať „od domu k domu“, pre cestujúceho „rýchlejší“ ako technicky rýchlejší dopravný prostriedok, prepravujúci len medzi bodmi vzdialenými od miesta vzniku i od cieľového miesta prepravy.

S rýchlosťou úzko súvisí i *pohotovosť* k preprave, t. j. schopnosť uskutočniť prepravu v ľubovoľnom čase. Od pohotovosti závisí v značnej miere čas potrebný na dosiahnutie cieľového bodu z miesta vzniku prepravnej potreby. Vysoký stupeň pohotovosti je vždy spojený s rezervami dopravných kapacít a s ich nižším časovým využitím, teda aj s vyššími nákladmi. Z hľadiska optimálnej pohotovosti treba hľadať bod, pri ktorom súčet nákladov na udržiavanie vysokej pohotovosti a strát používateľov dopravy z dôvodu nedostatočnej pohotovosti bude minimálny. V preprave tovaru môže okamžitá preprava náhradnej súčiastky alebo materiálu zabrániť škodám vo výrobe, ktoré by boli väčšie, ako sú náklady na udržiavanie pohotovostných dopravných prostriedkov. Práve táto skutočnosť je motívom udržiavania závodnej dopravy v priemyslových, stavebných a poľnohospodárskych organizáciách aj napriek tomu, že verejná doprava by bola schopná zabezpečiť prepravu zväčša lacnejšie.

Obdobne je to v osobnej doprave: na určitú vzdialenosť môže byť technicky pomalší dopravný prostriedok (napr. autobus), majúci však husté intervaly jazdy, „rýchlejší“ ako technicky rýchlejší dopravný prostriedok (napr. rýchlik) s riedkymi intervalmi jazdy. Práve takmer absolútna pohotovosť individuálnych dopravných prostriedkov spolu s ich schopnosťou dopravy „z domu do domu“ ich robí pre ich používateľov takými atraktívnymi aj napriek nepomerne vyšším nákladom na ich prevádzku.

S parametrom pohotovosti súvisí i tzv. *kapacitnosť* dopravy, t. j. jej schopnosť uskutočniť ľubovoľný rozsah prepravy a zvládnuť i mimoriadne (špičkové) prepravné nároky. Táto vlastnosť súvisí aj s udržiavaním rezervných kapacít, a preto sa prejavuje vo výške nákladov, ktoré treba dávať do súvzťažnosti s pravdepodobnými stratami, vznikajúcimi používateľom dopravy pre kapacitné nezabezpečenie mimoriadnych prepráv.

Vzhľadom na už uvedené nevyhnutnosť komplexného pohľadu na celý proces premiestňovania má v preprave tovaru svoj význam i *znižovanie nákladov na manipuláciu s tovarom*. Tieto náklady tvoria významnú súčasť nákladov premiestňovania, a navyše pri nich vzniká najväčšia časť nebezpečenstva zo škôd na prepravovanom tovare. Preto v mnohých prípadoch je preprava tovaru priamo z miesta odoslania do miesta určenia drahším dopravným prostriedkom (napr. nákladným automobilom) celkovo lacnejšia ako preprava, pri ktorej sa na podstatnú časť vzdialenosti použije lacnejší druh dopravy (napr. člň alebo vlak), ale pri ktorej treba tovar prekladať (prípadne i viackrát). Pre zníženie nákladov na prekladanie a manipuláciu tovaru sa v posledných rokoch rozvíjajú tzv. progresívne prepravné systémy, najmä kontajnerová preprava, ktorá nielenže znižuje náklady na prekladanie tovaru z jedného dopravného prostriedku na iný a znižuje straty na prepravovanom tovare, ale znižuje aj náklady

na vnútrozávodnú dopravu a na manipuláciu s materiálom u používateľov dopravy.

V osobnej doprave objektívne existujúcim, ale kvantitatívne veľmi ťažko vyčísliteľným parametrom je *pohodlie* dopravy. Obťažnosť jeho kvantitatívneho vyjadrenia spočíva v tom, že je daný celým súborom vlastností, ktoré majú v rozdielnych podmienkach rozdielny význam. Patrí sem dostatok priestoru (možnosť sedieť alebo ležať), čistota dopravných prostriedkov a ovzdušia v nich, minimum hluku, otrasov, možnosť zakúpenia potravín a nápojov a ich nerušenej spotreby, možnosť čítať a pod. Požiadavky na pohodlie majú rozdielny význam podľa trvania cesty. Pre parametre pohodlia nemáme syntetické meradlo, ani mieru pomeru medzi rastom cestovného pohodlia a rastom nákladov na jeho dosiahnutie. Domnievame sa, že kým budeme môcť úroveň pohodlia objektívne merať a vyčíslovať jej ekonomický prínos bezprostredne, zatiaľ sa bude treba uspokojiť s empirickým skúmaním — ako hodnotia tento vzťah cestujúci; teda aké zvýšenie pohodlia sú ochotní zaplatiť vyšším cestovným.

Posledným parametrom prepravy sú *náklady* na ňu. Zatiaľ čo predchádzajúce parametre merali prevažne úžitkové vlastnosti prepravy a mali teda technický charakter, pričom ich ekonomický význam sme museli nepriamo odvodzovať, náklady sú rýdzo ekonomickou veličinou. Zatiaľ čo ostatné parametre chceme (v rámci spomenutých ekonomických obmedzení) maximalizovať, je v spoločenskom záujme náklady premiestňovania minimalizovať.

Náklady premiestňovania (chápané komplexne, čím rozumieme i započítavanie zúročenia základných fondov, viazaných v doprave) sú meradlom efektívnosti pre posudzovanie kvalitatívneho i kvantitatívneho rastu dopravy. U dopravcov, ku ktorým v najširšom zmysle musíme započítavať organizácie verejnej dopravy, prevádzkovateľov závodnej dopravy a vlastníkov individuálnych dopravných prostriedkov, vstupujú do rozhodovania náklady premiestňovania ako vlastné náklady dopravnej činnosti; u používateľov verejnej dopravy vstupujú do rozhodovania formou cien za prepravu — prepravných taríf. Čo najpresnejší výpočet ich výšky v oboch formách ich prejavu je podmienkou správnosti státisícov individuálnych rozhodnutí o preprave, ktoré sa prejavujú vo svojom štatistickom súbore.

Posledným z ukazovateľov kvality dopravy, ktorý treba sledovať, sú *ekologické škody*, teda škody spôsobené dopravou na životnom prostredí. Patrí k nim znečisťovanie ovzdušia a vody, hluk, otrasy, záber poľnohospodárskej a lesníckej pôdy a pod. V posledných rokoch sa veľa urobilo pre ich kategorizáciu, meranie a ekonomické vyhodnotenie. Zvyšovanie kvality dopravy spočíva aj v minimalizácii týchto škôd. Pretože znižovanie nepriaznivých ekologických dopadov dopravy na životné prostredie si obvykle tiež vyžaduje rast nákladov na prepravu, je potrebné vzájomne ich porovnávať a postupovať od najefektívnejších, t. j. tých, pri

ktorých s daným objemom prostriedkov možno dosiahnuť najväčšie zníženie ekologických škôd, k menej efektívnym.

Jedným z korektívov uvedených ekonomických kritérií kvality, vychádzajúcich z domácich kalkulácií prínosov a nákladov, je tlak vonkajších podmienok. Československo je členom viacerých medzinárodných dopravných združení a signatárom viacerých dohôd, obsahujúcich okrem iného aj ustanovenia o určitých technických parametroch, ktoré treba v jednotlivých odboroch dopravy dodržiavať. Okrem toho úsilie o udržanie postavenia ČSSR ako súčasť medzinárodnej dopravnej sústavy a úsilie o udržanie tranzitnej dopravy núti československú dopravu prispôbovať sa postupne kvalitatívnym zdokonaleniam dopravy v zahraničí a nepripustiť veľké technické zaostávanie za dopravou v okolitých krajinách. Tento tlak vonkajších podmienok spôsobuje, že v niektorých prípadoch treba zvyšovať kvalitu dopravy aj nad hranicu optima vypočítaného uvedenými kritériami, založenými na domácich podmienkach, tak, aby sa kvalitatívne zaostávanie československej dopravy za dopravou v zahraničí nezáväčšovalo.

Druhým korektívom vnútroštátnych kritérií optimálnej kvality je nevyhnutnosť zabezpečovať pri investovaní do dopravy takú kvalitatívnu úroveň, ktorá zodpovedá anticipovaným podmienkam optimálnosti minimálne v strede času ich životnosti.

Oba tieto korektívy vedú teda k plánovaniu kvality dopravy niečo nad hranicou danou uvedenými kritériami.

Záverom treba pripomenúť, že sme si vedomí toho, že definovanie ekonomických kritérií optimálneho rozsahu a optimálnej kvality, prípadne aj ich formulácia pomocou sústavy vzorcov a rovníc, je ťažšia ako ich aplikácia, vzhľadom na ťažkosti so získavaním potrebných číselných údajov. Aj napriek tomu sa však domnievame, že tento prvý krok — definovanie a formulovanie ekonomických kritérií — bolo potrebné v čase rozvinutia prác na koncepciách a prognózach urobiť.

Literatúra

- [1] WEBER, A.: Teorie rozmístění průmyslu. [Interný preklad.] Praha, VŠE 1968.
- [2] PETROVSKÝ, A.: Výkladový slovník dopravný. Bratislava, Alfa 1983.
- [3] Vyhláška FMTIR, č. 17/1981.
- [4] Pokyny SPK k základným smerom hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR do roku 1985, č. j. 51159/83-III.
- [5] TOMS, M.: Měření efektů v socialistické ekonomice. Praha, Svoboda 1981.
- [6] HAUSER, J.: Československá dopravná sústava v socialistickej ekonomickej integrácii. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 8, s. 747–758.
- [7] HAUSER, J. — KLUČKA, J.: Miesto a úloha dopravy a spojov v reprodukčnom procese. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 2, s. 150–159.

Prehľady

Hospodársky mechanizmus socializmu v podmienkach intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie a jeho falošný odraz v buržoázných teóriách socializmu

HERMANNOVÁ, Lýdia

Vedecko-technická revolúcia je zložitý sociálno-ekonomický fenomén, ktorý znamená kvalitatívny prevrat v rozvoji výrobných síl. V súčasnej etape koexistencie dvoch protikladných spoločensko-ekonomických sústav, keď sa nebývalo vyostril ideologický boj, veda a technika sa stávajú v čoraz väčšej miere dôležitým strategickým prostriedkom v hospodárskom súťažení kapitalizmu a socializmu.

Teoreticko-metodologický aparát buržoáznej politickej ekonómie sa snaží demonštrovať prednosti a pokrokovosť kapitalizmu v riešení zložitých a náročných úloh, ktoré súvisia so zrýchľovaním tempa vedecko-technického rozvoja a vyvodzujú závery o životaschopnosti a perspektívnosti kapitalizmu vo sfére ekonomickej, sociálnej a ideologickej. Druhým významným cieľom je preskúmanie reálne fungujúcej socialistickej ekonomiky v súčasných náročných podmienkach a na základe tohto poznania prehodnotiť a určiť taktiku vyspelých kapitalistických krajín v ideologickom boji, a zároveň zvoliť stratégiu v hospodárskom súťažení so socializmom.

1. Buržoázna kritika fungovania socialistickej ekonomiky v podmienkach intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie

V rozsiahlej buržoáznej literatúre, zaoberajúcej sa analýzou socialického hospodárskeho mechanizmu, venuje sa najmä v poslednom desaťročí zvýšená pozornosť otázkam intenzifikácie, ktoré sú úzko späté s uplatňovaním výsledkov vedecko-technického rozvoja v praxi socialistických krajín a ich vplyvom na materiálno-technickú základňu socializmu. Do centra pozornosti sa dostal široký komplex otázok o charaktere vedecko-technického rozvoja a o špecifických podmienkach jeho uplatňovania v socializme.

Poznatky o vedecko-technickom a ekonomickom rozvoji socialistických krajín sa v buržoáznej kritike začali pomerne vyhranene preskupovať. Až do nedávnej minulosti široko diskutovaná téza o problémoch hospodárskeho rastu za socializmu bola vystriedaná, podľa buržoáznych teoretikov, nanajvyš aktuálnou otázkou, či je socialistická ekonomika v súčasnosti schopná generovať technické zmeny, a či je súčasný hospodársky mechanizmus socializmu adekvátny potrebám vedecko-technického rozvoja.

V buržoáznej ekonomickej teórii prevláda chápanie vedecko-technického rozvoja ako vonkajšieho činiteľa, ktorému sa ekonomika musí pružne prispôbiť.¹ Teoreticko-metodologickým východiskom takýchto buržoáznych prístupov je spájanie technického pokroku s optimalizáciou ekonomického rastu a so zvyšovaním efektívnosti hospodárstva v podmienkach „slobodného podnikania“. Takéto prístupy sú zjednodušené, neberú do úvahy širšie sociálno-ekonomické súvislosti, takže na prvý pohľad sa zdá, že tento zložitý proces prebieha hladko, skĺbene a bez zjavných prekážok. Pravda, z takýchto predstáv vyplýva aj apriórne zamietavé stanovisko k schopnosti socialistického hospodárskeho systému produkovať a stimulovať vedecko-technický pokrok. Jednostranne sa idealizuje kapitalizmus, ktorý údajne vytvára optimálne podmienky pre difúziu vedy a techniky. Tieto koncepcie neberú vôbec do úvahy reálnu skutočnosť, že súčasný rozvoj vedy a techniky plodí taký stupeň zospoločenšenia výroby, ktorý si objektívne vyžaduje istý stupeň centralizácie rozhodovania.² Takéto teoreticko-metodologické východiská privádzajú buržoáznych ekonómov k zovšeobecňujúcim záverom, že riešenie procesov vedecko-technického rozvoja nie je možné realizovať v podmienkach socializmu ani na teoretickej úrovni, ani v konkrétnej hospodárskej praxi. Socializmus údajne nemá v samých základoch „zabudovanú“ rozhodujúcu vlastnosť, potrebnú pri aplikácii najnovších výsledkov VTR — pružnosť a schopnosť tvorivo využívať jej výsledky v hospodárskom živote. Názory o neschopnosti socializmu efektívne riešiť mnohostranný komplex procesov veda — výskum — výroba — použitie majú svoju „filozofiu“ v staronovej dogme, či je možné — a ak áno, do akej miery — efektívne riadiť ekonomiku z centrálneho orgánu.³

¹ Buržoázne spoločenské vedy dodnes nevytvorili ucelenú všeobecne uznávanú teóriu vedecko-technického rozvoja ako endogénneho činiteľa. Zatiaľ existujú len na empirii založené názory a predstavy o hybných silách a zdrojoch pokroku vedy a techniky, analyzujú sa úlohy národných a transnacionálnych monopolov v tomto procese, protirečenia, ktoré aplikácia vedy a techniky vyvoláva v sociálno-ekonomickej sfére, ako aj otázky štátnomonopolistického regulovania rozvoja a stimulovania vedecko-technického rozvoja vyspelých kapitalistických krajín.

² Na to dnes ostatne poukazujú aj niektorí buržoázni teoretici, najmä stúpenci neo-inštitucionalizmu. Ide o teórie liberálno-reformistického charakteru, ktoré vcelku realisticky odhaľujú protirečenia súčasného kapitalizmu. Podporujú rozširovanie štátnych zásahov do ekonomiky. Podľa týchto teórií zlyhanie regulatívnej úlohy trhových síl vyvoláva potrebu centrálneho plánovania kapitalistickej ekonomiky. Pozri napr. [9].

Buržoázna politická ekonómia vôbec, ale najmä jej neoklasický smer, ktorý nástupom „konzervatívnej vlny“ koncom 70. rokov sa stal opäť vládnuťou ekonomickou teóriou na Západe, považuje len mechanizmus trhového hospodárstva, v ktorom rozhodujú hospodárske subjekty samostatne a individuálne, za jediný možný základ pre racionálne ekonomické rozhodovanie.⁴ Len neoklasický model všeobecnej rovnováhy s tradičnou koordinačnou funkciou trhových síl môže podľa takejto interpretácie zabezpečiť ekonomickú efektívnosť. Pri kritike centrálne riadenej socialistickej ekonomiky sa vychádza z argumentov, že centralizácia hospodárskych procesov nemôže zabezpečiť hierarchickú subordináciu riadenia hospodárstva, ani vyriešiť problém viacúrovňového plánovania. V diskusiách o „blahodarnom účinku“ autoregulatívneho trhového mechanizmu buržoázni ekonómovia tvrdia, že dobre fungujúca cenová sústava, ktorá odráža objektívne ekonomické vzťahy, nemôže sa konštruovať bez trhu. Takáto argumentácia im potom slúži na dokazovanie existencie rozličných nedokonalostí, informačných bariér a pod., čo vraj musí obmedzovať podnety na zvyšovanie technického a spoločenského pokroku vôbec. Zároveň tým výdatne podporujú súčasnú ideologickú ofenzívu neoklasického smeru buržoáznej politickej ekonómie s anachronickou idealizáciou modelu dokonalej konkurencie.

Buržoázni teoretici podceňujú význam marxistického riešenia aktuálnych problémov politickej ekonómie socializmu. Marxizmus obviňuje z konzervativizmu, jednostrannosti a obmedzenosti [17, s. 15]. Dokonca v poslednom čase najkonzervatívnejšie sily na Západe charakterizujú marxisticko-leninskú ideológiu ako ideológiu s parciálnym pohľadom na celý komplex problémov, ktorá buď úplne ignoruje význam a úlohu vedy a techniky vo vývoji spoločnosti, a preto je automatickou brzdou pri tvorivom uplatňovaní inovačného procesu, alebo ako ideológiu, ktorá robí len čiastkové, veľmi obmedzené ústupky pre uplatňovanie výsledkov vedecko-technického rozvoja v hospodárskej praxi.

Prevažná väčšina súčasných buržoáznych kritikov socializmu stále tr-

³ V buržoáznej ekonomickej analýze sa pojem ekonomická efektívnosť v podstate stotožňuje s neoklasickou interpretáciou ekonomického optima, ktoré je charakterizované ako najlepší variant využitia vzácných zdrojov na „maximalizáciu užitočnosti“. Východiskom takejto interpretácie je téza, že len v podmienkach súkromného vlastníctva a individuálneho rozhodovania sú vytvorené nevyhnutné podmienky na optimálnu realizáciu maximálnej spoločenskej efektívnosti.

⁴ Pravda, ani v podmienkach súčasného štátnomonopolistického regulovania bezbrehé uznávanie trhu ako ideálneho regulátora ekonomiky, ktorý automaticky zabezpečí dosahovanie maxima spoločenskej efektívnosti, neexistuje. Napríklad americký ekonóm B. Seligman [15, s. 28] hovorí, že v predmonopolistickom kapitalizme, keď samopohyb ekonomických vzťahov slúžil ako východisko neoklasickej teórie ponuky a dopytu, bol trh aj teoretickým odrazom reálnych vzťahov kapitalistickej konkurencie. V súčasných podmienkach štátnomonopolistického regulovania, ktorého subjektmi sú už nielen národné, ale i transnacionálne spoločnosti, tento model nadobudol čisto normatívny charakter.

vá na téze o neadekvátnosti uplatňovania priamych administratívnych metód rozhodovania. Ide o známu tézu, ktorú si buržoázna ekonómia vytvorila vlastne sama, aby potom mala proti čomu bojovať. Jej obmedzenosť spočíva v tom, že uplatňovanie priamych metód (čo sa mimochodom nesprávne stotožňuje s administratívnymi metódami)⁵ rozširuje na celú ekonomiku a na všetky relevantné rozhodnutia. Takýto stav v riadení socialistickej ekonomiky nikdy neexistoval, a to aj napriek tomu, že v období začiatkov budovania socializmu — v období socialistickej industrializácie — prevládali priame prikazovacie metódy riadenia. Aj vtedy sa však viaceré ekonomické rozhodnutia realizovali v podstate decentralizovaným spôsobom. Buržoázna politická ekonómia by sa však nemohla tak jednoznačne vyrovnáť s mechanizmom riadenia za socializmu, keby analyzovala jeho vnútornú štruktúru, mieru centralizácie a decentralizácie.

Podľa názoru buržoázných ekonómov „dirigistické“ metódy ekonomického rozhodovania, ktoré jednoznačne povýšili na jediný spôsob riadenia vlastný socialistickej ekonomike, môžu byť „účinným prostriedkom odštartovania procesu industrializácie, keď je potrebná cielavedomá koncentrácia všetkých potenciálnych zdrojov spoločnosti“. Efekty z takéhoto extenzívneho rozvoja sa prejavujú v relatívne krátkom časovom období pri pomerne vysokých ročných prírastkoch tempa rastu národného hospodárstva. V takejto konkrétnej historickej situácii je buržoázna kritika ochotná priznať prednosti centrálne riadenej socialistickej ekonomiky pred trhovým mechanizmom. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že buržoázna kritika tu stojí pred nediskutovateľnou realitou vysokých temp rastu, ktoré dosiahli socialistickej krajiny. Preto je „ochotná“ pripustiť pozitívny vplyv centrálného riadenia, aby v zápätí ostrie kritiky nasmerovala na nezúčiteľnosť centrálného „dirigizmu“ s obdobím prechodu na intenzifikáciu rozvoja socialistickej ekonomiky. Podľa ich názoru spomínané prednosti z obdobia socialistickej industrializácie strácajú adekvátne schopnosti na to, aby zabezpečili plynulý prechod ekonomiky na cestu intenzifikácie. Prechod na intenzívnu cestu, späť s požiadavkami na intenzifikáciu vedecko-technického rozvoja, by si podľa buržoáznej politickej ekonomie vyžadoval omnoho efektívnejší a pružnejší hospodársky mechanizmus.

„Prikazovacia ekonomika“ s vysokým stupňom centralizácie hospodárskeho rozhodovania údajne vyvoláva v podmienkach zrelého socializmu narastanie konfliktov medzi socializmom a novými technicko-ekonomickými a politickými požiadavkami. V mnohých prácach buržoázných teoretikov sa stretávame s „nezištnou“ radou, aby sa socialistickej krajiny už zriekli „stalinského modelu rastu“, ktorý síce v pomerne krátkom historickom období (do polovice 60. rokov) vytvoril mohutnú materiálne-technickú základňu socializmu, ale je neefektívny pri uplatňovaní požiadaviek intenzifikácie vedecko-technického rozvoja. Známy anglický sovietskolog A. Nove hovorí, že „stalinský model rastu“ vyčerpal všetky potenciálne možnosti extenzívneho rastu ekonomiky, dostal sa do „krízy“. Nový „model rastu“ by si vyžadoval zmenu štruktúry ekonomiky (najmä medziodvetvových proporcií), ako aj nový prístup socialistickej krajiny k riešeniu otázok vonkajších ekonomických vzťahov, pretože „socializmus už vyčerpal všetky svoje možnosti ďalšieho vyzrievania na jemu vlastných základoch“ [11, s. 236].

V socialistickej krajine prebieha prakticky od začiatku 70. rokov nepretržitý proces dotvárania hospodárskeho mechanizmu, ktorý má umožniť jeho vyššiu adaptabilitu na nové podmienky všeobecnej intenzifi-

⁵ Pretože metódy priameho riadenia z centrálného orgánu môžu mať vyslovene ekonomickú povahu, ak sa napr. priamo z centra určujú kvalitatívne ukazovatele efektívnosti využívania zdrojov.

kácie rozvoja. Buržoázna politická ekonómia vôbec nepochopila obsah týchto snáh a po svojom interpretuje ich obsah a zameranie. Základným zmyslom zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu v socialistických krajinách je posilňovanie koncepčného centrálného riadenia, a to okrem iného aj tým, že riadiace centrum sa „odbremeni“ od viacerých bežných ekonomických rozhodnutí, ktoré spravidla prenechá iným riadiacim stupňom (VHJ a podnikom). Tie budú rozhodovať podľa intencií zadaných centrálnym orgánom, pri plnom rešpektovaní spoločenských preferencií, ktoré v podmienkach socializmu môže adekvátne sformulovať iba plánovacie a riadiace centrum. Významná časť centrálnych zámerov sa nemá presadzovať prostredníctvom priamych centrálnych rozhodnutí, ale za iniciatívnej spoluúčasti nižších ekonomických subjektov a prostredníctvom ekonomických nástrojov. Nejde pritom o potvrdenie buržoáznych predpovedí o akomsi zániku centrálného riadenia socialistickej ekonomiky v etape intenzifikácie rozvoja, ale o pravý opak — o úsilie posilniť centrálné riadenie. Centrálné riadenie, oslobodené od viacerých bežných rozhodnutí (ktoré si často prisvojovalo samo riadiace centrum, hoci zodpovednosť za rozhodovanie odovzdávala centrálnemu orgánu sčasti aj chozrasčotná sféra), môže sa plne venovať koncepčným riešeniam, vedúcim k nasmerovaniu ekonomického rozvoja na trajektóriu, ktorú si vyžadujú nové podmienky rozvoja.

V súčasnosti napr. vystupuje do popredia otázka významných štruktúrnych zmien v niektorých socialistických krajinách. Bolo by neodpušiteľným zjednodušením domnievať sa, že ich priebeh spolu s vyznačením nosných smerov môže zabezpečiť „na seba ponechaná“ chozrasčotná sféra, aj keď miera jej podielu na tejto premene je významná. Základné rozhodnutia však musia byť doménou plánovacieho centra, ktoré musí rozhodnúť aj o pravidlách, ktoré budú viesť k zabezpečovaniu ním vytýčených zámerov.

V marxistickej literatúre sa týmto aktuálnym otázkam venuje v ostatnom čase zvýšená pozornosť, pričom sa však poukazuje aj na otvorené teoreticky nedoriešené problémy. Rovnako veľká pozornosť sa v diskusiách marxistických ekonómov venuje skutočnosti, že vedecko-technický rozvoj zrýchľuje internacionalizáciu hospodárskeho života, čo si naliehavo vyžaduje riešiť problém zapojenia socialistických ekonomík do mechanizmu svetového hospodárstva. Táto objektívna potreba bude vyžadovať riešenie problémov optimálneho prepájania vnútorných a vonkajších ekonomických vzťahov, ako aj hľadanie nových účinnejších foriem internacionálnej súčinnosti.

Proces zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu vyvoláva zmeny dvojakého charakteru: 1. zmeny, ktoré súvisia s hlbokými kvalitatívnymi posunmi v spoločenskej výrobe a vyžadujú pomerne hlbokú a komplexnú prestavbu všetkých (alebo väčšiny) prvkov hospodárskeho mechanizmu. Potreba takých zmien vzniká periodicky a zvyčajne súvisí so vstupom krajiny do novej etapy rozvoja; 2. zmeny relatívne čiastkovej povahy, ktoré si vyžadujú menej hlbokú prestavbu hospodárskeho mechanizmu,

resp. prestavbu jednotlivých prvkov alebo článkov národného hospodárstva (napríklad prestavbu organizačnej štruktúry riadenia priemyslu alebo foriem veľkoobchodných cien [1, s. 263]). Dynamizmus ekonomického rozvoja, sústavné premeny vedecko-technickej základne rozšírenej reprodukcie, zložitost' hospodárskych procesov si vyžaduje chápať zdokonaľovanie foriem a metód hospodárenia tiež ako nepretržitý dynamický proces. Skúsenosti ukazujú, že riešenie čiastkových otázok bez vyriešenia všeobecných otázok neprináša očakávané ciele [1, s. 264, 265]. Pozitívne výsledky sa môžu dosiahnuť iba na základe komplexného, vzájomne prepojeného riešenia problémov dotýkajúcich sa všetkých článkov plánovitého riadenia ekonomiky.

U buržoázných teoretikov však ide o očividné úsilie dezinterpretovať proces cieľavedomého a dlhodobejšieho formovania socialistickej ekonomiky. Protirečenia hospodárskeho mechanizmu, ktoré sú odrazom protirečení danej etapy vývoja výrobných síl a socialistickej výrobných vzťahov, nie sú prekážkou jeho fungovania. Prekážkou sú protirečenia, ktoré vznikajú vtedy, ak hospodársky mechanizmus zaostáva, neprispôbuje sa zmeneným podmienkam reprodukčného procesu. Tie sú potom schopné zmeniť hospodársky mechanizmus na brzdu ekonomického rozvoja.

Buržoázna propaganda však hodnotí schopnosti centrálne riadenej ekonomiky socialistickej krajín zabezpečiť hospodársky rozvoj v náročných podmienkach intenzifikácie ekonomiky pesimisticky. Napríklad časopis U. S. News and World Report uvádza, že trhový mechanizmus môže zabezpečiť aj v budúcnosti kapitalistickým krajinám dynamický hospodársky rast, zatiaľ čo Sovietsky zväz a ostatné štáty socialistickej spoločnosti budú naďalej zaostávať za Západom, pretože „strnulý a ťažkopádny“ systém nezodpovedá, a ani v budúcnosti nebude zodpovedať požiadavkám súčasnej industriálnej spoločnosti. Spojené štáty sa podľa podobných futurologických predstáv stanú „vedeckým laboratóriom sveta“, zatiaľ čo socialistickej krajiny budú večne zaostávať a „dofahovať“ kapitalizmus [18].

Buržoázna kritika socializmu využíva vo svoj prospech historicky objektívne podmienenú skutočnosť, že socialistickej krajiny zatiaľ nedosahujú takú vysokú úroveň technicko-ekonomického rozvoja (najmä produktivity spoločenskej práce), akú majú najvyspelejšie kapitalistické krajiny. Zovšeobecňujú tézu, že komunizmus je „detskou nemocou industrializmu“, aj keď chtiac-nechtiac priznávajú niektoré reálne úspechy sociálno-ekonomického rozvoja za socializmu.

Vychádzajúc z teoretických konštrukcií, ktoré neberú do úvahy reálne možnosti socializmu a kapitalizmu v historickom zápase o spoločenský pokrok, v buržoáznej literatúre sa stále častejšie začínajú objavovať tézy o prehlbujúcom sa technicko-ekonomickom zaostávaní socialistickej krajín za Západom a najreakčnejší buržoázni ideológovia dokonca hovoria o technickej a technologickej importnej závislosti socialistickej krajín od vyspelých kapitalistických krajín [14, s. 49; 16, s. 431].

Ukazuje sa, že aj oblasť vedecko-technickej spolupráce sa stáva v súčasných podmienkach otvoreného militantného antikomunizmu vhodnou platformou frontálneho útoku proti marxisticko-leninskej ekonomickej teórii a hospodárskej praxi reálneho socializmu. Opatrenia, ktoré vyspelé

kapitalistické krajiny začali uplatňovať voči socialistickým krajinám v oblasti vedecko-technickej spolupráce, majú splniť dva významné strategické ciele:

— Dovoz najnovších vedecko-technických poznatkov zo Západu by údajne pomohol „komunistickým režimom“ prekonať „neriešiteľné“ problémy,⁶ ktoré v socialistických krajinách vyvoláva vedecko-technický rozvoj. V konečnom dôsledku by to znamenalo získanie ekonomickej a politickej prevahy celého socialistického spoločenstva. Preto kapitalistické krajiny pristupujú k obmedzovaniu, resp. k priamej blokáde vývozu techniky a technologických postupov do socialistických krajín.

— V tábore buržoáznych ideológov existuje aj druhá skupina, ktorá presadzuje svoje názory omnoho rafinovanejšie: snažiť sa pomocou vedecko-technickej spolupráce „posilniť ekonomiku Východu“ a dosiahnuť oslabenie ich „ekonomickej závislosti“ od Sovietskeho zväzu. Takto pod rúškom technickej spolupráce a pomocou diverzifikovanej politiky⁷ vniesť rozkol do krajín socialistického spoločenstva, všemožne socializmus zdiskreditovať, a napokon vytvoriť „nádejnú bázu“ pre postupnú reštauráciu politického a hospodárskeho systému kapitalizmu.

Pravda, v socialistických krajinách sa stretávame s doteraz nevyriešenými otázkami, ktoré úzko súvisia so zavádzaním výsledkov vedecko-technického rozvoja do hospodárskeho života. Hospodársky mechanizmus, ktorý sa neustále vyvíja, nie je zatiaľ dostatočne prispôsobený zmeneným a náročným podmienkam, ktoré aplikácia vedy a techniky so sebou prináša. Hľadajú sa preto nové spôsoby jeho zdokonaľovania aj v oblasti jeho vzťahu k vedecko-technickému rozvoju [6]. Hospodársky mechanizmus predovšetkým nereagoval dostatočne pružne na problémy späté s dynamizáciou a intenzifikáciou socialistickej ekonomiky. S nedostatkami sa stretávame aj dnes, najmä v organizácii práce v riadiacej sfére, kde pretrvávajú prvky byrokracie, istá skostnatenosť, nechť brať na seba riziko pri zavádzaní inovácií do hospodárskej praxe. Existujúce nedostatky však nie sú atribútom socializmu, ani centrálného riadenia, pripadajú skôr na účet hospodárskeho mechanizmu, ktorý ešte nestačil absorbovať nové prvky, a tým nedokázal adekvátne reagovať na zmenené podmienky. Reálne dočasné ťažkosti sa však na Západe reprodukujú ako zákonitosť socialistického systému. Buržoázna propaganda ich charakterizuje ako „situáciu rázcestia“, pred ktorou stoja socialistické krajiny, ako protirečenia medzi reálnym socializmom a industrializmom, ktoré sa v hospodárskej praxi a v politickom živote vyostrujú až do akejsi „všeobecnej krízy socializmu“.

⁶ V súvislosti s „neriešiteľnými“ problémami uvádzajú napr. „neschopnosť dosahovať ekonomické optimum“, existenciu „cyklických výkyvov“, „spomalený ekonomický rast“, „politické neprekonateľné bariéry“ pri zavádzaní vedy a techniky do hospodárskej praxe a pod.

⁷ Buržoázna propaganda hlása rôzne formy „ekonomickej vojny“ proti socialistickým krajinám, napr. úverovú blokádu. Cieľom takejto stratégie je upevňovať presvedčenie, že aj takouto formou útoku sa prispieje k ekonomickému krachu socializmu.

Buržoázna koncepcia „krízy“ socializmu nesprávne interpretuje procesy a problémy prechodu od extenzívneho k intenzívnemu typu socialistickej rozšírenej reprodukcie. Hlásá, že socializmus všetky svoje historické potencie vyčerpá v procese industrializácie zaostalej ekonomiky. V súčasnosti, keď socializmus nemôže rátať s extenzívnymi zdrojmi rastu, sa údajne najvypuklejšie prejavuje neschopnosť centrálne plánovanej a riadenej socialistickej ekonomiky zabezpečovať intenzívnu rozšírenú reprodukciu v náročných podmienkach VTR [10, s. 7; 13, s. 134]. To sú najnovšie slová buržoázných koncepcií socialistickej ekonomiky, ktoré úzko súvisia s koncepciou „konfliktu“ medzi socializmom a industrializmom. Je to zároveň aj najnovší variant staronovej dogmy o neefektívnosti socialistického zriadenia.

V buržoáznej literatúre sa pri analyzovaní „všeobecnej krízy socializmu“ dochádza k jednoznačnému záveru, že má globálny charakter, že zachvátila všetky oblasti spoločenského, hospodárskeho a politického života, hoci podľa ich názoru je „krízou“ najviac postihnutá hospodárska sféra. Vychádza sa z predpokladu, že napriek určitým časovým „posunom“ a národným zvláštnostiam vo vývoji, „krízy“ ťažko poznačili socialistické spoločenstvo už jedenásťkrát od 50. rokov a tieto opakujúce sa cyklické výkyvy majú zakaždým spoločné, resp. veľmi podobné črty vo všetkých socialistických krajinách. Vznikajú údajne z dvoch príčin: jednak sú to hospodárske ťažkosti v reálnom socializme, vyplývajúce z prehĺbovania „základného protirečenia socializmu“, ktorým buržoázna propaganda chápe protirečenie medzi politickým systémom a objektívnymi ekonomickými súvislosťami, vyvolávajúce neschopnosť „centralistického modelu socializmu“ efektívne riadiť všetky fázy intenzifikácie reprodukčného procesu. Podľa „odporúčaní“ buržoázných ideológov by sa mala zrušiť „pyramída“ rozhodovacieho procesu od centrálného orgánu až po jednotlivé hospodárske subjekty a plán by sa mal stať len prostriedkom, ktorý by najmä z dlhodobého hľadiska zabezpečoval efektívne fungovanie trhu. Takto by sa odstránila aj druhá významná príčina „krízy“ socializmu, ktorou sú údajne ťažkosti politického charakteru, vyvolané „potláčaním demokracie“, „útlakom osobnej iniciatívy“, „monopolizáciou moci“, „totalitarizmom“, čo napokon vedie k „ekonomickej nestabilite socializmu“. V tejto súvislosti charakterizujú marxisticko-leninskú teóriu ako jednostrannú a obmedzenú ortodoxiu, ktorá nemá ani teoretický aparát, ani konkrétne praktické poznatky na vyriešenie súčasných zložitých hospodársko-politických otázok socialistickej spoločnosti.⁸

Pri rozvíjaní tézy o „všeobecnej kríze socializmu“ sa vykryštalizovali aj niektoré silne protisocialistické koncepcie. Spomenieme reformistickú teóriu „spektra“ ekonomických systémov, koncepciu „porovnávacieho komunizmu“, „pluralizmu modelov so-

⁸ Takéto ostré reakčné protisocialistické názory uvádza [12]. S podobnou „kritikou socializmu“ sa môžeme stretnúť v [17, s. 15].

cializmu“, koncepciu „paralelnej ekonomiky“. Charakteristickou a jednotiacou črtou týchto doslova šlágrov západnej propagandy bez čo len trochu solidnejšej teoretickej základne je všestranné a pohotové zneužívanie chýb a negatívnych javov, ktoré sa vyskytujú v jednotlivých socialistických krajinách a ktoré vyvolávajú isté ťažkosti v hospodárskom živote. Používajú pritom všetok dostupný materiál, napríklad články z bežnej periodickej tlače socialistických krajín, napokon aj závery zjazdov komunistických a robotníckych strán socialistických krajín. Cieľom takejto stratégie je jednak vnieť rozkol do socialistického spoločenstva, jednak negatívne ovplyvňovať verejnú mienku o socializme na Západe.

Buržoázne koncepcie kritiky socializmu, ktoré vo svojom vývoji prešli rôznymi modifikáciami, dospievajú k jednoznačnému záveru, že centrálné riadená ekonomika fungujúca na základe spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov nemôže v súčasnej etape VTR zabezpečiť bezkrízový prechod na podmienky intenzívnej cesty rozvoja. Ak chcú socialistické krajiny odstrániť súčasné hospodárske ťažkosti a „pružne“ riešiť problém intenzifikácie hospodárstva bez prechodného zníženia ekonomického rastu, musia prejsť na úplnú decentralizáciu hospodárstva a liberalizáciu politického života.

2. Zdokonaľovanie socialistického hospodárskeho mechanizmu v podmienkach intenzifikácie a jeho buržoázna interpretácia

Nástup neokonzervativizmu vyvolal závažné zmeny vo všetkých sférach buržoázneho spoločenského vedomia. Zásadná zmena orientácie súčasného imperializmu v boji proti socialistickým krajinám sa výrazne prejavuje v tom, že nastal posun od uvoľňovania napätia až k presadzovaniu stratégie otvorenej konfrontácie.

V buržoáznej ekonomickej teórii dochádza k silnej protisocialistickej orientácii. V tejto súvislosti osobitne dôležitý a aktuálny význam nadobúda potreba úzkej previazanosti kritiky buržoáznych koncepcií na teóriu a prax fungovania socialistickej ekonomiky s pozitívnym marxistickým rozpracúvaním problémov politickej ekonomie socializmu. Dnes, viac ako kedykoľvek v minulosti, sa vyžaduje od marxistických ekonómov, aby si hlboko osvojili a cieľavedome rozvíjali myšlienku V. I. Lenina o tom, že buržoázni kritici si nedoriešené otázky politickej ekonomie socializmu nevymýšľajú, ale parazitujú na niektorých prechodných a čiastkových problémoch.

Predstavitelia najreakčnejších teoretických prúdov stupňujú útoky proti ekonomickej teórii a hospodárskej praxi krajín reálneho socializmu. Z tohto hľadiska sa zameriavajú aj na prehodnocovanie prijatých opatrení na zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu v jednotlivých socialistických krajinách. Typickým prejavom tejto tendencie je renesancia teórie „prikazovacej ekonomiky“, aj keď v skutočnosti ide o oprášovanie starých doktrín z obdobia studenej vojny. Oživenie koncepcie „prikazovacej ekonomiky“, ktorá sa už v 60. rokoch považovala za prekonanú, úzko súvisí s buržoáznymi názormi na rôzne formy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu, ktoré sa v druhej polovici 70. rokov zavádzajú v socialistických krajinách. Na základe dogmy o „neprirodzenosti“ socialistického centrálne riadeného hospodárstva vyvodzujú závery, že prijaté opatrenia na zdokonalenie hospodárskeho mechanizmu sú prejavom

„krízy“ direktívneho plánovania, ktorá prerastá do „všeobecnej krízy socializmu“.

Základným metodologickým nedostatkom buržoáznej interpretácie zdokonaľovania mechanizmu fungovania socialistickej ekonomiky je nesprávne chápanie úlohy a cieľov socialistického plánovania, ale aj nepochopenie celého tohto zložitého a komplikovaného procesu v súčasnej etape prechodu na intenzívny typ socialistickej rozšírenej reprodukcie. Zdokonaľovanie systému riadenia a plánovania socialistickej ekonomiky nie je jednorazová zmena, ale je to trvalý, neustále prebiehajúci zložitý proces, objektívne podmienený rozvojom výrobných síl a riešením protirečení socialistických výrobných vzťahov. Konkrétne formy socialistickej ekonomiky nie sú nemenné, v reži režimu dlhodobého procesu sa neustále zdokonaľujú. Menia sa aj v súlade so zmenami v organizácii hospodárskeho života krajiny na určitom stupni rozvoja národného hospodárstva, pričom sa podriaďujú cieľom hospodárskej politiky [2; 8].

Vychádzajúc z teoreticko-metodologického základu, na ktorom spočíva buržoázna politická ekonómia, kritika socializmu sa orientuje na negáciu objektívne pôsobiacich zákonitostí spoločenského vývoja, a na nemožnosť využívať tieto zákonitosti v hospodárskej praxi. Skresľuje sa úloha priamych foriem rozhodovania, ako aj skutočnosť, že riadenie socialistického hospodárstva je zložitý viacúrovňový systém, ktorý sa neustále dotvára, reagujúc na nové podmienky hospodárskej praxe. Pre buržoáznych kritikov teórie „prikazovacej ekonomiky“ je ťažko pochopiť úlohu a funkciu priamych a nepriamych foriem riadenia a plánovania, pretože ich kritika socializmu vychádza z obhajoby živelne pôsobiacich tovarovo-peňažných vzťahov ako jedinej efektívnej formy ekonomických vzťahov. Cez prizmu tohto pohľadu sa im vidí všetko, čo protirečí tejto živelnosti, ako čosi neprirodené a neprijateľné.

Rozvoj výrobných síl a výrobných vzťahov si vynucuje aj prispôbenie sa hospodárskeho mechanizmu zmeneným podmienkam reprodukčného procesu, a tento komplikovaný proces vyvoláva aj zmeny v konkrétnych formách a metódach spojenia centrálného plánovitého riadenia a chozrasčotných vzťahov, v uplatňovaní princípu zásluhosti, vo formách priameho a nepriameho riadenia, v úlohe tovarovo-peňažných vzťahov a pod. Formovanie vyššieho — intenzívneho typu socialistickej rozšírenej reprodukcie si vyžaduje dlhodobé rozhodovanie o budúcej efektívnosti socialistickej ekonomiky [7, s. 107]. To nie je možné bez tvorivého rozpracovania všetkých tých teoreticky nedoriešených problémov politickej ekonómie socializmu, ktoré sa najmä v posledných rokoch viažu k životne dôležitým otázkam ekonomik socialistickej krajín.

Hospodárska prax ukazuje napríklad nevyhnutnosť spájať centrálnu riadenie ekonomických procesov s rozšírením samostatnosti štruktúrnych článkov národného hospodárstva, jasne vymedziť postavenie jednotlivých typov ekonomických subjektov (centrálne inštitúcií, VJH, podnikov, pracovných kolektívov, jednotlivých pracujúcich), charakterizovať komplex vertikálnych a horizontálnych vzťahov, kde sa všetky štruktúrne články zapájajú do poznávania spoločenských potrieb. Riešenie týchto páličivých úloh si vyžaduje, aby zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu bezpodmienečne prehlbovalo jednotu centrálného plánovania a tovarovo-peňažných vzťahov, v ktorej centrálny plán bude hrať rozhodujúcu úlohu, pretože jeho súčasťou je regulovanie aj vlastného trhového mechanizmu. Ukazuje sa, že meniacim sa podmienkam, potrebám a časovým zmenám v hospodárskom rozvoji musí zodpovedať aj adekvátny stupeň centralizácie riadenia a plánovania, ktorý zabezpečí pružné rozhodovanie, korekciu v pláno-

vacom a riadiacom procese. Najmä v súčasných podmienkach prechodu na intenzívny typ reprodukcie sa nároky na kvalitu a pružnosť hospodárskeho mechanizmu podstatne zvyšujú. (Pozri aj [2; 3].)

Komplikovanosť a komplexnosť cieľavedomého, dlhodobejšieho formovania socialistickej ekonomiky vyvoláva zmeny hospodárskeho mechanizmu, jeho prispôsobovanie sa celej sústave opatrení, ktoré riešia požiadavky kladené nastupujúcou vedecko-technickou revolúciou. Ide o také zdokonalenia hospodárskeho mechanizmu, ktoré budú vytvárať priestor pre kvalitatívne novú etapu hospodárskeho rozvoja socialistickej krajín [5, s. 406—410]. Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu nepovažujeme za jednorazovú zmenu foriem a metód národohospodárskeho plánovania a riadenia, ale za proces, ktorý je objektívne podmienený rozvojom výrobných síl a pružným prispôbovaním sa riešeniu vnútorných protirečení socialistickej výrobných vzťahov, ako aj objektívnej potrebe brať viac do úvahy vonkajšie ekonomické vzťahy.

Buržoázni ekonómovia nie sú schopní prekročiť svoj vlastný tieň, proces cieľavedomého zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu chápu povrchno a mechanicky a hodnotia ho ako tendenciu k neustálemu „experimentovaniu,“ bez ohľadu na objektívne potreby rozvoja socialistickej spoločnosti. Popieranie možnosti ďalšieho vývoja a vyzrievania socialistickej spoločensko-ekonomického systému nevyviera iba z apriórnych predsudkov buržoáznych kritikov socializmu, ale je aj nevyhnutným dôsledkom základných teoreticko-metodologických východísk buržoáznej politickej ekonómie, predovšetkým nepochopenia dialektiky vzájomného pôsobenia výrobných síl a výrobných vzťahov, ako aj vzťahu subjektívneho v hospodárskom vývoji. Táto skutočnosť úzko súvisí so súčasnou krízou celej buržoáznej politickej ekonómie, ktorá je napokon odrazom výrazného prehĺbenia všeobecnej krízy kapitalizmu v tomto období [4].

Pravda, marxistická politická ekonómia nepopiera existenciu problémov, najmä v súčasných zložitých a oveľa náročnejších podmienkach na národnej i medzinárodnej úrovni. Napríklad nemožno počítat s podstatnejšími prírastkami pracovných síl, surovín a prírodných zdrojov, je nevyhnutné pružne sa prispôbiť meniacim sa požiadavkám a nárokom na vývoz a dovoz a pod. Aj „ekonomická vojna“ si vyžaduje uskutočniť základnú spoločenskú strategickú úlohu, ktorou je prechod ku kvalitatívne vyššiemu typu ekonomického rastu. Uplatňovanie intenzifikačných faktorov rastu si vyžiada racionálnejšie a efektívnejšie využívanie výrobných zdrojov, surovín a zvyšovanie kvalitatívnych ukazovateľov výroby. Na všetky tieto aktuálne problémy socialistickej ekonomiky poukázalo 8. zasadanie ÚV KSC v júni 1983 [6, s. 14—15]. Kriticky boli zhodnotené pretrvávajúce nedostatky v riadení a plánovaní vedecko-technického rozvoja, v organizácii práce, kde sa v minimálnom rozsahu uplatňujú intenzifikačné prístupy. Jedine dôslednou realizáciou prijatých opatrení možno dosiahnuť pozitívne riešenie uvedených problémov.

Treba zdôrazniť, že boj s ideovými, politickými a ekonomickými koncepciami súčasného antisocializmu si vyžaduje pozitívne riešiť aktuálne a páľčivé problémy politickej ekonómie socializmu, ktoré vznikajú pri formovaní ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti. Čím lepšie sa nám podarí z marxistických teoretických pozícií vyriešiť otvorené problémy, čím systematickejšie budeme vyplňať biele miesta na mape politickej ekonómie socializmu, tým presvedčivejšie budú naše argumenty proti buržoáznym falzifikáciám socializmu. Nedôsledné a pomalé riešenie teoretických problémov, najmä v dnešných podmienkach zostreného ideologického boja, môže spôsobiť ťažkosti nie prechodného, ale dlho-

dobého charakteru. Práve preto je potrebné kriticky reagovať na buržoázne koncepcie socializmu, odhaľovať ich stratégiu neustáleho podkopávania socialistického zriadenia.

Aj keď súčasné buržoázne koncepcie socialistickej ekonomiky do istej miery prinášajú niektoré nové argumenty a „odhalenia“ a inovujú svoj kategoriálny aparát, v podstate neprekračujú rámec tradičných prístupov. Buržoázna kritika socializmu zatiaľ neprináša nové „objavy“, a to, s čím sa dnes stretávame v západnej literatúre, je spravidla len návrat k dávno prekonaným formám a metódam militantného antikomunizmu. Pretože buržoázni teoretici neustále zdokonaľujú mechanizmus ideologického boja proti krajinám reálneho socializmu, je príznačné, že aj v budúcnosti budú na Západe veľmi pohotovo reagovať na nedostatky, ktoré sa vyskytnú v teórii a v praxi socialistických krajín. O to vážnejšie a hlbšie treba chápať veľké úlohy marxistických ekonomických vied.

Literatúra

- [1] ABALKIN, L. I.: Dialektika socialističeskoj ekonomii. Moskva, Mysľ 1981.
- [2] OKÁLI, I. — MÁRKUŠ, J. — SOKIRA, J. — VOJTKO, J. — BUČEK, M. — ŠIKULA, M.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie (Politickoeconomický náčrt koncepcie). Ekon. Čas., 31, 1983, č. 4 a 5.
- [3] K ďalšiemu rozvíjení soustavy plánovitého řízení. I. II. díel. Praha, EÚ ČSAV 1982.
- [4] Kríza súčasnej buržoáznej politickej ekonómie. Bratislava, Pravda 1981.
- [5] OKÁLI, I.: Faktory a výsledky hospodárskeho rozvoja krajín RVHP. Príspevok k teórii socialistickej rozšírenej reprodukcie. Bratislava, Pravda 1981.
- [6] 8. zasadanie ÚV KSČ v dňoch 15. a 16. júna 1983. O urýchlennom uplatňovaní výsledkov vedy a techniky v praxi.
- [7] XVI. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [8] MÁRKUŠ, J.: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: doktoré otvorené otázky. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5.
- [9] GALBRAITH, J. K.: Nastuplenije konservatorov. Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija, 1982, č. 5.
- [10] KNIRSCH, J.: Die sowjetische Wirtschaft in der Krise? Welt, 1982, č. 57.
- [11] NOVE, A.: The Soviet Economy. Londýn, G. Allen and Unwin 1969.
- [12] OSERS, J.: Die osteuropäischen Krisenerscheinungen und ihr sozioökonomischen Hintergrund. Osteuropa-Wirtschaft, dec. 1982, č. 4.
- [13] Osteuropa, 1982, č. 2.
- [14] Problems of Communism. March-April 1979.
- [15] SELIGMAN, B.: Economics — Political Economy. In: Marxism, Communism and Western Society. A Comparative Encyclopedia. Zv. 3. New York, C. D. Kerning. Herder and Herder 1972.
- [16] Soviet Studies, 1973, č. 3.
- [17] The Economist, 19. marca 1983.
- [18] What the Next 50 Years Will Bring. In: U. S. News and World Report. 9. mája 1983.

Z novej ekonomickej literatúry

TOMAN, Jiří: **Jak zlepšit organizaci a techniku duševní práce.** Praha, Svoboda 1984. 276 s.

Už druhé vydanie knihy *Jak zlepšit organizaci a techniku duševní práce* svedčí o vysokej aktuálnosti takej dôležitej problematiky, ako je oblasť duševnej činnosti človeka. Autor, ktorého celoživotným záujmom bolo hľadanie, vymýšľanie a overovanie metód, „ktorým sa v škole neučíme“, usiluje sa v tejto publikácii predostrieť základné postupy a návody na organizovanie a techniku duševnej práce.

Hlavným cieľom recenzovanej knihy je vyburcovať čitateľov, aby sa zamysleli nad svojim životom a aby od pasívneho prijímania života prešli k jeho aktívnemu riadeniu a utváraniu.

Obsah knihy je prehľadne rozvrhnutý do štrnástich kapitol. Jednotlivé kapitoly nadväzujú na seba v premyslenej štruktúre — od hlavných zásad a metód organizácie práce, cez osvojovanie poznatkov a myslenie, až k styku s okolitým svetom.

Prvá kapitola pod názvom *Čo chcem v živote vykonať a čo chcem dosiahnuť* udáva v podstate tón celej knihy, pretože sa v nej nastoľujú dôležité otázky, s ktorými je skôr či neskôr konfrontovaný každý z nás. Časti kapitoly, ako napr. *Inventúra vlastných schopností a znalostí, Vedieť čo chcem dokázať, Poznaj seba samého, Základný predpoklad úspechu — hospodárenie s časom*, priam provokujú čitateľa, aby

sa opravdivo zamyslel nad svojou životnou orientáciou.

V ďalších kapitolách sa autor sústreďuje na výber základných metód organizácie práce, osvojovania si poznatkov, metód čítania, racionálneho štúdia, učenia sa cudzím jazykom, sledovania, spracúvania a triedenia poznatkov, osobnej dokumentácie, seba-výchovy k riadeniu, metodiky myslenia a rozhodovania, techniky ústneho a písomného prejavu. Opisujú sa racionálne a osvedčené metódy, jednoduché i zložitejšie návody.

Záverečná, štrnástá kapitola je akousi výslednicou autorovho výkladu o organizácii a technike duševnej práce. Praktickými radami sa autor usiluje pomôcť čitateľovi pri uskutočňovaní jeho predsavzatí, ako je napr. cvičenie silnej vôle a vytrvalosti, účinnosť návykov, plánu a kontroly. Nezabúda ani na telesnú a duševnú hygienu.

Knihy je písaná vedecko-populárizačným štýlom, aby bola prístupná čo najširšiemu okruhu záujemcov. Záleží už len od čitateľa, čo si pre svoje potreby vyberie. Túto úlohu mu uľahčujú *Závery na aplikáciu*, ktoré sú uvedené na konci každej kapitoly.

Treba však rozlišovať medzi prostým prečítaním knihy a úsilím aplikovať jednotlivé praktické návrhy. Autor a-

peluje na každého, kto chce fundovanejšie pristupovať k náročným úlohám súčasného života. Kniha vyznieva op-

timisticky a je výzvou do boja pre každého, kto chce v živote dosiahnuť splnenie vyšších cieľov.

Klára Rosivalová

VOLKONSKIJ, Viktor Aleksandrovič: Problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Pravda 1984. 224 s.

S prácou V. A. Volkonského, vedúceho vedeckého pracovníka Ústredného ekonomicko-matematického ústavu Akadémie vied ZSSR, *Problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu* sa mnohí slovenskí ekonómovia zoznámili už v origináli, ktorý vydalo moskovské vydavateľstvo Nauka v roku 1981. K rozšíreniu podnetných myšlienok v nej obsiahnutých určite prispieja aj recenzovaný slovenský preklad M. Šeďa.

Volkonského kniha má — napriek tomu, že jej autor patrí medzi popredných sovietskych odborníkov v oblasti ekonomicko-matematických metód — politickoekonomický charakter. Autor v nej teoreticky analyzuje niektoré problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu, podáva návrhy na riešenie čiastkových otázok, polemizuje s názormi daktorých iných sovietskych ekonómov a všima si výsledky niektorých čiastkových úprav hospodárskeho mechanizmu v členských krajinách RVHP. Pritom široko využíva výsledky teórie optimálneho plánovania a fungovania socialistickej ekonomiky.

Skúmanie hospodárskeho mechanizmu autor odvíja od problému zladovania ekonomických záujmov. Dospieva k záveru, že „najdôležitejšou podmienkou zladenia ekonomických záujmov je nepochybne zdokonaľovanie systému zostavovania a plnenia národohospodárskeho plánu“ (s. 27). V súvislosti s vybilancovanosťou plánov, s odvolaním sa na ekonomicko-matematické

modely a skúsenosti z riadenia národného hospodárstva konštatuje, že „požiadavka vybilancovanosti sa nedá splniť bez aktívneho využívania cenovej a finančnej sústavy ako najdôležitejších nástrojov bilancovania“ (s. 28). Práve otázkam zdokonaľovania cien a finančného riadenia autor venuje v recenzovanej publikácii hlavnú pozornosť.

Pri skúmaní problematiky tvorby cien má V. A. Volkonskij neustále na zreteli vzájomný vzťah plánu a cien. Upozorňuje, že „ceny musia byť cenami plánovej vybilancovanosti“ (s. 51). Konštatuje, že „princíp cien plánovej vybilancovanosti je iba spôsobom realizácie princípu spoločensky nevyhnutných nákladov v skupine navzájom zastupiteľných výrobkov, presnejšie, je spôsobom kontroly správneho vyjadrenia vzájomného pomeru užitkových vlastností v cenách navzájom zastupiteľných výrobkov“ (s. 53).

Pri rozbere kritérií hospodárskej činnosti a rozdeľovania čistej produkcie autor na úvod uvádza, že „aby sa vyriešil problém zladenia ekonomických záujmov, základom hmotného i morálneho stimulovania musí byť nie ukazovateľ, ktorý celkovo charakterizuje činnosť podniku, ale kvantitatívne meradlo prínosu výrobnjej jednotky, konečného národohospodárskeho efektu jej práce“ (s. 122–123). Túto požiadavku spĺňajú ukazovatele čistej produkcie a hrubého dôchodku, z ktorých však treba vylúčiť vplyv využívania materiálnych zdrojov. Autor venuje

pozornosť aj otázkam zavedenia odvodov z pracovných zdrojov. V súvislosti so zásadami rozdeľovania zisku poukazuje na to, že úlohou normatívno-ekonomických nástrojov plánovania je aj „zabezpečovanie spoľahlivých a porovnateľných informácií o národohospodárskej efektívnosti rozličných rozhodnutí a opatrení schvaľovaných v rôznych oblastiach hospodárskej činnosti, o výsledkoch práce všetkých hospodárskych komplexov a jednotiek. Na úspešné riešenie tejto úlohy musia byť základné normatívy jednotné pre všetky odvetvia národného hospodárstva“ (s. 201). Autor sa za-

oberá aj možnosťou neschopnosti niektorých podnikov a odvetví splniť pri takýchto normatívoch záväzky voči štátu a dospieva k záveru, že „je nepochybne výhodnejšie stanoviť systém dotácií a zachovať jednotné normatívy príspevkov a odvodov v porovnaní s diferenciaciou samých normatívov“ (s. 202).

Záverom možno vyjadriť nádej, že recenzovaná publikácia prispeje nielen k ďalšiemu skúmaniu problémov hospodárskeho mechanizmu, ale aj k zameraniu slovenského výskumu v oblasti aplikácie ekonomicko-matematických metód naznačeným smerom.

Milan Horniaček

KOROPECKÝ, Ostap: **Štát a osobnosť v období rozvinutej socialistickej spoločnosti**. Praha, Svoboda 1984. 176 s.

Charakteristickou črtou tejto práce je analýza vzájomných vzťahov štátu a osobnosti v etape formovania rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Autor rozčlení prácu na dve časti: všeobecná charakteristika vzťahov medzi štátom a osobnosťou za socializmu; rozvoj práv, slobôd a povinností občanov socialistického štátu.

Východisko pri všeobecnej charakteristike vzťahov štátu a osobnosti tvorí marxisticko-leninská veda o štáte a práve. Snahou autora je ozrejmienie štruktúry vzťahov medzi štátom a osobnosťou z viacerých aspektov. Jeden aspekt vyjadruje vzájomné zblížovanie štátu a osobnosti, čo sa odráža v oblasti politiky a v praktickom živote, a predstavuje všetko to nové, čo prináša socialistická spoločnosť do systému demokracie. Za veľký prínos k socialistickej demokracii autor pokladá novú Ústavu ZSSR z roku 1977. Hovorí sa v nej, že rozvinutá socialistická spoločnosť je spoločnosťou skutočnej demokracie, ktorej politický systém

zabezpečuje účinné riadenie všetkých spoločenských záležitostí, aktívnejšiu účasť pracujúcich na živote štátu a spojenie reálnych práv a slobôd občanov s ich povinnosťami a zodpovednosťou voči štátu.

Druhý aspekt predstavuje vzťah štátu a osobnosti v rámci mocenských vzťahov, keď štát vždy riadi a kladie požiadavky na správanie a konanie človeka a na jeho činnosť v spoločenských organizáciách. Autor hodnotí tento vzťah ako vzájomne prospešnú činnosť, ktorou oba subjekty dosahujú vzostup vo vlastnom rozvoji.

Vzťahy medzi štátom a osobnosťou autor chápe historicky ako odraz triednej podstaty a povahy štátu. Kritizuje antikomunistické názory na vzťahy medzi štátom a osobnosťou v socialistickej spoločnosti. Svoju kritiku adresuje rôznym buržoáznym teoretickým smerom a školám, ktoré nedoceňujú význam socialistickej demokracie.

V druhej časti tejto publikácie O. Koropečký rieši otázky práv a slobôd

občanov socialistického štátu a ukazuje prístup buržoáznej spoločnosti k právam a slobode pracujúcich.

Autor sleduje štruktúru a klasifikáciu systému práv a slobôd občanov v socialistickej literatúre, ktorá vychádza zo súhrnu spoločenských vzťahov v oblasti politickej, ekonomickej, sociálnej, kultúrnej, v oblasti medzinárodných vzťahov a zo vzťahov medzi ob-

čanom a štátom regulovaných právnymi normami.

Cieľom tejto publikácie bolo zdôrazniť aktuálnosť zásadných zmien vo vzťahoch medzi štátom a osobnosťou v socialistickej spoločnosti, pričom autor použil skúsenosti z ústavného rozvoja ZSSR, ČSSR a iných socialistických krajín.

Kvetoslava Pavlovská

DÉCAILLOT, Maurice — COMBEAUD, Jean-Louis: **Krizis kapitalizma segodňa i zavtra.** Moskva, Progress 1983. 239 s.

Recenzovaná práca bezpochyby patrí medzi najvydarenejšie marxistické diela, venujúce sa analýze všeobecnej krízy kapitalizmu, ktoré vyšli na Západe v ostatných desaťročiach. Súčasnú etapu všeobecnej krízy kapitalizmu skúmajú autori na špecifickom príklade Francúzska, na základe dvoch hlavných premís. Po prvé, ako dôkaz nepretržitého oslabovania pozícií kapitalizmu, a po druhé, ako nové podmienky a prostriedky, ktoré umožňujú pracujúcim krok za krokom vybojovať v boji proti imperializmu konkrétne víťazstvá (s. 34).

Medzi prednosťami recenzovanej práce v prvom rade patrí vynikajúci úvod G. P. Černikova k ruskému prekladu diela, v ktorom autor načrtáva zložité perspektívy budúceho vývoja francúzskej ekonomiky.

Pozitívnym prínosom je aj analýza buržoáznej propagandy, ktorá vedome falzifikuje podstatu krízy. Autori konfrontujú protikladný vývoj socialistických a kapitalistických štátov, pričom vyzdvihujú úspechy socialistických krajín, zvyšovanie podielu na svetovej priemyselnej výrobe a pod. Na mnohých konkrétnych príkladoch poukazujú na absolútne i relatívne zhoršovanie postavenia pracujúcich, na rast biedy, chudoby, čo je dôsledkom kapitalistického vývoja.

Jednou zo základných črt krízy francúzskej spoločnosti je úsilie kapitálu nepretržite zvyšovať zisky v tých odvetviach, ktoré sú z hľadiska zhodnocovania zisku najperspektívnejšie. Na druhej strane sa nechávajú bokom neziskové odvetvia, a to mnohokrát práve tie, ktoré sú pre potreby obyvateľstva, ako aj celej spoločnosti veľmi dôležité. To má samozrejme mnohé negatívne následky, ako je rast nezamestnanosti, zatváranie podnikov, nerovnomerný vývoj v jednotlivých oblastiach krajiny i ekonomiky, nevybilancovanosť importu a exportu a pod.

V podmienkach krízy sa francúzsky monopolný kapitál usiluje ešte výraznejšie využívať pomoc buržoázneho štátu. Rozširujúca sa finančná činnosť buržoázneho štátu má však za následok rast deficitnosti štátneho rozpočtu a štátneho dlhu Francúzska (s. 152–153). Efektívnosť štátnej finančnej politiky obmedzuje aj monopolistická konkurencia (s. 149).

Vo svojej práci sa autori venujú aj problematike zahraničnej expanzie francúzskych monopolov. Poukazujú na to, že už v prvých fázach formovania francúzskeho imperializmu bol preň charakteristický kozmopolitizmus (s. 52–53). V súčasnosti dve tretiny francúzskych zahraničných investícií pripadá na priemyselne vyspelé kapi-

talistické štáty, predovšetkým na USA (s. 166). Na druhej strane sú to však americké spoločnosti, ktoré intenzívne prenikajú do najdôležitejších sfér francúzskej ekonomiky a podriaďujú si ich vlastným záujmom. V práci sa skúmajú aj mnohé zmeny a negatívne následky, ktoré spôsobuje činnosť monopolov v rozvojových krajinách.

V záverečných častiach autori skúmajú demokratickú alternatívu prekonania krízy. Jej podstata spočíva v ochrane záujmov robotníckej triedy a širokých nemonopolistických vrstiev francúzskej spoločnosti, v realizácii zásadných sociálno-ekonomických premien. Z medzinárodného hľadiska ide o mierovú politiku, o svetovú bezpečnosť, ako aj o rozvoj vzájomne výhod-

nej spolupráce štátov s rozdielnym spoločenským zriadením. Budúcnosť francúzskej spoločnosti je jednoznačná. V podmienkach panstva kapitálu Francúzsko nemá perspektívy, a preto sa musí dôsledne orientovať na spoločný boj pracujúcich za socializmus.

Publikácia je spracovaná so znalosťou odbornej i politickej problematiky. Je vhodne doplnená mnohými faktografickými materiálmi, čo zvyšuje jej príťažlivosť. Možno konštatovať, že sa nám dostáva do rúk užitočná práca, po ktorej by mali siahnúť nielen pracovníci v ekonomickom výskume, ale aj v hospodárskej praxi a v neposlednom rade i študenti vysokých škôl či vedeckí aspiranti.

Jana Černá

Za Pavlom Rapošom

Československú ekonomickú vedu postihla ťažká strata. Jej rady náhle opustil vo veku 58 rokov vynikajúci marxistický vedec a pedagóg, principiálny a obetavý komunista, skromný a ušľachtilý človek, člen korešpondent SAV prof. Ing. Pavel Rapoš, DrSc., dlhoročný vedúci Katedry politickej ekonómie Vysokej školy ekonomickej v Bratislave.

Profesor Rapoš sa narodil 22. februára 1927 v pokrokovej učiteľskej rodine v Modre. Po otcovej smrti roku 1937 sa rodina presťahovala do Bratislavy, kde súdruh Rapoš začal študovať na Obchodnej akadémii. So štúrovskou Modrou, kde mal veľa dobrých priateľov, však ostal úzko spätý až do konca života. Miloval kraj i ľudí pod úrodnými svahmi Malých Karpát, vždy sa sem rád vracal a zdalo sa, akoby práve odtiaľ čerpal svoj životný optimizmus, ktorý prenášal na svojich spolupracovníkov.

Stredoškolské štúdiá ukončil roku 1946 maturitou na Obchodnej akadémii v Bratislave. V rokoch 1946—1950 študoval na Slovenskej vysokej škole obchodnej, pričom zároveň pracoval v Ústrednom sekretariáte Zväzu slovenskej mládeže ako tajomník Ústredia stredoškolských študentov. Ešte počas vysokoškolských štúdií pôsobil aj na Povereníctve priemyslu a obchodu. Po úspešnom ukončení vysokoškolských štúdií roku 1950 pracoval krátky čas na Katedre spoločenských vied Vysokej školy hospodárskych vied v Bratislave.

Významná kapitola v jeho živote začala roku 1951, keď ako jeden z prvých československých aspirantov odišiel študovať na Moskovský štátny ekonomický inštitút. Je celkom prirodzené, že súdruh Rapoš, ktorý sa vždy aktívne zúčastňoval na riešení aktuálnych úloh socialistickej výstavby v ČSSR, zvolil si za tému svojej kandidátskej práce práve otázky socialistickej industrializácie Slovenska, ktorá sa v tých časoch začínala úspešne realizovať. Ašpirantúra v ZSSR upevnila jeho internacionálne cítenie a posilnila v ňom presvedčenie, že hodnoty, ku ktorým sa prihlásil vstupom do komunistickej strany, sú skutočne trvalé a treba za ne bojovať. V Sovietskom zväze získal veľa priateľov. Často sa vďakovo spomínal najmä na svojho školiteľa, vynikajúceho sovietskeho vedca, profesora L. A. Mendeļsona, ktorý hlboko ovplyvnil dlhodobé zameranie jeho vedeckovýskumnej práce.

Roku 1955 súdruh Rapoš úspešne ukončil ašpirantúru v ZSSR a ako prvý slovenský ekonóm získal vedeckú hodnosť kandidáta ekonomických vied. V tom istom roku bol menovaný docentom a vedúcim Katedry politickej ekonómie na Vysokej škole ekonomickej, ktorej ostal verný až do konca svojho života. Počas svojho dlhého a plodného pôsobenia na VŠE úspešne vykonával

mnohé dôležité vedúce funkcie, pričom významne prispel k formovaniu socialistického charakteru školy a k výchove viacerých generácií marxistických ekonómov. V rokoch 1956—1958 bol dekanom Fakulty všeobecne ekonomickej a v rokoch 1961—1964 rektorom Vysokej školy ekonomickej. Roku 1968 bol menovaný za vysokoškolského profesora. Roku 1977 získal vedeckú hodnosť doktora ekonomických vied a ako popredného predstaviteľa československej ekonomickej vedy ho roku 1980 zvolili za člena korešpondenta SAV. Umrrel 15. apríla 1985 v Prahe, pochovaný je v Bratislave.

Patril k málopočetnej zakladateľskej generácii marxistických ekonómov, ktorá v neľahkých podmienkach po Víťaznom februári celú svoju mladistvú energiu a talent venovala boju za víťazstvo ideí marxizmu-leninizmu v Československu. V prvých radoch tohto boja obetavo stál súdruh Pavel Rapoš, ktorý, v sebe už od mladosti stelesňoval najlepšie vlastnosti komunistického pedagoga, vedca a človeka. Bol príslušníkom revolučnej komunistickej generácie, ktorá sa ešte nemohla opierať o hotové vzory, o hotové marxistické diela a učebnice. Musela sama objavovať, chodiť po neprebádaných cestách, učiac druhých sa sama ešte musela učiť, získavať skúsenosti a riskovať omyly. Ak sa títo priekopníci vyrovnali so svojou historickou úlohou čestne, ak významne prispeli k víťazstvu socialistických ideí v ČSSR, má na tom veľkú zásluhu práve Pavel Rapoš.

K jeho povahovým črtám patrila nesmierna zodpovednosť, pracovitosť a obetavosť. Nepodceňoval žiadnu zverenú úlohu, či už „veľkú“, alebo „malú“. Vynikol v mnohých oblastiach — ako vedec, politik, funkcionár, propagandista; jeho najväčšou láskou však bola a ostala pedagogická činnosť na vysokej škole, ktorú nechápal ako zamestnanie, ale predovšetkým ako poslanie. Profesor Rapoš vychádzal z toho, že vysokoškolský učiteľ má pôsobiť nielen prísne vedeckými argumentmi na rozum poslucháčov. Za nemenej dôležité pokladal pôsobenie na srdce poslucháčov, a preto podrobne rozpracoval nielen obsahovú, ale aj formálnu (metodickú) stránku výuky politickej ekonómie. Svoje bohaté skúsenosti vložil do priekopníckeho diela *Metodika výuky politickej ekonómie* [1973], ktoré je v našej ekonomickej literatúre celkom ojedinelé a stále si zasluhuje pozornosť nielen učiteľov politickej ekonómie, ale aj učiteľov ostatných ekonomických predmetov.

V jeho živote a práci boli aj ťažké obdobia, a nie vždy sa jeho snaženie stretlo s porozumením a podporou. Prekážky prekonával pokojne, tvrdou a húževnatou prácou. Do pamäti tých, čo ho poznali, zapísal sa ako čestný človek, hlboko nenávidiaci intrigy, dvojtvárnosť, chytračenie a plané tárajstvo, ako človek, čo za svojím slovom vždy stál.

Dnes, keď vo všetkých vedách vrátane spoločenských čoraz viac silnie a prehľbuje sa úzka špecializácia, môže len udivovať, akým širokým okruhom závažných ekonomických problémov sa profesor Rapoš vo svojej vedeckovýskumnej práci zaoberal. Okrem svojej vlastnej, užšej špecializácie — politickej ekonómie kapitalizmu, kde nesporne predstavoval vysoko uznávanú autoritu nielen v ČSSR, ale aj v zahraničí, zanechal viaceré významné diela zasahujúce do rozličných oblastí ekonomickej vedy — do metodológie politickej ekonómie, ktorou sa intenzívne zaoberal najmä v posledných rokoch, do dejín národného hospodárstva a ekonomického myslenia, a nie na poslednom mieste do politickej ekonómie socializmu. Svoju vedeckú prácu, bez ktorej si nevedel predstaviť neustále zdokonaľovanie pedagogického majstrov-

stva a ktorou hlboko ovplynil formovanie marxistického ekonomického myslenia v ČSSR, rozvíjal vždy v nerozlučnom spojení marxistickej ekonómie s praktickými potrebami budovania našej socialistickej spoločnosti. Vo vedeckých diskusiách — či už v rozmanitých publikáciách, alebo na konferenciách a sympóziách — vystupoval vždy uvážlivo, taktne, pritom však v jasných marxistických pozíciách a jeho slovo, opierajúce sa nie o mocenskú pozíciu, ale o silu a logiku vedeckého argumentu, malo vždy svoju „váhu“. Svoje principiálne stanovisko k rozličným aktuálnym politickým, ideologickým a ekonomickým otázkam formuloval často aj na stránkach Pravdy, Predvoja, Nového slova, Novej mysle a Ekonomického časopisu [zmiešava sa v tom — ako v živote často — horká trpkosť s radostným zadostučinením, že P. Rapoš sa po určitom odmlčaní na stránkach nášho časopisu v druhej polovici 70. a v 80. rokoch „rozpísal“ práve v ročníku, ktorý bol zároveň rokom jeho smrti: v prvých piatich číslach ročníka 1985 publikoval v Ekonomickom časopise tri vedecké state]. Komunistická strana Československa v ňom stráca nielen výraznú tvorivú vedeckú osobnosť, ale aj nesmierne talentovaného publicistu a propagandistu. Zaslúženým uznaním tejto činnosti súdruha Rapoša bolo Čestné uznanie za dlhoročnú príkladnú propagandistickú činnosť, ktoré mu roku 1984 udelil Ústredný výbor KSČ.

Celoživotné dielo profesora Rapoša je nesmierne rozsiahle a právom získalo viaceré uznania, odmeny a iné pocty. Do povedomia našej ekonomike verejnosti vstúpil predovšetkým svojou prvou monografiou *Priemysel Slovenska za kapitalizmu* (1957). Toto dielo, ktoré vzniklo rozpracovaním niektorých častí jeho kandidátskej dizertácie, bolo vlastne prvou ekonomickou prácou, v ktorej sa z marxistických pozícií skúmal ekonomický vývoj Slovenska za kapitalizmu, t. j. za Rakúsko-Uhorska, v predmníchovskej republike a za tzv. slovenského štátu.

Vznik prvej povojnovej svetovej hospodárskej krízy z nadvýroby v rokoch 1957—1958 obrátil jeho vedeckú pozornosť iným smerom. Pohotovo reagoval na zmeny vo vývoji kapitalistického svetového hospodárstva a v pomerne krátkom čase vznikala prvá československá marxistická práca, v ktorej sa systematicky analyzovala teória i dejiny hospodárskych kríz, vrátane obdobia po druhej svetovej vojne. V čase, keď sa v kapitalistických krajinách znova začínali rozširovať buržoázne apologické teórie bezkrízového vývoja kapitalizmu, práca P. Rapoša *Hospodárske krízy a ich príznaky* (1959) presvedčivo dokázala, že napriek všetkým inštitucionálnym a štruktúrnym zmenám sa aj povojnový kapitalizmus vyvíja cyklicky, a názorne demonštrovala, že jedinou skutočne vedeckou teóriou hospodárskych kríz a ekonomických cyklov je marxistická teória kríz.

Profesor Rapoš intenzívne vedecky pracoval aj v 60. rokoch, keď publikoval početné vedecké články, štúdie, študijné pomôcky a zúčastnil sa autorsky na niektorých kolektívnych knižných publikáciách. Postupne v ňom dozrievalo presvedčenie, že treba napísať fundamentálnu prácu, ktorá by komplexnejšie zhodnotila a zovšeobecnila hlboké zmeny v ekonomike vyspelých kapitalistických krajín — formovanie rozvinutého štátmonopolistického kapitalizmu, jeho vzťah k vývoju vedecko-technickej revolúcie, k ekonomickým cyklom, hospodárskemu mechanizmu a objasnila by odraz týchto procesov v hospodárskej politike buržoázneho štátu. Písaniu tohto svojho životného diela venoval všetok svoj voľný čas a vynakladal pritom všetku svoju nesmiernu

pracovnú energiu. Výsledkom jeho úsilia bola napokon práca *Štátnomonopolistický kapitalizmus: podstata, príčiny, hospodárska politika* (1976), ktorá bola významným československým prínosom do marxistickej analýzy zákonitostí vzniku, podstaty a foriem štátnomonopolistického kapitalizmu. Hlavná prednosť tohto diela, ktoré prekonávalo rozličné jednostranné, zúžené prístupy k štátnomonopolistickému kapitalizmu, bola komplexnosť jeho pohľadu, ktorá umožňovala vidieť rozličné čiastkové procesy v ich vzájomných súvislostiach. Treba vysoko vyzdvihnúť, že tak ako v iných oblastiach politickej ekonómie aj pri analýze štátnomonopolistického kapitalizmu profesor Rapoš významne rozpracoval rozličné metodologické otázky. Možno vôbec konštatovať, že pozornosť, akú doslova v každej svojej práci venoval metodológii marxistickej politickej ekonómie, ktorú vedel rozvíjať veľmi pútavo a originálne, je neobyčajne pozitívnou črtou jeho prístupu a môže slúžiť ako príklad pre mladú generáciu.

Akýmisi zavŕšením (žiaľ, predčasným) prác P. Rapoša z oblasti politickej ekonómie kapitalizmu je jeho dielo *Krízy a súčasný kapitalizmus* (1981), ktoré vzbudilo mimoriadny medzinárodný ohlas a bolo preložené do viacerých cudzích jazykov (nemčiny, angličtiny, francúzštiny, taliančiny, španielčiny, portugalsčiny a v súčasnosti vychádza ruský preklad). Tajomstvo nevídaného úspechu tohto diela spočíva nielen v jeho aktuálnosti (práca prispieva k marxistickej analýze krízových procesov v 70. rokoch), ale aj vo forme výkladu, v ktorom sa spája vysoká vedeckosť s príťažlivým, zaujímavým a zrozumiteľným štýlom. Súdruh Rapoš sa tak stal u nás jedným z priekopníkov nového typu ekonomickej literatúry, ktorému nesporne patrí budúcnosť.

Profesor Rapoš — napriek ťažkej chorobe — bol plný tvorivých síl, mal mnohé vedecké plány, ktoré už nebude môcť realizovať. Niektoré jeho pozoruhodné práce, ktoré ešte stihol dokončiť, vyjdú posmrtné. Dielo, ktoré vytvoril, je aj tak bohaté, rozsiahle a bude patriť k trvalým hodnotám československej ekonomickej vedy. Na jeho prácach nás upútava úsilie o originálny prístup, úsilie preniknúť ku koreňom problému a zovšeobecniť, systematizovať nové poznatky, a tak pokročiť v rozvíjaní vedeckého poznania.

Spomínali sme, že prvá vedecká práca súdruha Rapoša — Priemysel Slovenska za kapitalizmu — sa zaoberala kritickým hodnotením „dedičstva“, ktoré naša socialistická spoločnosť prevzala, na ktoré nadviazala z minulosti. Je priam symbolické, že poslednou veľkou samostatnou monografiou súdruha P. Rapoša je zasa dielo venované Československu. Ide o práve teraz vychádzajúcu prácu *Československo: cesta k socializmu* (1985). Profesor Rapoš medzi priateľmi v posledných rokoch často spomínal, že ako „pamätník“ budovania socializmu u nás cíti potrebu napísať toto dielo pre našu mladú generáciu. Keďže sám hlboko vedecky pochopil rozličné súvislosti a zložité procesy budovania socializmu, chcel práve v roku 40. výročia oslobodenia Československa Sovietskou armádou mladej generácii odovzdať svoje životnými skúsenosťami „pretavené“ a vedecky podložené poznatky. Splnenia tohto želania sa už nedožil.

Súdruh Rapoš svoj život spojil s Komunistickou stranou Československa, ktorej členom sa stal roku 1946. Vykonával mnohé významné funkcie v KSČ, v ústredných orgánoch a v spoločenských organizáciách. Veľa rokov pracoval vo výboroch ZO KSS, bol predsedom ZO KSS na VŠE, členom Vysokoškolskej komisie MV KSS, jedným z prvých lektorov VUML, od roku 1955 lektorom

ÚV KSS a v posledných desiatich rokoch členom vedenia lektorskej skupiny politickej ekonómie ÚV KSS. V rokoch 1964–1971 bol poslancom Národného zhromaždenia a Federálneho zhromaždenia, ako československý zástupca sa aktívne zúčastňoval na práci Medziparlamentnej únie a v rokoch 1969–1971 bol predsedom výboru pre plán a rozpočet Federálneho zhromaždenia. Bol členom Slovenského ústredného výboru Socialistickej akadémie SSR, predsedom jej vedecko-metodickej rady, členom vedenia sekcie pre propagáciu ekonomiky ZSSR pri SÚV ZČSSP, členom Hlavného výboru Československej ekonomickej spoločnosti a Slovenskej ekonomickej spoločnosti, spolupracovníkom ÚML ÚV KSS, Fakulty VŠP ÚV KSČ a EÚ SAV, predsedom komisie pre obhajoby doktorských dizertačných prác a komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác, podpredsedom Vedeckého kolégia SAV pre ekonomicke vedy, členom Vedeckej rady Národohospodárskej fakulty, členom redakčnej rady Nového slova a hlavnej redakčnej rady Nakladateľstva Pravda. Bol vyznamenaný početnými čestnými uznaniami, plaketami a medailami. Dostal Striebornú plaketu SAV L. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, viaceré medaily k 50. výročiu u ČSR a pamätnú plaketu ÚV KSČ.

Záverom chceme osobitne spomenúť dva momenty zo životného diela Pavla Rapoša, ktoré sa iba pri povrchnom pohľade môžu zdať zanedbateľnými. Prvým z nich je jeho práca v redakčnej rade tohto časopisu. Bol členom redakčnej rady Ekonomického časopisu od ročníka 1957 až do svojej smrti (s prestávkou v ročníkoch 1963–1964), členom rozvážnym i inšpirujúcim, principiálnym i hľadajúcim, ochotným podporiť každú slubnú novú iniciatívu i pomôcť odraziť každý skrivodlivý útok. A až do ostatnej chvíle — bez ohľadu na pribúdajúce vedecké pocty a dosiahnuté spoločenské postavenie — členom skromným a disciplinovaným, nikdy nepoužívajúcim argument sily, vždy len silu argumentu; človekom, ktorý vedel aj ustúpiť pred argumentáciou iných, človekom ktorý mal úctu k práci, potu a majstrovstvu iných, lebo vedel, čo je to pot i čo je to majstrovstvo.

Druhým momentom je vzťah Pavla Rapoša k mladým talentom. Málokto je takej veľkej — veľkej v jeho prípade nielen fyzicky, ale predovšetkým duchovne — vedeckej osobnosti sa podarí uniknúť pred zahľadenosťou iba do svojho bohatého vnútra; málokedy sa v živote stretávame s takými žičlivými, nezištnými, a pritom prenikajúcimi a zvažujúcimi očami, očami, čo neuviazli pri a vo vlastnom diele, lež hľadajú pokračovateľov a prekračovateľov, v čom ich ani v najmenšom nemýlili a nerušili naše povestné rezortné a inštitucionálne priehradky a priehradky. A tak, životné dielo Pavla Rapoša neprežije autora len v riadkoch a stránkach článkov a kníh, čo napísal, prežije ho aj v počiatočných všetkých tých, ktorých vyhľadal, ktorým pomohol, ktorých podnietil a ktorých povzbudil. A verte, nie je ich málo.

*Ekonomický ústav SAV
Katedra politickej ekonómie FNH VŠE*

*Redakčná rada a redakcia
Ekonomického časopisu*

POKyny PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citácie. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. JURÍK, Dušan, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – Ing. MAJTÁN, Michal, CSc., Výskumný ústav oblastného plánovania, Cintorínska 5, 811 08 Bratislava – Ing. HUBKOVÁ, Katarína, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Ing. BORZOVA, Alžbeta, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – doc. Ing. PODKRIVACKÝ, Rudolf, CSc., Výskumný ústav dopravný, Veľký Diel, 011 80 Žilina – Ing. HERMANNOVÁ, Lýdia, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava.

